

Kommunedelplan for kulturminner 2017 - 2021

INNHALDSFORTEGNELSE

Kommunedelplan for kulturminner i Vestby	4
Bakgrunn og rammer for arbeidet.....	4
Innhold i kulturminneplanen.....	6
Verdivurdering av kulturminner i Vestby.....	6
Kulturmiljøer og kategorisering av enkeltbygninger, kulturlandskap og andre kulturminner.....	7
Kulturmiljøer - bevaringsområder.....	8
Kulturlandskap – svært stor og stor verdi.....	8
Aktører, roller og ansvar i kulturminneforvaltningen	9
HØLEN	10
Registreringer og verdivurdering.....	12
Bevaringsområde Hølen - kart.....	13
Sentrale kulturminner i Hølen.....	14
Tiltak/forslag til forvaltning.....	24
Sefrakregistrerte bygninger i Hølen som er gjennomgått på nytt og kategorisert.....	25
HVITSTEN	27
Registreringer og verdivurdering.....	28
Bevaringsområde Hvitsten - kart.....	29
Sentrale kulturminner i Hvitsten.....	30
Tiltak/forslag til forvaltning.....	38
Sefrakregistrerte bygninger i Hvitsten som er gjennomgått på nytt og kategorisert.....	39
SON	41
Registreringer og verdivurdering.....	43
Bevaringsområde Son - kart.....	44
Sentrale kulturminner i Son.....	45
Tiltak/forslag til forvaltning.....	52
Sefrakregistrerte bygninger i Son som er gjennomgått på nytt og kategorisert.....	53

DET SENTRALE VESTBY	57
Registreringer og verdivurdering.....	58
Bevaringsverdig bebyggelse i det sentrale Vestby - kart.....	59
Registrerte bygninger i Vestby sentrum.....	60
Tiltak/forslag til forvaltning	67
Verneverdier innenfor/utenfor områderegulering for Vestby sentrum	68
KRIGSMINNER	69
Oversiktskart - Krigsminner i Vestby	70
Registreringer og verdivurdering.....	72
Registrerte krigsminner	73
Tiltak/forslag til forvaltning	75
KULTURLANDSKAP	76
Viktige kulturlandskap	77
Registreringer og verdivurdering.....	77
Oversiktskart over kulturlandskap med svært stor og stor verdi.....	78
Kulturlandskapsområder i Vestby kommune med svært stor verdi	80
Tiltak/forslag til forvaltning	86
Kulturlandskapsområder i Vestby kommune med stor verdi	85
Tiltak/forslag til forvaltning	89
KULTURMINNEPLAN - FORSLAG TIL BESTEMMELSER	90
HANDLINGSDEL 2017-2021	92
Referanser	94
Vedlegg.....	95

Kommunedelplan for kulturminner i Vestby

Bakgrunn og rammer for arbeidet

Vestby kommune er en presskommune som stadig er under endring. Nærheten til E6 og jernbane gjør at kommunen er attraktiv for både utbyggere, næringsaktører og de som ønsker seg et godt sted å bo på det sentrale Østlandet. Vekst er bra og ønskelig for Vestby, og i en tid med rask utvikling er det viktig å ta vare på det som utgjør Vestbys historie, det som er spesielt med denne kommunen og som skaper vår felles identitet og tilhørighet. I Kommuneplan for Vestby 2014-2026 er det vedtatt en strategi om at det skal utarbeides en kulturminneplan. Videre heter det at kommunen har et stort ansvar med hensyn til forvaltning av kulturminnene og at kulturminner og kulturlandskap gir innbyggerne positive opplevelser. Kommunedelplan for kulturminner er således forankret i kommuneplanens samfunnsdel. For å kunne fatte informerte vedtak om bevaring eller ikke av kulturminner som kommer i konflikt med utbygging, er det avgjørende at det er gjort et arbeid i forkant som inneholder en oppdatert oversikt samt registreringer og verdivurderinger av viktige kulturminner.

I tillegg til dette lokale behovet, er det også en forventning fra Regjeringen om at kommunene registrerer og verdivurderer kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven¹. Nasjonale mål er blant annet å stoppe frafallet og tapet av verdifulle kulturminner, samt å forvalte og ta vare på kulturminnene som bruksressurser, og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. I meldingen *Framtid med fotfeste*² videreutvikles politikken fra 2004, med et mål om å forvalte de kulturhistoriske verdiene på lang sikt som et kulturelt og miljømessig ressursgrunnlag for morgendagens samfunn. Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer *Spor for framtiden*³ tar for seg det regionale nivået og skal avklare roller og ansvar og gi større forutsigbarhet for kommunen og utbyggere.

1 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2004-2005-/id406291/?ch=1&&q=>

2 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-35-20122013/id725021/?ch=1&q=>

3 http://www.akershus.no/Ansvarsomrader/Kulturminner/Saksbehandling-og-forvaltning/Kulturminneplaner/?article_id=201027

En kommunedelplan for kulturminner er et godt verktøy og gir et solid grunnlag for å følge opp regjeringens, fylkeskommunens og kommunens egne mål om bruk og vern av kulturminner.

Hva er kulturminner?

Hva som regnes som kulturminner og kulturmiljøer er definert i kulturminnloven § 2:

”Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.”

I lovens formålsparagraf heter det:

”Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart skal vernes både som en del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet” (kulturminneloven § 1,1. og 2. ledd).

Kulturminner er en del av omgivelsene våre. Som kunnskapskilde er kulturminnene viktig grunnlag for vår tolkning og forståelse av fortiden. De forteller om den historiske utviklinga i området, kontinuitet og forandringer. Kulturminner kan skape tilhørighet, engasjement og nærhet til fortiden. De kan være identitetsskapende og bidra til å gi steder særpreg og karakter.

Formål

Formålet med kulturminneplanen er å gi en oversikt over kommunenes kulturminner, peke på og prioritere de viktigste kulturminnene, samt øke kunnskapen og bevisstheten om disse verdiene i Vestby. En langsiktig bevaring av kulturminner og kulturmiljøer er viktig for å synliggjøre Vestbys kvaliteter og tydeliggjøre kommunens kulturprofil, identitet og tilhørighet. Å sikre et godt grunnlag og egen politikk for kommunens kulturminner vil være besparende også i forhold til annet planarbeid.

Planen skal være et styringsverktøy for den kommunale saksbehandlingen, slik at utbygging/utvikling blir gjennomført med så god viten som mulig om hvilke kulturminneverdier som eventuelt berøres. For å sikre en så forutsigbar saksbehandling som mulig foreslås det at de avgrensede bevaringsområdene og forslag til bestemmelser tas inn i kommuneplanen ved neste rullering.

Kulturminneplanen inneholder en handlingsdel med tiltak for å bevare, forvalte, formidle og bruke kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen. Tiltakene må følges opp og rulleres årlig i kommunens handlingsprogram.

Medvirkning

Tidlig i planarbeidet ble det sendt ut invitasjoner til frivillige, lag og foreninger om å delta i arbeidet. Særlige bidragsyttere har vært Vestby forsvarsforening og Vestby historielag. Det har blitt arrangert åpne møter og kurs. Kommunen opprettet også en facebookside, som pr. dags dato har 271 «likerklikk». Siden skal både fungere som en informasjonskanal og som en mulighet for privatpersoner til å kommunisere med kommunen på en lettvinnt måte.

Kunnskapsgrunnlag og metode

Kunnskapsgrunnlaget som ligger til grunn for kulturminneplanen er i hovedsak rapporten Kulturminner i Vestby (NIKU rapport 186/213⁴) som er utarbeidet av Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) på oppdrag fra Vestby kommune. Rapporten, som ble ferdigstilt i februar 2014, gir en sammenstilling av kulturminner og kulturmiljøer som er viktige for kommunen, og det er disse som i stor grad videreføres i kulturminneplanen.

Støtte fra Riksantikvaren og Akershus fylkeskommune

I forbindelse med kommunedelplanarbeidet har kommunen fått støtte fra Riksantikvaren og Akershus fylkeskommune for å prøve ut Riksantikvarens Håndbok for lokal registrering. Dette spesielt med tanke på å involvere lokale interesser i verdivurdering og prioritering knyttet til fremtidig forvaltning av kommunens kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

⁴ Tilgjengelig på kommunens nettside eller ved henvendelse til servicekontoret

Innhold i kulturminneplanen

NIKUs rapport tar utgangspunkt i Vestbys allerede registrerte kulturminner og Fylkesdelplan for kulturminner og kulturmiljøer. NIKU har gjort egne befaringer i Hølen, Son og Hvitsten sammen med lokal kompetanse, samt mindre befaringer i Vestby og Garder. Lokalt registreringsarbeid ble gjort med utgangspunkt i Sefrak-registeret⁵ der Vestby historielag har foretatt en verdivurdering av Sefrak-registrerte objekter i Hølen, Son, Hvitsten, Vestby og Garder. Vestby forsvarsforening har registrert kulturarv knyttet til forsvarsanlegg og krigsminner. Disse registreringene er senere gjennomgått sammen med NIKU. I tillegg er kildesøk gjennom litteratur, nettsider og kart lagt til grunn for kulturminneoversikten slik den foreligger i rapporten. Registreringsarbeidet har medført både nyregistreringer, kvalitetssikring og nyansering av kulturminneverdier.

NIKU-rapporten gir ingen fullstendig oversikt over Vestbys verneverdige kulturminner, men er et kunnskapsgrunnlag som dekker sentrale deler av kommunen og temaer det har vært kompetanse til å dekke lokalt. Oversikten danner dermed også et godt utgangspunkt for videre arbeid for å dekke områder som foreløpig er mangelfullt dokumentert eller temaer kommunen anser som viktige å følge opp. For eksempel er ikke arkeologi et tema som har blitt gjennomgått. Arkeologi er således heller ikke vurdert og gjennomgått i kulturminneplanen utover en kvantitativ oppsummering og avmerking på temakartet, da det ikke har vært ressurser til å dekke dette nå. Selv om ikke fornminner er tema i planen i denne omgang, vises de likevel i temakartet da kjente fornminner er noe kommunen har god digital oversikt over. Det er et mål at også de arkeologiske kulturminnene i kommunen skal synliggjøres på en bedre måte i kulturminneplanen ved senere rullering av planen.

⁵ Sefrak (SEkreteriatet For Registrering Av faste Kulturminner)-registeret inneholder opplysninger om alle bygninger eldre enn år 1900. De fleste bygninger er ikke underlagt noen form for formelt vern. Registreringene ble gjort av frivillige i Vestby kommune i tidsperioden 1973-1999.

Verdivurdering av kulturminner i Vestby

Verdisetting og vektning gjøres først og fremst gjennom kommunalt planarbeid og lokaldemokratiske prosesser. Verdivurderingen i Kommuneldeplan for kulturminner er gjort med utgangspunkt i hva som tidligere er tilkjent verdi gjennom fredninger, regulering til bevaring, uttalelser i plan- og byggesaker, samt vurderingene som er gjort lokalt i forbindelse med registreringsarbeidet i regi av NIKU. Administrasjonen har også gjort registreringer og verdivurderinger på samme måte for et utvalg av viktige, lokale kulturminner i Vestby sentrum som ikke omfattes av NIKUs rapport.

Verdivurderingen er gjort etter prinsipper i Riksantikvarens *Håndbok for lokal registrering* og ut fra et sett kriterier for lokale eller kommunale verdier. Disse verdiene kan i all hovedsak knyttes til tre forhold:

- *Kunnskapsverdi*
Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortida. Dette kan gjelde unike forhold som kulturminnenes opprinnelse, bruk, og betydning for menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.
- *Opplevelsesverdi*
Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Mange av opplevelsesverdiene er knyttet til hvordan kulturminnene påvirker oss som mennesker og som fellesskap.
- *Bruksverdi*
Kulturminnene kan knyttes til videreføring av dagens bruk og danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk, der verdiene både kan ivaretas og økes. Verdiene kan imidlertid også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

Verdivurdering av enkeltbygninger, kulturlandskap, kulturmiljøer og andre kulturminner

Kulturminnenes egenskaper er også av betydning når vektning av verdiene er gjort, for eksempel vil alder og autenticitet/opprinnelighet ofte være viktig. Det samme gjelder dersom kulturminnet sammenliknet med andre er sjeldent eller et godt eksempel for noe som var vanlig før/eller som er vanlig i nåtid. Ofte representerer de mest verdifulle kulturminnene mange verdifulle egenskaper, men noen har kanskje bare én eller to typer egenskaper, som de til gjengjeld scorer svært høyt på. Det vil alltid være et element av skjønn i hvordan fagpersoner, frivillige og administrasjonen har vektet verdiene av de registrerte kulturminnene, og de forskjellige aktørene vil kanskje også ha forskjellige meninger om hva som er viktig og om hvordan kulturarven bør forvaltes lokalt. For å kunne prioritere mellom kulturminner og for å sikre et visst utvalg for fremtiden, er det imidlertid helt avgjørende å ha gjort en vektning og sortering på forhånd. Kulturminneverdier kan forøvrig sjelden ses på som statiske, og derfor kan kulturminnenes verneverdi forandres over tid.

Tolvstua, Emmerstad (NIKU 2013)

På bakgrunn av den informasjonen som har kommet fram under registreringene, i kildesøk, og allerede kjente vurderinger som er gjort, har bygninger i tettstedene blitt vektet og sortert som Fredet (F), Svært stor (1), Stor (2) og Middels (3). Sefrakregistreringene i de forskjellige områdene er utgangspunktet for dette, men også bygninger som ikke er sefrakregistrerte, men som var naturlig å ta med, finnes i listen. Verneverdiene angir hvordan kulturminnene er vektet lokalt. Alle kulturminner som har blitt verdivurdert omfattes av forslag til bestemmelser som skal tas inn i kommuneplanen.

Fredet

Vi har valgt å vise hvilke kulturminner som er vedtaksfredet med en F. Disse er nasjonalt viktige kulturminner og har et eget vern.

Svært stor (1)

Disse kulturminnene er svært viktige for Vestby. I noen tilfeller kan de også være viktige i regional og delvis nasjonal sammenheng. Disse kulturminnene er bevaringsverdige og må sikres gjennom regulering. Noen kan også være fredningsverdige.

Stor (2)

Kulturminnene er av stor betydning for Vestby. I noen tilfeller kan de også være viktige i regional sammenheng. Kulturminnene er bevaringsverdige og må sikres gjennom regulering.

Middels (3)

Kulturminnene er bevaringsverdige og bør sikres gjennom regulering. Verneverdi 3 kan også omfatte kulturminner som er endret, men som er en del av et ellers verdifullt miljø, eller på annen måte har interesse. Det må her skilles mellom enkeltstående bygninger i og utenfor bevaringsverdige kulturmiljøer da en enkeltbygning innefor bevaringsområdene i større grad enn en utenfor også er vurdert ut fra hvilken rolle den spiller for områdets helhet.

Kulturmiljøer – bevaringsområder

Bevaringsområdene Hvitsten, Hølen og Son er vektet som svært viktige, ikke bare i lokal sammenheng men også regional og nasjonal. Som del av kulturmiljøet kan det inngå objekter med verdier fra 1-3. Sett enkeltvis, løsrevet fra sine omgivelser, er flere objekter verdivurdert med stor og middels verdi i kulturmiljøene. Det er likevel viktig å bevare disse fordi de samlet sett innehar en betydelig del av de kvalitetene som gjør områdene bevaringsverdige. For å bevare kulturmiljøene som helhet må kulturhistoriske og landskapsmessige verdier også sikres. Miljøet bygningene er en del av, som rommene mellom husene med gater, stier og åpne plasser, samt topografi og vegetasjon, må også opprettholdes. På den måten kan historisk lesbarhet bevares.

- Bevaringsområdenes avgrensning har blitt vurdert på nytt og spesielt viktige kulturhistoriske strøk innenfor bevaringsområdene er definert. Disse vises i temakartet med hver sin skravur.

Kulturlandskap - svært stor og stor verdi

omgivelser og Såna er kulturlandskap av svært stor verdi.

Galbybygda, Emmerstad – Krokstrand, Kjøvangen – Sonsåsen, og Ødemørk er kulturlandskap av stor verdi. Kulturlandskapet forteller om samspillet mellom naturgrunnlag og menneskers aktivitet og bruk og avspeiler derfor områdets naturvilkår, samfunnsforhold og historie. Kulturlandskapet er også viktige friluftsområder.

- Avgrensningen av viktige kulturlandskap er hentet fra rapporten *Kulturlandskap i Follo – registrering og verdivurdering*, utarbeidet av Akershus fylkeskommune og Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold, NIKUs rapport og fra kommuneplanen. Verdivurderingen i fylkeskommunens rapport har også i stor grad blitt videreført i kommunedelplanen. I temakartet differensieres det mellom kulturlandskap med svært stor verdi og kulturlandskap med stor verdi.

Aktører, roller og ansvar i kulturminneforvaltningen

Offentlig forvaltning har et særskilt ansvar for å sikre at de nasjonale målene for kulturminnevernet oppfylles. Myndighet og forvaltningsansvar for kulturminner er fordelt mellom stat, fylkeskommune, og kommune. Under følger en kortfattet oversikt over den offentlige kulturminneforvaltningen:

Klima- og miljøverndepartementet har det overordnede ansvaret for kulturminnevernet. Riksantikvaren (RA) er det nasjonale fagdirektoratet for kulturminnevern og er Klima- og miljøverndepartementets rådgivende og utøvende instans innenfor dette feltet. De vedtar fredninger og utformer den nasjonale kulturminnepolitikken. RA har også mulighet til å reise innsigelse mot kommunale og private planer som ikke ivaretar nasjonale kulturminneinteresser.

Akershus fylkeskommune (AFK) har det regionale ansvaret for kulturminnevernet. Ansvaret inkluderer noen delegerede, statlige oppgaver knyttet til kulturminneloven. De forvalter de fredete bygningene og utformer den regionale kulturminnepolitikken. AFK har også innsigelsesmyndighet.

Vestby kommune har det største ansvaret for at kulturminner (lokale, regionale og nasjonale) ivaretas i plansammenheng og i byggesaker. Gjennom samfunns- og arealplanlegging er plan- og bygningsloven det viktigste virkemiddelet. Kommunen har et spesielt ansvar for kulturminner og kan selv velge å sikre kulturminner som er viktige for lokalsamfunnet, selv om de ikke vurderes å være regionalt og/eller nasjonalt viktige. Kommunen skal kontrollere at verneverdige og fredete kulturminner ikke blir revet eller forandret uten av fagmyndighetene har hatt mulighet til å uttale seg. Kommunen må også påse at kulturminnenes omgivelser ikke forringes, at det ikke bygges for nærme et fornminne eller at ny bebyggelse i bevaringsområder harmonerer med det gamle kulturmiljøet. En annen viktig oppgave kommunen har er å formidle og legge til rette for opplevelser av kulturminner i Vestby.

Enkelte museer har også noen offisielle oppgaver i den norske kulturminneforvaltningen.

Hovedansvaret for å ta vare på fredete eller verneverdige kulturminner og kulturmiljøer ligger hos eierne. De fleste kulturminner er i privat eie. Innsatsen til eiere av kulturminner som er regulert til bevaring eller andre verneverdige kulturminner er viktig for at kulturminneverdiene blir ivaretatt og brukt på en bærekraftig måte. Ikke minst gjelder dette norsk landbruks innsats for skjøtsel, vedlikehold og formidling av norsk kulturarv. Også næringslivet bidrar.

Mange frivillige organisasjoner, velforeninger og andre ildsjeler tar ansvar for kulturminner i Vestby ved å være synlige i kulturminnesaker, engasjere seg for bevaring i enkeltsaker, drive skjøtsel, skilting, dokumentasjon og andre former for formidling, innsamling og sikring. Disse gjør en stor jobb.

Rammeveien 51 (NIKU 2013)

HØLEN

Hølen

– Nasjonalt viktig kulturmiljø

Det er gjort funn fra eldre steinalder i Hølenområdet, men det var først etter middelalderens slutt at tettstedet oppsto. På 1600-tallet ble Hølen ladested under Christiania med egne tollrettigheter. Handelsvaren var særlig tømmer som ble fløtet ned Såna til Son, hvor det ble lastet om bord på skip. I en lengre periode var det også mulig for nederlandske flatbunnede kogger å seile opp elven for å laste tømmer direkte fra Hølen, som ser ut til å ha vært det eneste ladestedet som lå inne i landet. Rester av flere tømmerbruk er synlige langs elven. Det var i 1688 åtte oppgangssager i Hølen, og syv av dem var i drift så sent som i 1836. I praksis var ladestedene Son og Hølen gjensidig avhengige av hverandre; mesteparten av tømmeret som ble utskipet kom fra sagene i Hølen, og Son fungerte som felles havn og tollsted. I de senere år har den omkring 3 km lange stien langs elven blitt opprustet slik at den nå kan brukes for sykkel- og hestetrafikk.

I 1837 kom formannskapsloven, som førte til at man kunne velge om Hølen skulle innlemmes i Vestby herredskommune, eller fortsette som en egen enhet. Både Hølen og Son forble egne kommuner. De to stedene hadde en tid felles formannskap, men i 1847 ble det ved kongelig resolusjon bestemt at Hølen skulle være en egen bykommune. Byen omfattet omkring 130 mål og rundt 300 innbyggere. Ved folketellingen i 1876 hadde Hølen 266 innbyggere og var en periode Norges minste by. I tiden som ladested hadde Hølen blitt temmelig velstående, og som by fikk stedet flere rettigheter. I 1850 fantes det åtte sagbruk, to møller, syv detaljhandlere, en brennevinshandel, to skreddere, fire skomakere, seks snekkere, tre smeder, en blikkenslager, tre garvere, en farver og en

hattemaker. Det var totalt omkring 80 skattytere, hvilket var en høy andel for en så liten befolkning.

Fra 1847 hadde Hølen poståpneri, som var et av de første i Follo. Det lå først i Røttergården, og ble i 1870 flyttet til Holterhuset. Jernbanen kom til Hølen i 1879 med Hølenviadukten som stod ferdig i 1878 som en del av anlegget. I 1896 ble Brennevinssamlaget opprettet som aksjeselskap ved folkeavstemning. Det betalte skatt til byen, og på grunn av en langt høyere omsetning enn forventet fikk kommunen store skatteinntekter. Hølen hadde i storhetstiden hele tre brennevinssalg; til sammenligning hadde Moss ingen. Etter en tids vurdering av hva disse pengene skulle brukes til, ble det bestemt at man skulle sette ned skattesatsen til halvannen prosent på inntekt og en promille på formue. Denne inntektskilden forsvant da avholdsfolket vant en ny folkeavstemning i 1913 og samlaget ble nedlagt i 1915.

I perioden hvor samlaget fylte byens kasse hadde flere selskaper etablert seg i Hølen for å nyte godt av den lave skatteprosenten. Trelasteksportøren og rederiet La Compania de Maderas kom i 1912, Essvik & Granvik i 1914 og dampskipsselskapet Klaveness året etter. I 1915 sto disse selskapene for 87,2 prosent av skatteinntektene, mens innbyggerne slapp unna med i gjennomsnitt 12 kroner og 17 øre i utlignet skatt. Dermed kunne man fortsette med lav skatteprosent. Flere ønsket å slå seg ned i skatteparadiset, og løsningen var Pensjonatet, eller Hjørne- og Antoniehuset som det egentlig het, et stort hus med hybelleiligheter der velstående personer satte inn en seng og en koffert med klær, og dermed kunne registreres som bosatt i Hølen. Også andre innredet hybelrom hvor koffertene ble parkert. Flere «skatteflyktninger» bygde seg også store hus i Hølen. I 1943 ble Hølen slått sammen med Vestby og etter krigen ble skatteparadistiden borte. Befolkningstallet i Hølen falt etter andre verdenskrig, men en del tilflytting i senere år har ført til ny næringsvirksomhet og en liten vekst i innbyggertallet. Av industri er det særlig Hølen Verktøyindustri, We-Pe Møbler og Sigma Elektronisk som har stått for mange arbeidsplasser. Hølen Næringspark er opprettet i We-Pe Møblers og Sigmas gamle lokaler.

Registreringer

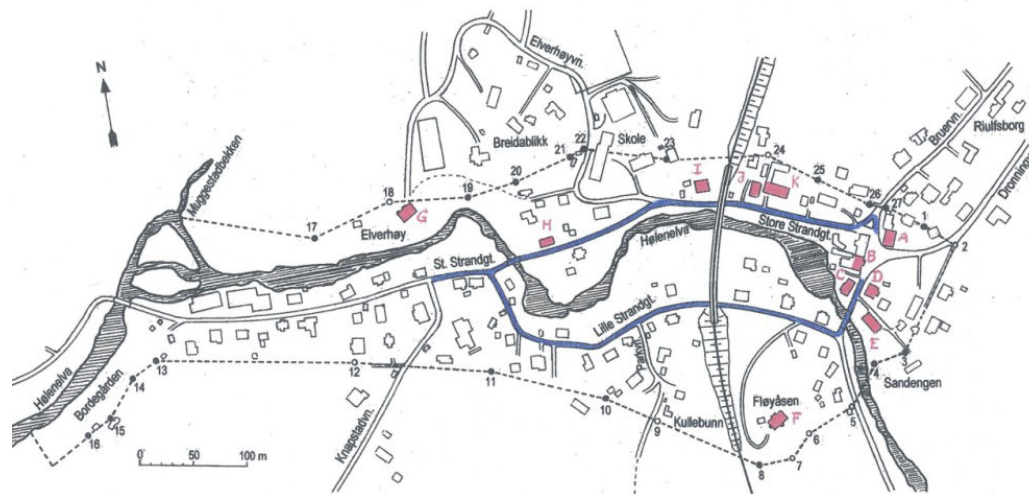
Registreringer i Hølen er gjort av NIKU i samarbeid med Vestby historielag. SEFRAK-registreringer i de mest sentrale delene av Hølen er gjennomgått og en liste med verdivurdering av hvert enkelt bygg finnes til slutt i dette kapittelet.

Verdivurdering

Utgangspunkt for vurderingen av Hølen sentrale kulturminner er basert på NIKU sin befaring og gjennomgang sammen med representant fra Vestby historielag, Else Færdens vandring med Helge Holter og tidligere vernevurdering i forbindelse med reguleringsplan/bevaringsplan for Hølen.

Området rundt torget og øvre del av Store Strandgate er spesielt verdifullt som byhistoriske sammenhengende kulturmiljøer, samt som verdifulle anlegg/enkeltbygg. I tillegg er krysset mellom Lille og Store Strandgate vurdert som sentralt område der det samlede bygningsmiljøet bidrar til å framheve landskapet og er strukturerende elementer. Utover disse delområdene har en del bygninger kulturhistorisk verdi i kraft av arkitektonisk egenverdi, autentisitet og sin sentrale funksjon i Hølen historie. Bygningene er i ulik grad vedlikeholdt og intakte, men utgjør samlet et kulturmiljø med stor verdi for opplevelsen og lesbarheten av Hølen som tettsted. Tettstedet Hølen har derfor svært høy kulturhistorisk verdi.

Ved etablering av Hølen som bykommune i 1847 ble det markert en grenselinje rundt byen i form av 27 grensemerker hugget i stein. Denne grenselinjen markerer også i dag det sentrale Hølen og er i stor grad fulgt i vurderingen av Hølen mest sentrale verdier som kulturmiljø.

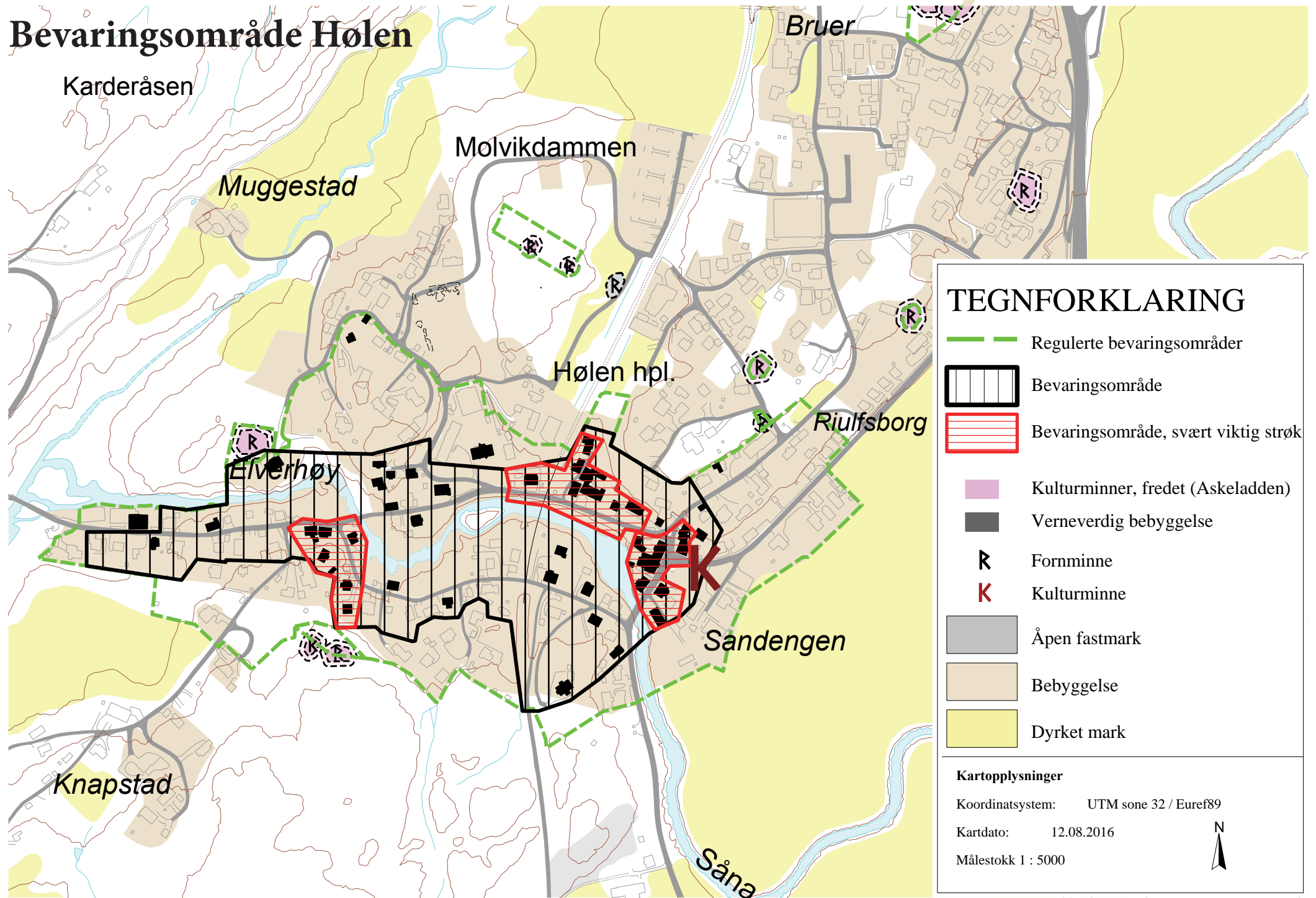

Kartskisse som viser Hølen avgrenset i 1847 og plassering av de 27 grensesteinene (NIKU 2013)
(Kilde: Ingvar Dahl).

Grensestein nr. 22

Bevaringsområde Hølen

TEGNFORKLARING

- Regulerte bevaringsområder
- Bevaringsområde
- Bevaringsområde, svært viktig strøk
- Kulturminner, fredet (Askeladden)
- Verneverdig bebyggelse
- Fornminne
- Kulturminne
- Åpen fastmark
- Bebyggelse
- Dyrket mark

Kartopplysninger
Koordinatsystem: UTM sone 32 / Euref89
Kartdato: 12.08.2016
Målestokk 1 : 5000

Bebyggelsen rundt Torget

Torget i Hølen danner møtepunktet mellom de sentrale ferdsesårene Kongeveien, Dronningveien, Bruerveien og Store Strandgate og her finnes også den eldste bebyggelsen i Hølen som delvis rammer inn Torget og gir Hølen en identitet som tettsted. Mærø Bru som krysser Såna sør for Torget ble oppført 1880-81 etter at den forrige brua ble tatt av storflommen i 1879.

Torget med Røttergården mellom skolen og Hølen's første murhus, Kongeveien 1-5 (NIKU 2013)

Røttergården ble oppført i to etasjer ca 1847 og har vært brukt som postkontor, telegraf og kolonial. Påbygget med én etasje samt veranda på 1900-tallet. Skolebygningen ble oppført i 1856 og var skole i perioden 1879-1935. I tillegg har bygningen huset telegrafstasjon, bibliotek og apotekerbolig.

Kongeveien 1-3 rundt 1910 (Kilde: Ingvar Dahl)

Doktorgården i Kongeveien 1 har fått navn etter dr Krøvel og består av to bygninger. Hjørnegården mot Store Strandgate ble oppført som en to etasjes trebygning på 1800-tallet, men ble tidlig på 1900-tall påbygd med Hølen's første murhus mot Røttergården. Bygget er senere pusset med rabbispuss, kledd med eternittplater og hjørnebygget påbygget med én etasje. Doktorgården består i tillegg av uthusbebyggelse/garasje.

Kongeveien 1-3. Røttergården, Doktorgården og Skolestua (NIKU 2013)

Kongeveien 1, Doktorgården, murhuset og uthuset (NIKU 2013)

Bolig/lager i Bruerveien 1 (NIKU 2013)

Selvikgården i Dronningveien 1 (NIKU 2013)

Kjøpmann Vines' bolig og lager ble oppført på 1930-tallet i tilknytning til Selvikgården. Selvikgården ble oppført på 1800-tallet for kjøpmann Selvig.

Brennevinssamlaget som åpnet i bygningen i 1896 var sentralt for Hølen's status som skatteparadis. Etter at samlaget ble nedlagt i 1915 har det vært annen næringsdrift som bakeri, kafé, dagligvare i huset. Bygget i Bruerveien 3 (bak Bruerveien 1) er baneformann Høystads hus fra rundt 1910.

Thornegården er ventelig oppført i 1826, men kan være eldre, og er en av Hølen's eldste bygninger. Kjøpmann Thorne drev bla brennevinshandel der. Apoteket flyttet hit fra rundt 1920 og holdt til her i 40 år, og bygningen er derfor ofte kalt Apotekergården.

Thornegården, Kongeveien 2 med «Bakgår'n» i Kongeveien 4 (NIKU 2013)

Sandengen gård eide delvis grunnen der Hølen ble etablert og har hatt gårdsdrift fra middelalderen. Det eksisterende våningshuset er fra 1850 med nyere påbygg/ark mot elva. To av Hølen's grensesteiner (nr 3 og 4) finnes i hagen.

Sandengen, Kongeveien 8 (NIKU 2013)

Store Strandgate

Første del av Store Strandgate (Nr 1-9) utgjør et godt bevart kulturmiljø med vegetasjon, murer og gjerder, bebyggelsen langs nordsiden av gaten og elven med Kulpa på sørsiden. Jernbanebrua fra 1878 utgjør et sentralt landskapselement som krysser gaten i området.

Store Strandgate sett mot vest samt jernbanebrua fra 1878 (NIKU 2013)

Bebyggelse langs Store Strandgate: Lohengrin i nr 1 og Åsli i nr 3 (NIKU 2013)

Hølenviadukten fra 1879 er anbefalt fredet i Jernbaneverkets nasjonale verneplan for jernbaneanlegg (pr 2012) og klassifisert som teknisk kulturminne av Riksantikvaren. Brua ble bygget med pendelpilarprinsippet, der pilarene har et ledd ved foten og et ved toppen slik at de kan svinge med bruas bevegelser og dermed minske belastningene på konstruksjonen. Brua er 130,6 meter lang over

14 spenn. Rekkverk med gjerdestolper og føringslister av flatjern og rørsprosser av rundjern anbefales bevart, men skinnene kan rives og brua utstyres med nytt dekke. Moderne skilt og annet veitstyr er ikke tillatt. Brua ble forsterket og ombygget i 1914.

Hølenviadukten har etter omleggingen av Østfoldbanen i 1996 ikke vært benyttet verken til jernbanevirksomhet eller andre formål. Etter om lag fire års arbeid ble reguleringsplan for Hølen egengodkjent av kommunestyret 2.2.2004. I forbindelse med reguleringsarbeidet ble det avtalt mellom Jernbaneverket og Statens vegvesen at Hølenviadukten skulle brukes som en del av en regional sykkelvei. Reguleringsplanen fastsetter at Hølenviadukten skal bevares og brukes gang- og sykkelvei. Vestby kommune har opparbeidet 3 km av den gamle jernbanetraseen som gang- og sykkelvei mellom Hølen og Sonsveien stasjon.

Hølenviadukten

Holterhuset (også kalt posthuset og Casa Rosa) ble oppført som skolehus i 1850 av Torstein Langlie som drev skole i huset til sin død i 1878. I 1870 ble Langlie også poståpner, og poståpneriet lå i Holterhuset fram til 1962. En periode var det bibliotek i huset og telefonsentral. I dag er det serveringssted, bokkafe og brukthandel. Lensmannsgården ble oppført av kjøpmann Bentzen i 1846-50, men var i perioden 1874-1943 lensmannsbolig med kontor og arrest i bakgården. Etter 1943 har det vært brukt som bolig. Bakbygningen er betydelig ombygget/restaurert.

Bebyggelse langs Store Strandgate: Lennsmannsgården i nr 5 og Holterhuset i nr 9 (NIKU 2013)

Bakgårdsmiljø i Store Strandgate 7 a og b (NIKU 2013)

Fløy og bakbygning i Lennsmannsgården (NIKU 2013)

Store Strandgate 7 utgjør et lite industrimiljø bestående av Garveriet, boliger ut-hus, fyrrom for den tidligere kromlærfabrikken som brant ned i 1924 og garasjer for vognmann Pettersen (hver dag hentet han ilgods og andre pakker med hest og kjerre fra Såner jernbanestasjon, og han var også den siste i Hølen til å holde husdyr). Garveriet med utsalg ble oppført rundt 1850, mens resten av bebyggelsen er noe nyere. Flere av Hølenes ordførere har bodd her.

Løkkegården , Store Strandgate 13 (NIKU 2013)

Munkegården i Store Strandgate 17 er oppført på 1700-tallet for Mathias Munch og har vært brukt som kafe og skolestue samt kontor og disponentbolig for Hølen fabrikker i perioden 1916-27. Bygningen ble skadet i brann i 1929 og østre del ble ikke gjenreist. Garasjen på tomta ble ventelig oppført samtidig som vestre del ble rehabilitert.

Munkegården, Store Strandgate 17 (NIKU 2013) og Munkegården etter brannen i 1929 (Kilde: Ingvar Dahl)

Villaen i Store Strandgate 2, Fossesua, ble oppført i 1930 etter at Randersgården brant ned i 1929. Randersgårdens grunnmur danner delvis tomtens avgrensning og utgjør fundament for gjerdet mot vegen. Randersgårdens inngangstrapp er bevart som atkomst til tomten. Rester av Hølen fabrikker, som produserte ullvarer i perioden 1916-27 og ble revet i 1936, finnes i skråningen ned mot elva.

Fossesua i Store Strandgate 2 med trapp fra Randersgården mot gata på bildet til venstre (NIKU 2013)

Elverhøy, oppført for trelastfirmaet Essvik & Granvik i 1914, er et av Arnstein Arnebergs tidlige verk. Bygget er godt bevart utvendig med hensyn til bygningsdetaljer og materialbruk. Bygningen har fra 1950-tallet fungert som byens forsamlingshus, barnehage og ungdomsklubb.

Øverst: Elverhøy, Elverhøyveien 32 (NIKU 2013) . Nederst: Elverhøy ca 1925 med Slottet (revet etter 2000) og Banggården (brant 1990-tallet) i Lille Strandgate 23 og 25 (Kilde: Ingvar Dahl)

Stenersbakken 2 er et av Hølenes eldste bygg oppført før Hølen fikk bystatus i 1848. Nr 3 har også tømmerkonstruksjon fra 1800-tallet. Solstua i nr 4 og Skattebo i nr 6 er begge oppført i 1919 og utgjør sammen med den eldre bebyggelsen et lite kulturmiljø langs Stenersbakken.

Stenersbakken 2-4, 3 og 6 (NIKU 2013)

På veien mot Elverhøy ligger bruket Utsikten med bolig og stall/høylager oppført på 1800-tallet som rest av gårdsbebyggelsen utenfor Hølenes grenser. Boligen er påbygget med en fløy mot nordvest på 1900-tallet.

Utsikten, Bolig og stall/høylager, Elverhøyveien 18 (NIKU 2013)

Lille Strandgate 16, 18 og 20 representerer ulike byggeperioder, men utgjør sammen med Store Strandgate 4 og 6 og Lille Strandgate 15 et samlet bygningsmiljø som bidrar til å framheve landskapet og er strukturerende elementer i krysset mellom Lille og Store Strandgate.

Villa Kronborg er oppført i 1926 og er godt bevart med opprinnelige detaljer. Lite tak over inngangspartiet er mest sannsynlig tilbygd på 50-tallet.

Venstre: Villa Kronborg i Lille Strandgate 16 (NIKU 2013)

Perebakken i Lille Strandgate 18
(NIKU 2013)

Perebakken ble oppført med uthus på 1800-tallet. Uthuset er revet og hovedhuset har fått et tilbygg med inngangsparti inn mot gården.

Store Strandgate 4 og 6 ca 1920 (Kilde: Ingvar Dahl)

Lille Strandgate 15, Store Strandgate 4 og 6 og øverst til høyre Lille Strandgate 20, Furubakken
(NIKU 2013)

Store Strandgate 4 (Olsenhuset) og 6 (Wulffhuset) er begge oppført rundt 1850, men er i dag sterkt ombygget. Byggene utgjør likevel sentrale strukturerende elementer i krysset mellom Lille og Store Strandgate

Håkensgården, Store Strandgate 27 (NIKU 2013)

Håkensgården/Håkonsgården, Store Strandgate 27, oppført på 1800-tallet, ervervet 1916 som arbeiderbolig for Hølen Fabrikker.

Mølla i Store Strandgate 33 ble oppført i betong på 1930-tallet etter at den tidligere brant. Mølle og frørenseri ble nedlagt i 1954, og bygningen har etter det huset Norus Chemical Company og i dag Sletten Mekaniske Verksted.

Mølla fra 1930-tallet med nyere påbygg (NIKU 2013)

Bordegården i Store Strandgate 14 ble oppført på 1800-tallet som bolighus tilknyttet utskipingsanlegget med samme navn som utgjorde Høstens havneområde ved nedre bro for lagring og utskiping av trelast.

Store Strandgate 14, Borregården/Bordegården (NIKU 2013)

Nordbyhuset i Parkveien 1 og tidligere tilhørende uthus (nå del av Lille Strandgate 8) (NIKU 2013)

Fløyåsen, Lille Strandgate 6 og Stormøllegården i Lille Strandgate 13 (NIKU 2013/Arnesen 2011 (kilde: Ingvar Dahl))

Fløyåsen i Lille Strandgate 6 ble oppført som kontor og disponentbolig for skipsrederiet La Compania de Maderas i 1914 som drev trelasthandel med Spania fram til 1920. Stormøllegården i Lille Strandgate 13 ble oppført som arbeiderboliger for Høsten fabrikker i 1920 og er godt bevart i form og uttrykk.

De tre boligene i Lille Strandgate 3, 5 og 7 ble oppført på Nesjordet (Goen) i perioden 1931-35 og utgjør samlet et kulturmiljø som representerer 30-tallets utbygging i sentrale Hølen. Omrehuset på andre siden av veien bidrar til 30-tallsmiljøet i denne delen av Lille Strandgate.

Lille Strandgate 5, 7 og 3 (NIKU 2013)

Reidar Roys hus i Kongeveien 7a (NIKU 2013)

I perioden Hølen eksisterte som skatteparadis hadde svært mange skatteyttere adresse i Kongeveien 7 med Reidar Roy som 'husvert'. Et lite 'smuglerhjørne' i Hølen?

Omres hus i Lille Strandgate 4 (NIKU 2013)

Bruerveien

Bebyggelsen langs Bruerveien ligger utenfor 'bydannelsen' i Hølen. Småskalabebyggelsen i nederste del av veien bidrar til å definere kulturmiljøet langs veien bla med skomakerverkstedet i nr. 5.

Bruerveien 2, 4 og 5 (NIKU 2013)

Riulfsborg i Bruerveien 11-13 utgjør del av Søndre Bruer som ble delt i 1821 og ble oppført på dansk vis med bolig og uthus rundt et tun i midten. Driftsbygningen mot nord er revet og byggene er preget av manglende vedlikehold som gjør at anleggets verdi er redusert. Bygningenes tilstand bør vurderes for endelig verdivurdering.

Bruerveien 11-13 (NIKU 2013)

Andre kulturminner i Hølenområdet

Rafsall bru

Mellom Hølen og Vollebekk ligger steinhvelvsbruene ved Bommen og Rafsal. Brua ved Bommen ble anlagt i 1850 og forsterket i 1930, men Rafsallbrua framstår godt bevart som den opprinnelig ble bygget i 1848. Ved Kolstad og Smørbekk er det bevarte trebruer fra rundt 1850 som begge ble ombygd og forsterket på 1930-tallet.

Rafsall bru fra 1848 (Akershusmuseet, Øivind Møller Bakken)

Strekningen Sonsvegen og Gjølstad

Ny Mossevei ble anlagt i 1959. Mosseveien/E6 mellom Sonsvegen og Gjølstad (strekning 263) med bruene over Hølen som ble oppført i 1998 er inkludert i Vegvesenets nasjonale verneplan og ble fredet i 2009. Vegen er en motorveg med midtdeler og er representativ for denne nye typen veganlegg, og har høy kvalitet i materialer og utførelse. Den er et eksempel på at vegen skaper sitt eget landskap og at en stor del av reiseopplevelsen relaterer seg til veganlegget, som dels er lukket inne fra omgivelsene med voller og vegetasjon. Sammen med både den nye jernbanebrua som går parallelt og den gamle jernbanebrua over Hølen, skaper veganlegget med bruene mye oppmerksomhet og har opplevelsesverdi.

E6 og jernbanebrua over Hølen (Vegvesenet 2009)

Tiltak/forslag til forvaltning:

Den nye jernbanebrua sør-vest for Hølen ble oppført i 1996 og er 416 meter lang og 50 meter over bakken. Ny E6 parallelt med denne åpnet i 1998. Både tidligere og nåværende bruer tilknyttet vei og jernbane ble registrert i Kulturminneatlas for Follo (Taugbøl 1995) med de ovennevnte bruene som de mest sentrale kulturminneverdiene.

Den røde telefonkiosken på Torget

Den røde telefonkiosken har blitt et landemerke er et viktig kulturminne. Den så dagens lys i 1933 etter en arkitektkonkurranse, som ble vunnet av Georg Fasting fra Bergen. Først etter krigen spredde denne kiosktypen seg til resten av landet. Kiosken ble trolig satt opp mellom 1965-1970. Kioskene har sin egen nasjonale bevaringsplan.

- Revisjon av eksisterende reguleringsplan for Hølen
Hølen er kjent for å være stedet med bruene og Norges minste by. Elva har gitt stedet en rik historie som grunnlag for flere virksomheter opp gjennom tida, blant annet sagbruk, møller, garverier, frørenseri og ullvarefabrikk. Stedets posisjon som ladested og hva det førte med seg av mennesker og aktivitet har gitt Hølen identitet og særpreg. Hølen er ikke bare viktig for lokalbefolkningen og besøkende, men kulturmiljøet er også av regional og nasjonal verdi. Eksisterende reguleringsplan fra 2004 har sine svakheter, og på enkelte områder er den ikke et godt nok verktøy for å sikre en bevaring av Hølen sine viktigste kvaliteter. Reguleringsplanen bør revideres. Det ble satt i gang et arbeid i 2010, men dette er ikke ferdigstilt. I Prioriterte planoppgaver 2017-2020, vedtatt av Kommunestyret 5.12.2016, har ny plan for Hølen fått prioritet 2 (viktige planer). Formålet med en revisjon bør være å fortsatt bevare kulturmiljøet som helhet ved å sikre kulturhistoriske og landskapsmessige verdier. Den historisk lesbarheten kan bevares ved å opprettholde gamle strukturer og enkeltelementer, samt rommene mellom husene med gater, stier, åpne plasser, topografi og vegetasjon.

- Avklaring av Hølenviaduktens fremtid
I 2007 skriver Statens vegvesen at det ikke lenger er aktuelt å benytte Hølenviadukten som regional sykkelvei. Det har etter dette vært dialog mellom Jernbaneverket, Statens vegvesen, Akershus fylkeskommune, Vestby kommune og Samferdselsdepartementet uten at det er funnet en løsning for brua. Miljødirektoratet har også vært i kontakt med kommunen med tanke på bruk av statlige midler for sikring og forvaltning av friluftsområder siden dette også vil være et viktig friluftstiltak.

Statens vegvesen laget i 2011 en utredning av alternative gang- og sykkelruter gjennom Hølen, enten over Hølenviadukten, på dagens vei gjennom Hølen sentrum eller på en ny gang- og sykkelvei langs gamle E6.

Bygninger i Hølen som er gjennomgått på nytt og verdivurdert

Investeringskostnadene varierer mellom 0 og 40 mill. kr. (Over Hølenviadukten 18,3 mill. kr.) Sum drift og vedlikehold for en 10 årsperiode varierer mellom 4,6 og 6,7 mill. kr. (Over Hølenviadukten 6,7 mill. kr.). Rapporten konkluderer med at broens konstruksjon bør vedlikeholdes hvert 20. år til en kostnad anslått til 6 mill. kr., det vil si en årlig avsetning på kr. 300.000,-

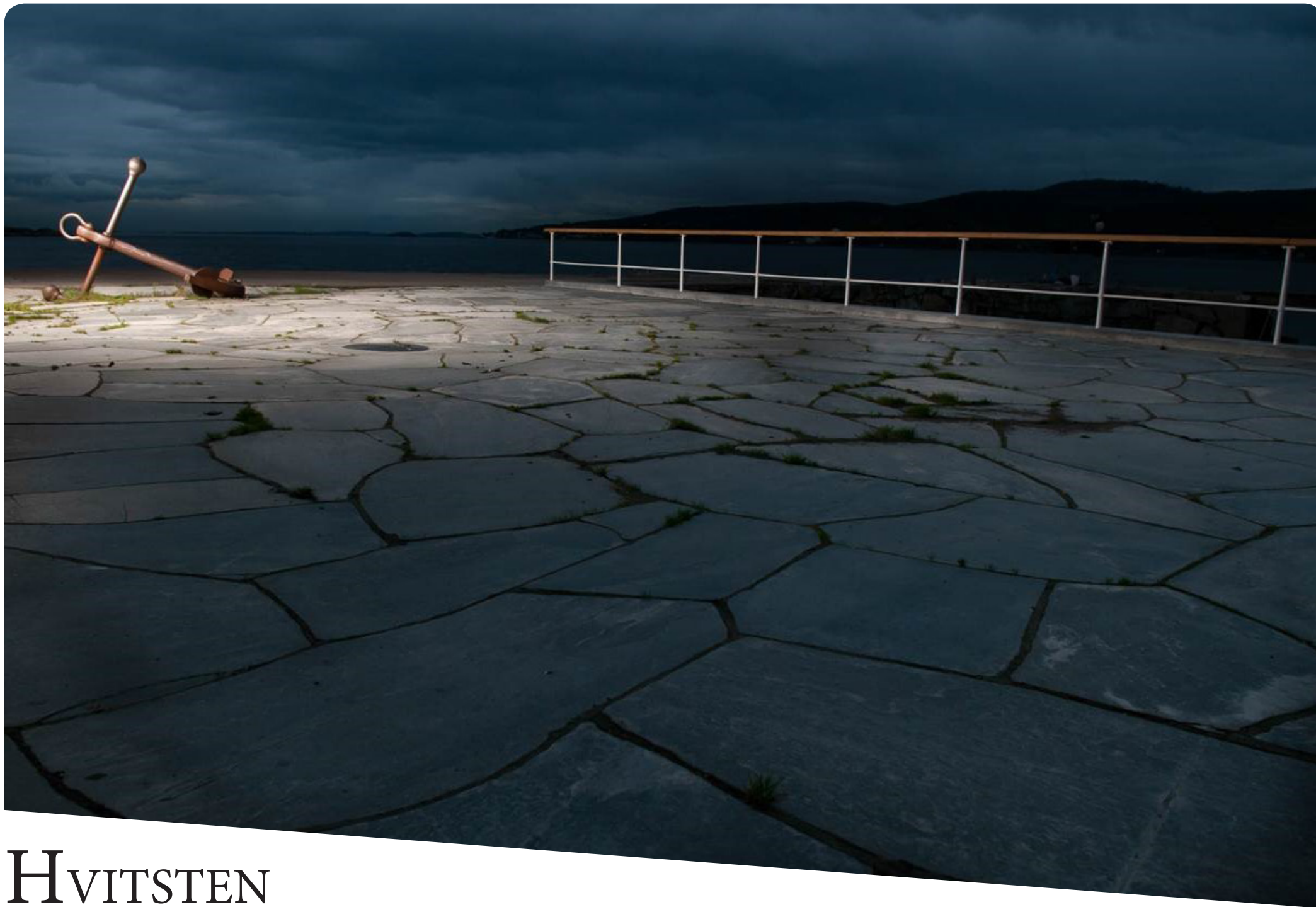
En mulig løsning er at de berørte partene forsøker å opprette et fond som kan brukes til vedlikehold av brokonstruksjonen.

Adresse	Verdi	Type
Bruerveien 1	2	Bolig/Lager
Bruerveien 2	2	Uthus
Bruerveien 3	2	Høystads hus
Bruerveien 4	3	Uthus/Garasje
Bruerveien 5	2	Skomakerverksted
Dronningveien 1	2	Selvikgården
Elverhøyveien 18	3	Utsikten uthus
Elverhøyveien 18	3	Utsikten bolig
Elverhøyveien 32	1	Elverhøy
Kongeveien 1	2	Uthus
Kongeveien 1	2	Doktorgården
Kongeveien 1	2	Uthus
Kongeveien 2	2	Thornegården/Apotekergården
Kongeveien 3	2	Røttergården
Kongeveien 7a	2	
Kongeveien 8	2	Sandengen
Lille Strandgate 13	2	Stormøllegården
Lille Strandgate 15	3	
Lille Strandgate 16	2	Villa Kronborg
Lille Strandgate 18	2	Perebakken
Lille Strandgate 3	2	Goen
Lille Strandgate 4	3	Omrehuset
Lille Strandgate 5	2	Goen
Lille Strandgate 6	3	Uthus
Lille Strandgate 6	1	Fløyåsen
Lille Strandgate 7	2	Goen
Parkveien 1	2	Nordbyhuset

Stenersbakken 2	1	
Stenersbakken 3	2	
Stenersbakken 4	2	Solstua
Stenersbakken 6	3	Skattebo
Store Strandgate 7	1	Garveriet
Store Strandgate 7	2	Uthus
Store Strandgate 7	3	Bolig 2 Garveriet
Store Strandgate 7	2	Garasje og fyrrom
Store Strandgate 1	1	Lohengrin
Store Strandgate 11	3	Hølen skole
Store Strandgate 13	3	Løkkegården
Store Strandgate 14	2	Borregården
Store Strandgate 17	1	Munkegården
Store Strandgate 2	3	Fossestua
Store Strandgate 20	2	Furubakken
Store Strandgate 20	3	Uthus
Store Strandgate 27	2	Håkensgården
Store Strandgate 3	1	Åsli
Store Strandgate 33	2	Mølla
Store Strandgate 4	3	Olsenhuset
Store Strandgate 5	1	Lensmannsgården
Store Strandgate 6	3	Wulffhuset
Store Strandgate 9	1	Holterhuset

Andre enkeltminner i Hølen

Navn/objekt	Verdi	Adresse/lokasjon/område
Hølenviadukten	1	Store Strandgate
Grensesteinene	1	Se kart
Telefonkiosken	1	Torget
Veg: Strekningen 236	F	E6 mellom Gjølstad - Sonsveien
Rafsal bru	1	

HVITSTEN

Hvitsten

– Nasjonalt viktig kystkulturlandskap

Bosetningsspor ved Strand og Sekkebekk fører Hvitsten tilbake til steinalder, og kongsmannen Nevstein, som var gift med Harald Hardrådes halvsøster Ingrid, skal ha bodd i Hvitsten på 1000-tallet. Sentrale Hvitsten utviklet seg i likhet med Hølen og Son til ladested og utskipingshavn da trelasthandelen med Holland skjøt fart på 1600-tallet. Strandstedet hadde fram til da ligget under Drøbak. Mens tømmer og skipsfart var viktige næringer på 1600- og 1700-tallet, fikk eksport av is stor betydning på 1800-tallet. Om vinteren frøs fjorden ofte til inn mot hovedstaden. Ved Vestby var sjøen derimot åpen og farbar store deler av året. Hvitsten ble derfor en populær vinterhavn, og skipsredere og mannskap bosatte seg på stedet. 17 handelsskip var registrert i Hvitsten i 1875. Den mest kjente og betydningsfulle skipsrederfamilien er Olsen, som allerede i 1811 bosatte seg på Lysedal nord for sentrum. Olsen-familien har gitt både bedehus, kapell (1903) og skole (1880/1918) til Hvitsten. Hvitsten særpreges i dag av trehusbebyggelse og sjøboder fra 1700-, 1800- og 1900-tallet, som ligger langs trange, smale veier og stier. Den mest aktive byggeperioden i Hvitsten kan sies å være fra 1845 til 1890.

Etter hvert ble Hvitsten et yndet sted for tilreisende badegjester og sommer-turister. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet fant også flere kunstnere, som Theodor Kittelsen og Edvard Munch, veien til Hvitsten. Både ”Kittelsen-huset”, og Munchs bolig ”Nedre Ramme” nord for sentrum er bevart.

Registreringer

Registreringer i Hvitsten er gjort av NIKU i samarbeid med representant fra Vestby historielag. SEFRAK-registreringer i de mest sentrale delene av Hvitsten er gjennomgått og en liste med verdivurdering av hvert enkelt bygg finnes på slutten av kapittelet.

Verdivurdering

Vurderingen av verneverdier er gjort på bakgrunn av gjeldende reguleringsplan og befaringer etter gjennomgang og løpende dialog med representant fra Historielaget med spesialkunnskap om Hvitsten. Vurderingene av enkeltstående bygninger er basert på kjennskap om alder, endringer, bruk og andre lokale faktorer.

Hvitsten som ladested var et av de første tettstedene langs kysten i Follo.

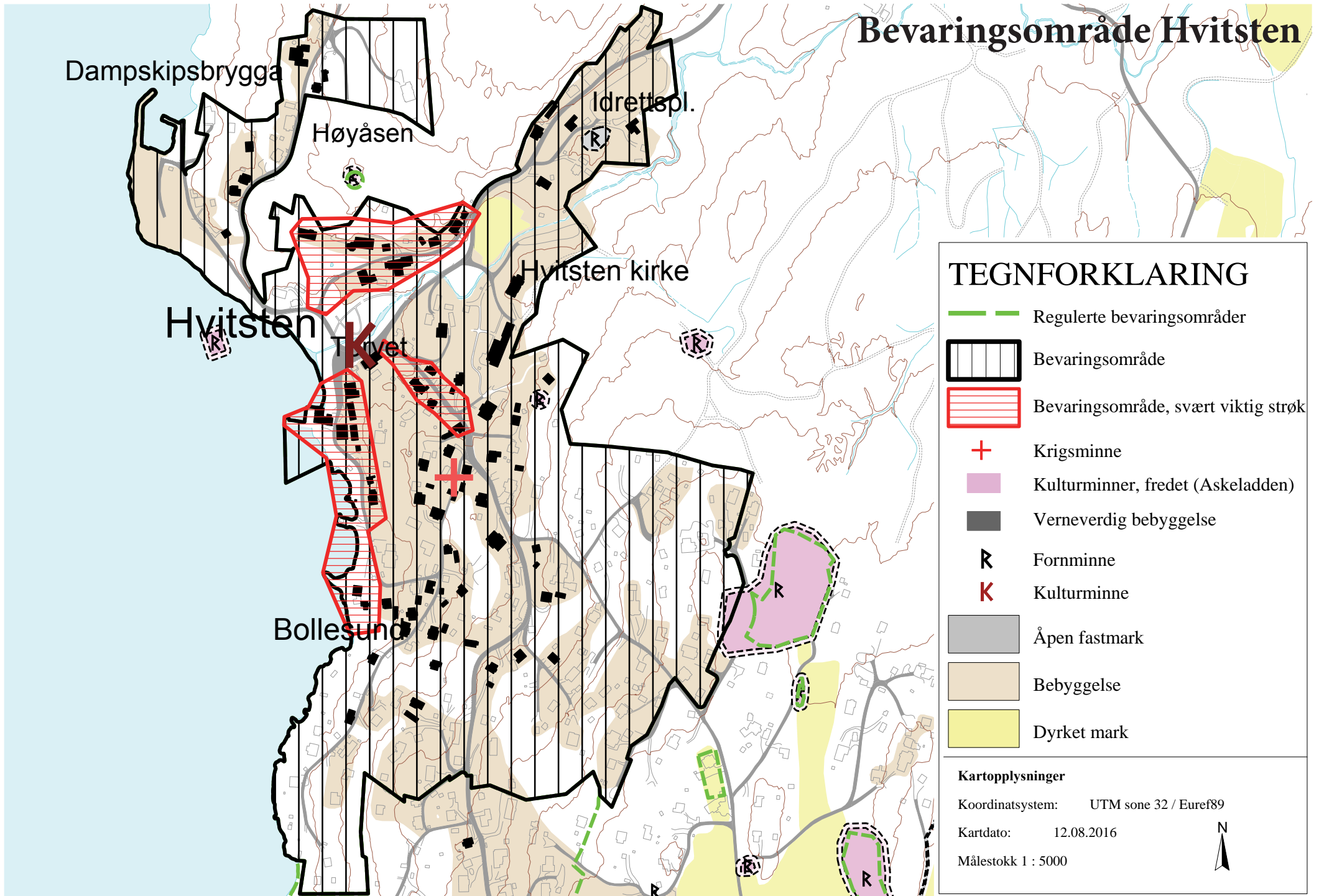
Hvitsten som kulturmiljø har høy verneverdi både regionalt og nasjonalt. Det opprinnelige næringsgrunnlaget med sjøen som transport- og ferdselsveg er selve utgangspunktet for utviklingen av stedet. Fordi den sentrale delen ikke har vært utbygget siden begynnelsen av 1900-tallet, er den arkitektoniske og kulturhistoriske lesbarheten i landskapet unikt ivaretatt. Hvitsten framstår i dag som et karakteristisk og sjeldent godt bevart eksempel på et eldre helhetlig trehusmiljø ved Oslofjorden.

Tettstedet Hvitsten har derfor svært høyt kulturhistorisk verdi.

Postkort fra Hvitsten ca 1907 som viser Fjordveien 12-23 (Kilde: Trond Berthelsen)

Bevaringsområde Hvitsten

Fra Hvitsten, foto: Wenche I. Bro (2015)

Fjordveien med sjøbodene samt bebyggelsen langs ferdssårene inn mot Torget utgjør sentrale kulturmiljøer med særskilt verdi innenfor bevaringsområdet. I Nedre del av Hvitstenveien ligger Lysedal der Olsen-familien bosatte seg i 1811, og med bebyggelse fra ulike perioder på 1800-tallet. Bebyggelsen i nedre del av Strandveien er betydelig endret fra den ble oppført på 1800-tallet, men utgjør samlet viktige strukturerende elementer for veien og atkomsten til Torget fra sør. Kartet viser bevaringsområde med svært viktige strøk. Nedenfor følger en beskrivelse av kulturmiljøet i Hvitsten.

Sjøbodene og Fjordveien

Sjøbodene i Fjordveien I med den eldste delen, Andersbua fra 1724, til venstre på bildet til venstre. (NIKU 2013/ Akershusbasen/Akershusmuseet, Øivind Möller Bakken 2010)

Sjøbodanleggene i Hvitsten er et av de få gjenværende sjøbodanleggene i Oslofjorden. I sjøfartstiden besto bryggeanlegg av både brygger og sjøboder. Bodene ble benyttet som lager for innkomne og utgående varer som var kommet eller skulle fraktes videre med skuter og skip. Sjøbodene hadde alltid gavlveggen ut mot sjøen, og lasteporten i hver etasje. Øverst i mønet var det heisanordning, slik at varer og gods kunne heises fra båtene og inn gjennom lasteportene. Det er dokumentert handelsvirksomhet fra før 1685 der sjøbodanlegget ligger i dag, men sjøbodene i Hvitsten ble antagelig bare i en kortere periode benyttet til sitt opprinnelige formål. I annen halvdel av 1800-tallet fungerte de som tollbod, senere ble de brukt som lagerbygninger, og i siste halvdel av 1900-tallet huset de blikkenslagerverksted og etterhvert kafevirksomhet.

I dag består sjøbodene av fire bygningsdeler med ulik alder og opprinnelse. Den eldste delen av anlegget, Andersbua eller Nyqvernbua, er fra 1724 eller før. Rundt 1950 ble det bygget på en smie på nordsiden av bua. Inntil Nyqvernbua mot vest står det en svalgangsbygning i 2. etasje, som ble flyttet fra Emmerstadbukta til Hvitsten i 1880-årene. Det er mulig også denne boden er fra 1700-tallet. Den fjerde bygningsdelen er Schankebua, som ble bygget som sjøbod rundt 1870.

Fjordveien 2-8 utgjør sammen med sjøbodene den sentrale delen av Hvitstens havnefront. Nr. 2 er oppført på 1850-tallet og har vært dagligvarehandel, bolig og pensjonat. Nr. 8 ble oppført 1916 som Hvitsten meieri. Nr. 6, Kjøpmannsgården, er Hvitstens eldste kjente hus med årstallet 1617 hugget inn i en av tømmerstokkene i den ene veggen. Første etasje består av to hus montert ved siden av hverandre og er på et senere tidspunkt påbygget andre etasje og loft. Rederiet Fred. Olsen ble startet her i 1848.

Fjordveien 2 - 8 (NIKU 2013)

Kjøpmannsgården i Fjordveien 6 (NIKU 2013)

Resten av eiendommene langs Fjordveien er boligeiendommer fra ulike tidsperioder, men samlet utgjør de et karakteristisk kulturmiljø i Hvitstens henvendelse mot sjøen.

Fjordveien 12 (NIKU 2013)

Fjordveien 12 er et av Hvitstens små sjømannshjem oppført mellom 1830 og 1853. Glassveranda og ark er påbygget senere. Nr. 15 har vært bebodd av fiskere og sjømenn fra 1700-tallet og har opprinnelig vært en stor strandeieendom som er delt opp i flere eiendommer. Eldste kjente grunnseddel er

Fjordveien 15 og 25 (NIKU 2013)

fra 1748. Boligen og bryggerhuset på eiendommen er blant Hvitstens eldste bebyggelse. Fjordveien 25 er oppført rundt 1835 og er senere påbygget med én etasje og inngangsparti mot øst. Fra 1936 har boligen vært sommersted for familien Sverdrup og blant annet forfatteren Harald Sverdrup som har skrevet mange skildringer fra Hvitsten. Nr. 23 ble bebygget i 1799 og er senere påbygget med én etasje og uthus på østsiden av veien. På østsiden av veien ligger også sveitserhusene i Fjordveien 20 (oppført 1874) og 22 (oppført på 1850-tallet) samt en liten rød malt stue i 20b ventelig oppført på 1800-tallet.

Fjordveien 23, 20A og 31 (NIKU 2013)

Nederste del av Hvitstenveiens tidligere trasé går gjennom eiendommen Lysedal (Gnr 54), og bebyggelsen i Hvitstenveien 2-14 utgjør et verdifullt kulturmiljø med flere byggeperioder representert. Det meste av bebyggelsen er oppført etter at familien Olsen etablerte seg her i 1811, men deler av bebyggelsen i Hvitstenveien 14 kan være fra 1700-tallet.

Hvitstenveien 8, 6 og 14 (NIKU 2013)

Villaen i Hvitstenveien 8 (tidl nr. 3) ble oppført av Petter Olsen i 1867 på den vestre delen av gården Lysedal som ble delt i 1837. Det opprinnelige sveitserhuset ble ombygget og totalt endret i klassisk stil i 1914/15, men rominndelingen kan gjenkjennes fra sveitserhuset i deler av bygget. Til nr. 8 (men lengre vest på eget bruksnr 54/33) hører bygningen oppført av Andreas Olsen i 1852 som siden 1912 har vært brukt som sommersted. Den rødmalte stuen i nr 6 er oppført mellom 1811 og 1837 og regnes som arnestedet for rederfamilien Olsen i Hvitsten. Nr 14 består av to bygg hvorav den eldste (den røde) kan være oppført på 1700-tallet som arbeiderbolig i Akershusisk stil. Den nyere boligdelen er oppført rundt 1900.

Hvitstenveien 2 (driftsbygning fra vestre Lysedal) og 4 (NIKU 2013)

Driftsbygning og garasje fra 1900-tallet utgjør del av kulturmiljøet tilknyttet Lysedal og rammen rundt nedre del av Hvitstenveien. Boligen i nr. 4 ble oppført som skipsrederhus på 1830-tallet og er i stor grad bevart slik det ble bygget. Huset har siden 1890-årene vært brukt som sommersted.

Strandveien sett fra Torget (NIKU 2013)

Strandveien, Hvitstenveien og Leif Aasens vei

Bebyggelsen i nedre del av Strandveien er til dels endret, men innenfor en skala som ivaretar småhuspreget fra tidlig 1800-tall og preger atkomsten til Hvitsten fra sør.

Strandveien 7 og 8 (NIKU 2013)

Strandveien 7 er ventelig oppført i 1831, men er senere påbygget i begge ender. En del av huset ble brukt til butikk i perioden 1890-1924. Strandveien 8 var opprinnelig bryggerhus for nr. 7, men er brukt som bolig fra 1941. Strandveien 15 er en liten sveitservilla muligens oppført rundt 1840 med tilhørende uthus. Huset har et lite påbygg mot nordvest, men er ellers nær opprinnelig.

Strandveien 15 (NIKU 2013)

Hvitstenveien 1 (NIKU 2013)

Hvitstenveien 1 er opprinnelig et bolighus fra 1765 i to etasjer tilhørende en oppgangssag i Hvitstenfossen. Det opprinnelige huset er en integrert del av dagens hus som er på bygget tre ganger mot vest, en gang mot sør og muligens en gang mot øst og framstår dermed som svært lite opprinnelig. Fra 1935 til 1995 var det dagligvare i første etasje, og deler av bygget har vært postkontor.

Telefonkiosken i Hvitsten, foto: Stein Domaas (2015)

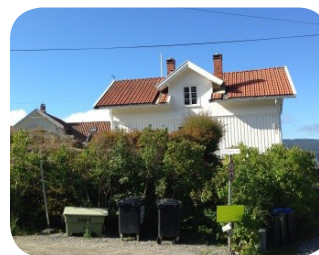
Telefonkiosken på torget er også et viktig kulturminne. Til sammen ble ca. 600 eksemplarer satt opp rundt omkring i landet. Den offentlige kiosken var i første rekke et servicetilbud, og lønnsomheten kom i andre rekke. De røde telefonkioskene er omfattet av Telenors egen verneplan.

Hvitstenveien 21 og 28-30 (NIKU 2013)

Bebyggelsen oppover langs Hvitstenveien er fra begge sider av 1900 og i varierende grad ombygget og påbygd. Hvitstenveien 21 ble oppført i 1907 tegnet av Magnus Poulsson og er senere noe forlenget mot øst. I Hvitstenveien 25 og 41 samt et noe lengre opp ble det oppført tre like hus i 1919-20 sannsynligvis tegnet av Poulsson eller Arneberg. Hvitstenveien 28-38 er opprinnelig 1800-tallsbebyggelse, men kun nr. 28 er bevart i en slik grad at det har kulturhistorisk verdi. Huset ble oppført i 1880 og ombygget til dagens utgave av Th. Kittelsen som kjøpte huset i 1891. Innvendig dør- og takdekor er bevaringsverdig.

Leif Aasens vei 1, 5 og 7 (NIKU 2013)

Leif Aasens vei 1-7 samt Strandveien 17 kalles lokalt Åsen og omfatter noen av Hvitstens tidlige eiendommer som ble bebygget på slutten av 1700-tallet. Nr. 5 ble bebygget i 1787 og det ble noe senere etablert garveri på tomten. Dagens sveitservilla er ventelig oppført rundt 1850 med tilhørende uthus langs veien. Sveitserhuset i nr. 1 er oppført i 1880. Nr. 7 er også bebygget før 1790, og huset som er påbygget i flere omganger har ventelig 1700-talls-elementer. Hvitstens første skole ble oppført i Strandveien 17 i 1860 og er senere påbygget mot nord.

Strandveien 21 og Leif Aasens vei 5 (uthus) og 10 (NIKU 2013)

Leif Aasens gate er en smal grusvei som rammes inn av bla uthusbebyggelsen i nr 5 og ble fram til 1946 kalt Jensegata eller Dogata. Boligen med uthus i Strandveien 21, som henveder seg mot Leif Aasens gate, ble oppført før 1875 og har vært i bruk som både småskole og bedehus. Huset ble påbygget med en etasje i 1920. Boligen (med uthus) i nr 10 ble oppført i 1830 og er et godt bevart og lite endret hus fra den tiden som i dag benyttes som sommerhus.

Bebyggelsen oppover langs Strandveien representerer ulike byggeepoker og byggestiler i Hvitstens utvikling fra slutten av 1700-tallet med delvis bevarte bygg som er representative for disse epokene.

Strandveien 6 og 14 (NIKU 2013)

Strandveien 6 og 14 er oppført på 1880-tallet og representerer den lille og den store typen sveitserhus som ble oppført etter typetegninger i Hvitsten i denne perioden.

Strandveien 11, 22 og 40-42 (NIKU 2013)

Strandveien 11 ble oppført i 1830 og er senere på 1800-tallet påbygd med én etasje. I Strandveien 22 står en liten stue fradelt nr. 20 med eldste del ventelig oppført på 1700-tallet. Nr. 40 og 42 er oppført i 1928.

Strandveien 31 og 47 (NIKU 2013)

Strandveien 31 ble oppført som sommerhus i 1923/24 og nr. 47 som bolig med stall og låve i 1921. Stallen og låven ble ombygget til boligformål i 1947. Eiendommene i Bryggeveien og Rammeveien ble bebygget tidlig på 1800-tallet, men bygningene som står der i dag er i stor grad påbygget, endret og fornyet i en grad som reduserer bygningenes kulturhistoriske verdi. Rammeveien utgjør imidlertid en sentral historisk ferdselsåre nordover mot Ramme gård og med enkelte godt bevarte bygninger og anlegg.

Rammeveien

Rammeveien 8, 10 og 16 (NIKU 2013)

Rammeveien 8 og 10 er opprinnelig husmannsplasser under Vestre Lysedal, men husene som står der i dag ble oppført rundt 1880 etter at den gamle bebyggelsen ble revet. Begge husene er ombygget og påbygget flere ganger. Nr. 16 er et godt bevart sommerhus oppført i 1932, tegnet av Magnus poulsson. Nr. 17 tvers over veien for nr. 16 er også et godt bevart hus i halvannen etasje oppført tidlig på 1900-tallet.

Videre oppover langs Rammeveien ligger flere småbruk og husmannsplasser med tilknytning til Ramme gård og med henvendelse mot fjorden. Husmannsplassen i Rammeveien 42 med bebyggelse fra rundt 1800 ble bla brukt som serveringssted for skipstrafikken i Oslofjorden. På Rammebråten i nr. 40 er kun «jomfruburet» bevart etter brann på 1980-tallet. Rammeveien 44 ble i perioden 1911 til ca. 1935 brukt som sommerpensjonat.

Rammeveien 40 (med jomfruburet til høyre) og 44 (NIKU 2013)

Nedre Ramme - Muncheramme

Bygningene på eiendommen 41/11, Nedre Ramme, består av et hovedhus oppført i slutten av 1800-tallet samt et anneks/uthus, og ble i perioden 1910 til 1944 eiet av Edvard Munch, Norges mest kjente maler og en av modernismens viktigste kunstnere. Munch eide «Peters Minde», også kjent som Muncheramme fra 1910 til 1944.

Munch selv skriver i et brev til sin tante etter kjøpet at «Der i Hvidsten kan jeg leve i fred fra Kristianiafolk – som jeg ikke lenger kan udstaa» (Frydenberg Flaatten, 2016). Møtet med den idylliske naturen i områdene på og rundt Nedre Ramme, har spilt en stor rolle for hans kunst. Flere landskapsformer er lett gjenkjennelige i Munchs

malerier, blant annet fra svabergene og strendene nedenfor Nedre Ramme. Eiendommen omfatter betydelige kulturminneverdier, både knyttet til kulturlandskap, kulturmiljø og enkeltminner. Nedre Ramme er etter malerens hus i Åsgårdstrand det best bevarte av hans bosteder. Da det er tilknytningen til Edvard Munch som gjør stedet verdifullt er det av stor betydning at bygninger, landskap og miljø bevares, eller eventuelt tilbakeføres til slik det var da han bodde og arbeidet der.

Flere frittstående bygg med kulturhistorisk interesse

Hvitsten kirke er en langkirke i tre med 172 plasser gitt til Hvitstens befolkning av skipsreder Petter Olsen og hans hustru Bolette (ark Harald Sundby fra Vestby). Kirken ble innviet av biskop Anton Christian Bang i februar 1903, etter at bygningen ble ferdig i september året før. Sundby var opptatt av stavkirkene, og trekk fra dragestilen kan gjenkjennes i kirken, samtidig som den kjennetegnes ved sitt kraftig dimensjonerte klokketårn. Veggene er oppført av bindingsverk med utvendig mørkebrun staffpanel, med spissbuede vinduer. Kirkerommets stolper og takbjelker er forsynt med utskårne dragehoder. Taket er tekket med vosseskifer.

Hvitsten kirke med gallionsfigur av Simon Bolivar i forgrunnen som del av parken rundt Hvitsten skole (NIKU 2013)

Hvitsten skole ble oppført 1918 (ark Magnus Poulsson) som en gave til Hvitsten fra Sofie og Fred. Olsen sr. og ble innviet på Bolette Olsens 90-årsdag 1. mars 1919. Bygget brukes i dag som administrasjonsbygg for Fred. Olsen. I parken rundt skolen, og også andre steder i Hvitsten, er det satt opp en samling av gallionsfigurer fra Fred. Olsens skip.

Hvitsten skole (NIKU 2013)

Området Ramme gård

Nord for Hvitsten finner vi Ramme gård. Gårdstunet ved Ramme omfatter historien knyttet til gårdsbruket, til sanatoriedrift, som sommersted for skipsrederfamilien Olsen, og til Petter Olsens utvikling av området til gårdsdrift og kulturbasert næringsvirksomhet. I 1857 ble skipsreder Fredrik Christian Olsen og frue Marie eiere av stedet. I 1889 ble gården solgt ut av familien. I en periode ble Ramme benyttet til sanatoriedrift. I 1966 kjøpte Thomas Olsen stedet, og sønnen Petter Olsen overtok i 1967. På gården er det en rekke sefrak-registrerte bygninger. Våningshuset er i sveitserstil og oppført på 1800-tallet. Låven er trolig også oppført på 1800-tallet og inneholdt opprinnelig fjøs, stall. Låven er i dag ombygd til boligformål. Til tunet hører også et stabbur som er flyttet fra en gård i bygda, og et stabbur fra 1894 produsert av Strømmen trævarefabrikk. Petter Olsen har laget hageanlegget «Havlystparken» i tilknytning til gården er inspirert av europeiske hager. Anlegget har en rekke lysthus og hageinstallasjoner flyttet

fra ulike gamle hager i regionen. Anlegget er anlagt av Petter Olsen i perioden 1981 og fram til i dag og er fortsatt under utvikling. Parken er enestående i Norge og har helt særegne verdier som det er viktig å sikre for framtiden. En egen reguleringsplan (planid 0152) med hensynssone for bevaring av bebyggelsen og kulturmiljøet (H570) ble vedtatt i 2012. Planen består av 14 verneverdige bygninger/objekter.

Fra hageanlegget på Ramme gård (2008)

Tiltak/forslag til forvaltning:

- Revisjon av eksisterende reguleringsplan
Hvitsten er et sjeldent godt bevart eksempel på et eldre helhetlig trehusmiljø ved Oslofjorden. Området har høy verneverdi, ikke bare for Vestby kommune og alle som er glad i Hvitsten, men også på et regionalt og nasjonalt nivå. Gjeldende reguleringsplan fra 2005 har sine svakheter, og på enkelte områder er den ikke et godt nok verktøy for å sikre at Hvitstens unike kulturmiljø opprettholdes. Det foreslås derfor at eksisterende reguleringsplan revideres. Ved revisjon bør man vurdere hvorvidt den eksisterende avgrensningen av bevaringsområdet er fornuftig og gjøre helt konkrete vurderinger av hva kulturmiljøet kan tåle av endringer. I Prioriterte planoppgaver 2017-2020 har revisjon av reguleringsplan for Hvitsten fått høyeste prioritet (150 timer i 2017 og 200 timer i 2018).

- Ramme natur- og kulturpark
Prosjektet er et privat initiativ om å utvikle en plan for området mellom Solbergelva og Hvitsten (både i Frogn og Vestby kommune). Planen er en videreføring av «Solbergelva kulturlandskap» i regi av Follo museum i 2006-2007. Initiativtakerne ser for seg et samarbeid og spleiselag med bl.a. kommunene Vestby og Frogn, historielag, Akershus fylkeskommune og Petter Olsen/Ramme gård. Det foreslås at dette utarbeides som en privat reguleringsplan og at administrasjonen behandler denne i henhold til vanlig saksbehandlingsregler.

- Hauger Natur- og kulturpark
Grunneier ønsker gjennom et privat/offentlig samarbeid å gjøre området fra Mølen/Emmerstadbukta opp til bygdeborgen til en egen vernesone, med gjenoppføring av historiske bygninger som skal være offentlig tilgjengelige. Planen omfatter gjenoppbygging av sjøboder i Emmerstadbukta for ungdomsskole, kverner, saga ved Sagstua, samt husmannsplassen Sagstua. Tilbake- og gjenoppføring av Sagstua er et levende museumsprosjekt ved Follo museum. Tolvstua, demningen og dammen settes istand. Det etableres sti derfra, langs bekken på jordet, forbi bygdeborgen og videre til Pepperstad skog og langs med bekken ned til Emmerstad. Det foreslås at dette utarbeides som en privat reguleringsplan og at administrasjonen behandler denne i henhold til vanlig saksbehandlingsregler.

Bygninger i Hvitsten som er gjennomgått på nytt og verdivurdert

Adresse	Verdi	Type/navn
Bryggeveien 5	3	
Fjordveien 1	1	Sjøbod
Fjordveien 1	1	Sjøbod
Fjordveien 12	2	Sneglehuset
Fjordveien 12	2	Uthus
Fjordveien 12?	2	Badehus
Fjordveien 12?	2	Badehus
Fjordveien 15	1	Bolig
Fjordveien 15	1	Bryggerhus
Fjordveien 17	2	Bolig, Strandløkken
Fjordveien 17	2	Uthus
Fjordveien 19	3	Uthus
Fjordveien 2	2	Sekkebekkhuset
Fjordveien 20	2	
Fjordveien 20a	2	
Fjordveien 20b	2	
Fjordveien 21	2	
Fjordveien 22	2	Bolig
Fjordveien 22	2	Uthus
Fjordveien 23	2	
Fjordveien 25	2	
Fjordveien 25	2	
Fjordveien 27	2	
Fjordveien 31	2	
Fjordveien 4	2	
Fjordveien 6	1	Bolighus
Fjordveien 8	1	Meieriet

Fjordveien 8	1	Ostehuset
Gamlebakken 66	2	Sommerhus
Gamlebakken 66	2	Uthus
Hvitstenveien 1	2	Butikken
Hvitstenveien 11	1	Hvitsten skole
Hvitstenveien 12	2	Lysedal Vestre
Hvitstenveien 12	2	Uthus
Hvitstenveien 13	1	Hvitsten kirke
Hvitstenveien 14	1	
Hvitstenveien 14	1	Uthus, Arbeiderbolig
Hvitstenveien 21	1	Bakken
Hvitstenveien 25	2	
Hvitstenveien 28	1	Kittelsenhuset
Hvitstenveien 28	1	Bryggerhus, Fredbo
Hvitstenveien 2A	2	Garasje, opprinnelig hønseshus
Hvitstenveien 2B	2	Låve
Hvitstenveien 4	1	Bolighus, Lysedal Vestre
Hvitstenveien 41	2	
Hvitstenveien 6	1	Bolighus, Lysedal Vestre
Hvitstenveien 8	1	Sommerbolig
Hvitstenveien 8	1	Bolighus, Lysedal Vestre
Leif Aasens vei 1	2	Aasheim
Leif Aasens vei 10	1	Uthus
Leif Aasens vei 10	1	Bolig, «Jensegata 11»
Leif Aasens vei 5	2	Bolig, Fredheim
Leif Aasens vei 5	2	Uthus
Leif Aasens vei 5	2	Uthus
Leif Aasens vei 7	2	Bolig

Leif Aasens vei 7	2	Bolig
Leif Aasens vei 7	2	Uthus
Rammeveien 10	3	
Rammeveien 16	1	
Rammeveien 17	1	Bolig
Rammeveien 17	1	Uthus
Rammeveien 40	2	Uthus, Rammebråten
Rammeveien 42	1	Sommerbolig «Lisbethstua», Rammebråten
Rammeveien 44	1	Sommerbolig «Stjernen», Rammebråten
Rammeveien 74	1	Bolighus, Nedre Ramme (Muncheramme)
Rammeveien 76	1	Uthus, Nedre Ramme (Muncheramme)
Rammeveien 8	3	
Rammeveien 8	3	
Strandveien 10	2	Bolig
Strandveien 10	2	
Strandveien 11	2	
Strandveien 12	2	
Strandveien 14	1	Marienlund
Strandveien 15	1	Bolig
Strandveien 15	2	Uthus
Strandveien 16	2	Bolig
Strandveien 16	2	Uthus
Strandveien 17	2	Hvitsten skole
Strandveien 20	2	
Strandveien 21	2	
Strandveien 21	2	Uthus
Strandveien 22	1	Bolighus, Øvre Gløtta
Strandveien 23	2	

Strandveien 25	1	
Strandveien 28	2	
Strandveien 28	2	Uthus
Strandveien 30	2	
Strandveien 31	2	
Strandveien 40	2	
Strandveien 42	2	Bolig
Strandveien 42	2	Uthus
Strandveien 45	2	
Strandveien 47	2	
Strandveien 47	2	
Strandveien 57	2	
Strandveien 6	2	
Strandveien 7	2	
Strandveien 8	2	

SON

Son

- Nasjonalt viktig kystkulturmiljø

Fra Son, foto: Wenche I. Bro (2015)

Son spores i skriftlige kilder tilbake til middelalderen, og arkeologiske funn ved Labo, nord for Son og øst for Hølsenelva/Såna, underbygger middelaldersk opprinnelse. "Sonakaupangen" er nevnt i "Diplomatarium Islandicum" fra 1342, og på et hollandsk sjøkart fra 1541 er "Soon Water" avmerket. Son hadde en god havn og biskop Jens Nilssøn benyttet denne under sine visitaser på slutten av 1500-tallet. Son var da ladested under Christiania, men ble fra 1604 eget tollsted. Hollenderperioden regnes fra 1500-tallet til 1800-tallet og var en gullalder i norsk handelsflåte. Son/ Hølen hadde da omtrent 1/20 av Norges samlede tonnasje. Hølen har forbindelse til kysten via Hølsenelva/ Såna, og det var en nær sammenheng mellom Son og Hølen utvikling som ladesteder. Ved Hølen var det sagbruk, og plank og trevirke ble fraktet ned elva for lasting og utskipping i Son.

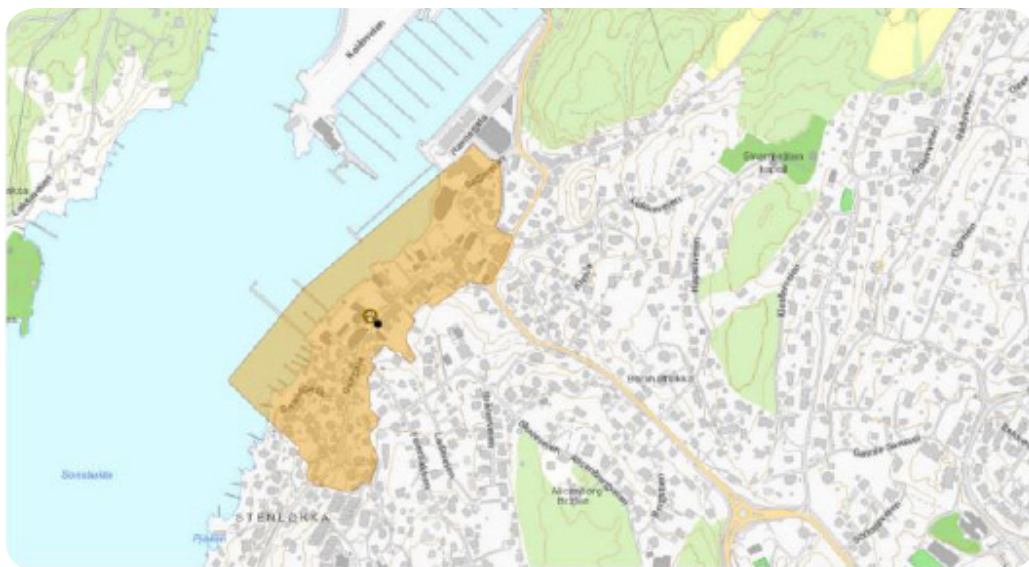
I Son finnes flere handelsgårder som vitner om stedets historie som ladested og sjøfartsby. I løpet av 1600-, 1700 og 1800-tallet slo handelsfamilier og redere seg ned og ga navnet til Thornegården, Stoltenberggården, Woldegården og Huitfeldtgården. Handelen med Holland ga en rekke utenlandske impulser til stedet, blant annet i form av hollandsk tegl og takstein til bygningene. I 1837 ble Son egen bykommune, med status som ladested.

Skipsfarten førte til etablering av båtbyggerier og verft i Son. Andre halvdel av 1800-tallet ble iseksport en betydelig næringsgren. Son fikk dampskipforbindelse i 1855, og fra andre halvdel av 1800-tallet og ut på 1900 ble Son populær som sommerby, med badegjester og ferierende. Son ble også i denne perioden populært tilholdssted for kunstnere, og flere kjente malere har hentet motiver fra Son og oppholdt seg her i kortere eller lengre perioder. På 1900-tallet etablerte en del småindustri seg, som "Soon hermetikk". Det har tradisjonelt vært drevet et utstrakt kystfiske i Son, og i 1940 var det 30-40 yrkesfiskere. Byen har vært tilholdssted for flere kjente, norske kunstnere, som, Carl Dørnberger, Nils Kjær og Ludvig Karsten. Son opphørte som bykommune i 1964 og ble da innlemmet i landkommunen Vestby. Det finnes rester av kombinasjonsbruk med fiske og husdyrhold, og hvor enkelte av uthusene fremdeles er bevart.

I dag er Son et populært sommersted med bademuligheter og båtliv, og er et attraktivt besøksmål med kafeer og butikker.

NB! registeret

Sons betydning i norsk byhistorie og som handelssted med omland utover landets grenser har nasjonal interesse, og Son er oppført i Riksantikvarens NB! register over bymiljøer med nasjonal verdi. Son sentrum har nasjonal interesse fordi bebyggelsen med sin bebyggelsesstruktur, typologi, formspråk og fremragende enkeltbygninger dokumenterer Sons historie som ladested. Bebyggelsen omfatter bygninger fra både 1600-, 1700 og 1800-tallet, og er som bystruktur av nasjonal interesse. Spesielt er utformingen av torget viktig. Torget er en såkalt "rettet" plass, ved at det åpner seg mot sjøen. Plassrommet, sammen med de fredete gårdene, styrker stedets verdi i nasjonal sammenheng. Det er viktig at fremtidig utvikling i området tar hensyn til eksisterende bebyggelsesstruktur, bebyggelsens skala og volum, samt trehustypologiens formspråk.

Delområde Son i Riksantikvarens NB!register

Registreringer

Registreringer i Son er gjort av NIKU i samarbeid med personer tilknyttet Soon og Omegns vel/Vestby historielag med spesiell kunnskap om Son. Karakteristiske bygningsmiljøer og gatestrekninger er omtalt for å synliggjøre Sons sentrale karaktertrekk. SEFRAK-registreringer i de mest sentrale delene av Son er gjennomgått og en liste med verdivurdering av hvert enkelt bygg finnes på slutten av kapittelet.

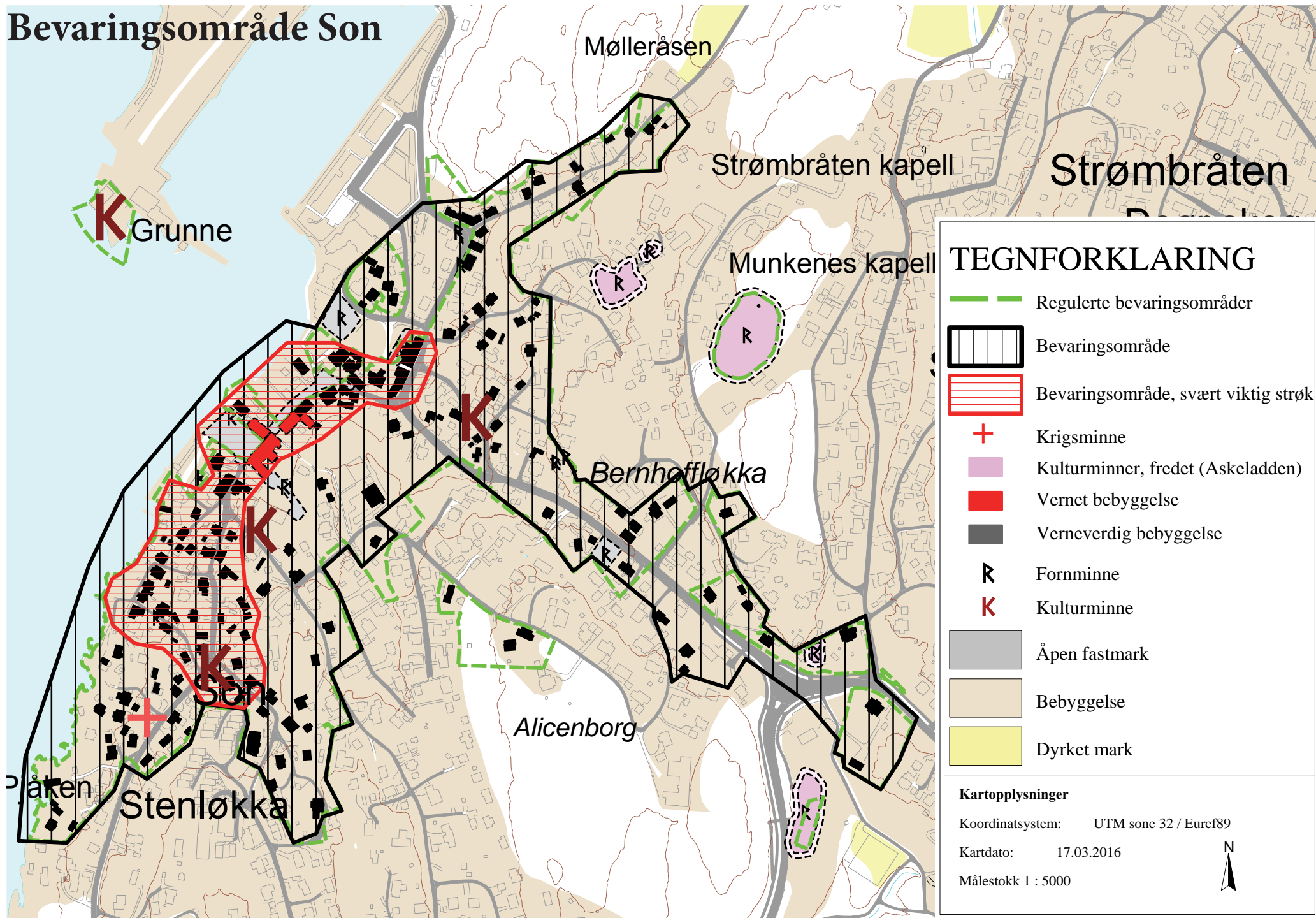
Verdivurdering

Eksisterende bevaringsplan for Son (vedtatt 1986 etter forslag fra Fortidsminneforeningen) beskriver i stor grad Sons karakter og identitet slik Son framstår også i dag. Området som i bevaringsplanen ble angitt som bevaringsområde er i stor grad opprettholdt etter gjennomgang og befaring med representant fra Soon og Omegns vel/Vestby historielag med en justering mot havna i nord og mot Alicenborgveien i sør-øst. Sons bebyggelse pr ca. 1900 danner basis for denne avgrensningen.

Bebyggelsen stammer fra ulike epoker fra 1600-tallet og fram til i dag, men bygninger fra siste halvdel av 1800-tallet dominerer bybildet. Flere stilarter er representert som hollandske handelshus, empire, sveitserhus, jugend og ny-klassisisme. De fleste bygg er dessuten påbygd og utvidet i flere etapper, og flere stilarter kan være representert på samme bygning. En del hus er påbygget og endret i perioden fram til i dag og noen få er revet/brent, men Sons selvgrodde småbypreg er i stor grad bevart og utgjør samlet den sentrale kulturminneverdien i større grad enn enkeltbyggene som utgjør sentrale Son. Denne karakteren vil også i fortsettelsen være den viktigste kulturminneverdien å ivareta. Bebyggelsen som er vurdert verneverdig i bevaringsplanen fra 1986 er hovedsakelig identisk med vurderingen som er gjort i dag.

Tettstedet Son har derfor svært høy kulturhistorisk verdi.

Bevaringsområde Son

Sentrale kulturminner i Son

Torget, Storgata og Kolåsveien som utgjør de sentrale delene av Son som er vurdert med spesielt høy verdi. Her ligger de tre fredete bygningene Thornegården, Spinnerigården og Stoltenberggården. Thornegården og Spinnerigården ligger ved torget og havna, og danner til sammen et unikt miljø. Thornegårdens eldste del er fra 1647, og gården fikk dagens utforming i 1761. Thornegården er oppført i Hollandsk tegl og dels i bindingsverk. Det er nylig gjennomført et større miljøprosjekt i Storgata og på torget i samarbeid med fylkesmannen og Riksantikvaren etter registrering av kulturminner fra før 1600 under torget.

Son torg med Spinnerigården og Thornegården
(Foto: Akershus fylkeskommune)

Spinnerigården i
Storgata 25 (Foto: Akershus Fylkeskommune)

Thornegården i Storgata 30 (Foto: Akershus Fylkeskommun)

Mellom Thornegården og Spinderigården i Storgata 30 (NIKU 2013)

Stoltenberggården i Storgata 26 ble reist rundt 1750 som en to etasjes laftet og panelt bygning med valmtak. Fasaden mot Storgata er hvitmalt, mens baksiden er malt i engelsk rød noe som var typisk for Son; engelsk rød var en billigere farge, og ble derfor brukt på de deler av bygninger som ikke var synlige mot gaten. Fasade og interiør er endret flere ganger tilpasset bygningens bruksendringer (leiegård, skredder, bolig, postkontor, kafé). I bakgården står et bryggerhus som er bygget sammen med hovedhuset samt et eldre og to nyere uthus. Woldegården, som henger sammen med Stoltenberggården, ble oppført tidlig på 1800-tallet.

Storgata 15 (Rudegården) og 17 (Iversgården) (NIKU 2013)

Woldegården og Stoltenberggården i Storgata 24-26 (NIKU 2013)

Storgata 18 (Blomsterbo), 20 og 22 (Bankgården) (NIKU 2013)

Bebyggelsen i Storgata 18-30 og 11-31 utgjør den sentrale delen av Sons handelsentrum med bebyggelse fra 1700- og tidlig 1800-tall og utgjør et samlet kulturmiljø med henvendelse mot Sons sjøfront. Disse bygningene utgjør også sammen med Huitfeldtgården i Kolåsveien 4 (oppført ca 1800) og Møllergården i Kolåsveien 7-13 (med deler fra 1700-tallet) store bygningsvolumer i sentrum av Son som ellers domineres av småhus.

Huitfeldtgården i Kolåsveien 4 og Møllergården/Kaja Hansens minne i Kolåsveien 7-13 (NIKU 2013)

Son Kro i Storgata 31 (NIKU 2013)

Son preges forøvrig av gjennomgående små, enetasjes hus med saltak fra 1700, 1800 og 1900-tallet, bygget for småkårsfolk med tilknytning til sjøfart og fiske. Bebyggelsen er ”selvgrodd” og det naturlige terrenget med fjellknauser og vegetasjon er godt bevart.

Noen utvalgte bygningsmiljøer som viser Sons ulike byggepoker, stilarter og påbygginger:

Storgata består ellers av boligbebyggelse med bygninger fra 1800-tallet som dominerende, men med flere 1700-tall og 1900-talls bygg innimellom. Gaten er på det trangeste 3,4 meter bred noe som bidrar til Sons middelalderske preg.

De fleste av husene er påbygget og endret i løpet av sin levetid, men hovedsakelig gjort innenfor en skala som opprettholder Sons særpreg.

Storgata 33-36 som definerer gatebredden i Son (NIKU 2013)

Storgata 38 er i liten grad endret fra den ble oppført i 1859, mens Storgata 50 som ble oppført i 1861 har fått en mindre heldig vindusutskifting (NIKU 2013)

Pjåken i Storgata 67 og sjøboden i Storgata 61 b utgjør avslutningen av Son sentrum mot sør. Bygningene ligger utenfor Sons bygrense fra 1837, men utgjør en naturlig del av 1800-tallsbyen som i hovedsak definerer Son sentrum. Storgata 63-67 ble oppført for brødrene Fredriksen rundt 1900, og Nils Kjær bodde i nr. 67 i sin boperiode i Son.

Storgata 67, Pjåken (NIKU 2013)

Sjøbod restaurert til fritidsbolig i Storgata 61b (NIKU 2013)

Strandgata som går langs Sons kystlinje sørover fra Son Kro og er delvis en gangvei og med sammensatt bebyggelse fra 17-, 18- og 1900-tallet. Deler av det som nå kalles Dørnbergerhuset, etter maleren Carl Dørnberger som bodde her i perioden 1896-1940, er oppført på 1600-tallet.

Strandgata 3 og 7 med 'veien' foran (NIKU 2013)

Bolig og sjøboder i Strandveien 4 (NIKU 2013)

Strandgata 8-10 og Dørnbergerhuset i Strandgata 15a (NIKU 2013)

1800-tallsmiljø i Fjellstadbakken (1, 2, 3, 5 og 12) med ulike byggestiler representert (NIKU 2013)

Kleiva 3 (oppført ca. 1875), 18 (ca. 1800) og 20 (med deler fra 1600-tallet) (NIKU 2013)

Labobakken oppover og nedover med bebyggelse fra tidlig 1800 til ut på 1900-tallet som delvis er påbygget og endret, men fortsatt beholder 1800-tallspreget (NIKU 2013)

Langs Løkkeveiens nordside ligger Bærågården og Gamleskolen med bygninger fra midten av 1700-tallet, mens bebyggelsen på den andre siden av veien er fra omkring 1900 og er påbygget, endret og i varierende forfatning.

Løkkeveien 2 (Bærågården) og 4 (Gamleskolen) (NIKU 2013)

Løkkeveien 3 og 7 (NIKU 2013)

Flere frittstående bygg med kulturhistorisk interesse:

Son sett fra Mølleråsen med småhusbebyggelse i Sagaveien nord i sentrum (NIKU 2013)

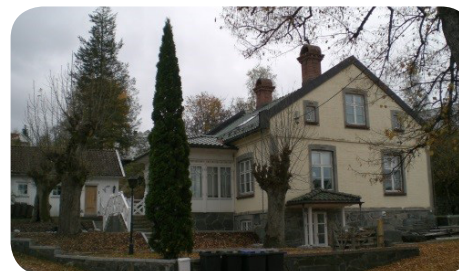
Det er ikke vurdert hvilken verneverdi 1950-tallsbebyggelsen har, men denne bebyggelsen har flere steder føyet seg fint inn i Sons bystruktur og viser fortettingsmuligheter innenfor byens format.

Kolåsveien 12-8 og Storgata 10 (NIKU 2013)

Son skole, Skoleveien 12

Storgata 12 (NIKU 2013)

Alicenborgveien 7-9 (NIKU 2013)

Alicenborg ble oppført som bolig for Georg Wedel-Jarlsberg som flyttet til Son i 1913. Son skole i Skoleveien ble oppført i 1932 og var i bruk inntil ny skole ble etablert i 2008. Murgården (Lakselokka) er et av få murhus i Son og ble oppført ca 1900.

«Gælja»

På Kolåsskjæret står Gælja, den eneste gjenværende garntørka i Son, bygget på slutten av 1950-tallet. Dette skjedde rett før fiskerne gikk over til nylongarn, og garntørker ble mindre nødvendig. Tidligere ble det benyttet fiskegarn av bomull, og disse måtte henges opp til tork etter bruk. Tidligere var det også tre garntørker på Sauholmen og en i Pjåken. Gælja på Kolåsskjæret er trolig kun én av to gjenværende garntørker i indre Oslofjord (den andre står på Oksval på Nesodden), og det er heller ikke mange garntørker eller notheng igjen i andre deler av landet.

Gælja har stor kulturhistorisk verdi som kilde til kunnskap om en næringsvirksomhet som har vært utbredt ved Oslofjorden. I tillegg til sin sjeldenhet i Akershusammenheng, er den dessuten et markant landemerke i Sonskilen, godt synlig fra det gamle Son. På bakgrunn av dette er Gælja viktig kulturminne i Son, og har også kulturminneverdi av både nasjonal og vesentlig regional verdi. Gælja omfattes i dag av hensynssone bevaring.

Gælja på Kolåsskjæret, foto: Kjersti Halvorsen, Moss Avis.

Tiltak/forslag til forvaltning:

Infrastruktur som trafostasjoner, brannhydranter og vannposter er kulturhistoriske elementer med kunnskapsverdi i Son sentrum.

Brannhydrant i Kleiva (NIKU 2013)

Trafo i Feierbakken og vannpost i Storgata (NIKU 2013)

- Revisjon av eksisterende reguleringsplan for Son
Med sine trange smug og sjarmerende gamle hus er Son et attraktivt lite tettsted. I tillegg til å være et populært område å bo i, har Son også mange besøkende, spesielt på sommerstid. I juni 2013 ble Son innlemmet i Riksantikvarens register over byområder av nasjonal interesse (NB!registeret). Sentrum av Son regnes nå blant Norges viktigste historiske byområder. De viktigste kvalitetene i Son er kanskje ikke hvert enkelt bygg isolert sett, men miljøet de utgjør til sammen. Å kunne ta vare på det naturlige terrenget, trær, hager og rommene mellom husene er viktig for helheten. Eksisterende reguleringsplan fra 1986 er gammel og har sine svakheter. På enkelte områder er den ikke et godt nok verktøy for å sikre en videreføring av Sons unike kulturmiljø. Dersom særpreget i Son ikke bevares, vil Son over tid miste de kvalitetene som gjør stedet så populært. Ved en revisjon får man en mulighet til å gå gjennom området på nytt og gjøre konkrete vurderinger av hva kulturmiljøet kan tåle av endringer uten at det går på bekostning av stedets særpreget. I Prioriterte planoppgaver 2017-2020 har ny reguleringsplan for Son sentrum fått prioritet 2, og det er avsatt 150 timer til oppstart av dette arbeidet i 2017, samt 200 timer i 2018.

- Maritangen
Omregulering av området på Laksa til offentlig friområde der hensynet til krigsminnet sikres. En slik reguleringsplan er tatt inn i Prioriterte planoppgaver 2017-2020, vedtatt av kommunestyret 5.12.2016, med prioritet 3 (ikke krav til samme fremdrift som planer med prioritet 1 og 2). Timer til denne planoppgaven er avsatt først i 2019.
- Brannsikringsplan
Brannsikringsplan for Son ble vedtatt i 2016. Brannsikringsplanen for Son må gjøres kjent og veiledning bør tilbys.

Bygninger i Son som er gjennomgått på nytt og verdivurdert

Adresse	Verdi	Type/navn
Alicenborgveien 1	3	Labu nordre, Bråtan
Alicenborgveien 7	3	Alicenborg
Alicenborgveien 9	3	Alicenborg
Bergstien 8	3	Uthus
Bergstien 8	3	Myrløkka
Bergstien 8	3	Uthus
Feierbakken 1	3	Bakkehuset/Uthus
Feierbakken 11	3	
Feierbakken 12	3	Sandby
Feierbakken 2	3	Trafo
Feierbakken 3	3	Sjøglimt
Feierbakken 4	3	
Feierbakken 6	3	Lisebo
Feierbakken 7	3	Feierstua
Feierbakken 9a	3	Enga
Fjeldstadbakken 1	2	Uthus
Fjeldstadbakken 1	2	Askebo
Fjeldstadbakken 12	3	Fjeldstadgården
Fjeldstadbakken 14	3	Fjellstua
Fjeldstadbakken 16	3	Fagerheim
Fjeldstadbakken 18	3	Bjerkås
Fjeldstadbakken 2	2	Skipperstua
Fjeldstadbakken 20	3	Solstua
Fjeldstadbakken 3	3	Snippen
Fjeldstadbakken 4	2	Heimli
Fjeldstadbakken 5	3	Steinløkka

Fjeldstadbakken 8	3	Roa
Husjordveien 17	3	
Kapellveien 17	3	
Kapellveien 2	3	Uthus
Kapellveien 2	3	Bernhoffløkka
Kapellveien 4	3	Bolig
Kapellveien 4	3	Uthus
Kleiva 1	3	Bakken/Koffhuset
Kleiva 10	3	Bod
Kleiva 10	3	Bolig
Kleiva 10	3	Lundquistgården
Kleiva 20	3	Elsabo
Kleiva 3	3	Uthus
Kleiva 3	3	Skjoldheim
Kleiva 5	3	
Kleiva 6a	3	Almås
Kleiva 8	3	Lillebråten
Kolåsveien 2	2	Uthus
Kolåsveien 2	2	Butikk
Kolåsveien 4	2	Huitfeldtgården
Kolåsveien 5	3	Son Menighetshus
Kolåsveien 7	3	
Kolåsveien 9-13	3	Kaja Hansens minne
Labobakken 1	3	Fjelly
Labobakken 11a	3	Labuhøgda
Labobakken 11b	3	Uthus
Labobakken 11b	3	Labuhøgda

Labobakken 12	3	Bakkebo
Labobakken 16	3	Fjeldli
Labobakken 16	3	Uthus/Garasje
Labobakken 4	3	Fjellro
Labobakken 6a	3	Åslia
Labobakken 7	3	Karnås
Labobakken 8a	3	Fjellbakken
Labobakken 8b	3	Fjellbakken
Løkkeveien 1	3	Burrregården
Løkkeveien 2b	3	Burrø
Løkkeveien 2b	3	Uthus
Løkkeveien 3	3	Gropa
Løkkeveien 3	3	Uthus
Løkkeveien 4	3	Uthus
Løkkeveien 4	3	Gamleskolen
Løkkeveien 5	3	
Løkkeveien 5	3	Uthus
Løkkeveien 6	3	
Løkkeveien 7a	3	
Løkkeveien 7a	3	Uthus
Sagaveien 1	2	Sagatun
Sagaveien 3	2	Knausen
Sagaveien 5	2	Fjordglimt
Sagaveien 5	2	Uthus
Sagaveien 9	2	Uthus
Sagaveien 9	2	Sagavollen
Sigurd Stenes vei 4	3	Birkelund

Sigurd Stenes vei 4	2	Uthus
Skoleveien 12	3	Son skole
Skoleveien 2	3	Nøtteløkka
Skoleveien 3	3	Nedre Bråten
Skoleveien 4	3	Uthus
Sonsveien 1	3	Fjellbakken
Sonsveien 16	3	Sollien
Sonsveien 3	3	Fjeldberg
Sonsveien 4	3	Kleppen/Fjellby
Sonsveien 5a	3	Fredheim
Sonsveien 6	3	Vestre Kolstad
Sonsveien 8	3	Østre Kolstad
Sonsveien 8	3	Uthus
Storgata 11	2	Rodegården
Storgata 12	3	Lakseløkka/Murgården
Storgata 12	3	Anneks/Uthus
Storgata 13	2	Braaengården/Fossergården
Storgata 15	2	Rudegården
Storgata 15	2	Bakbygning/Lager
Storgata 17	2	Meierigården/Iversgården
Storgata 18	2	Blomsterbo
Storgata 18	2	Uthus
Storgata 19	2	Glennes verft
Storgata 1b	3	Oxagrunnen/Uthus
Storgata 2	3	Bjerkhaug
Storgata 20	2	Bekkely
Storgata 20	2	Uthus

Storgata 22	2	Bankgården
Storgata 24	1	Uthus
Storgata 24	1	Uthus
Storgata 24	2	Uthus
Storgata 24	1	Woldegården
Storgata 25	F	Spinnerigården
Storgata 26	F	Stoltenberggården
Storgata 27	2	Sjøbu/Thornegården
Storgata 29	2	Birkelandgården
Storgata 30a	F	Thornegården
Storgata 30b	F	Thornegården/Uthus
Storgata 31	2	Son Kro
Storgata 32a	2	Willibo
Storgata 32a	2	Uthus
Storgata 33	2	Elim
Storgata 34	2	Trangvik
Storgata 35	2	Toldergården
Storgata 35	2	Uthus
Storgata 36	2	Nummestadgården
Storgata 37	2	Bonanløkka/Langerudhuset
Storgata 38	1	Johannes Minde
Storgata 40	2	Fjellet
Storgata 40	2	Uthus
Storgata 41	2	Bribo/Lille Skaugum
Storgata 42	2	Sjøvold
Storgata 43	2	Anneks/Uthus
Storgata 43	2	Wittusbo/Wittustoppen

Storgata 44	2	Solfjellet
Storgata 44	2	Uthus
Storgata 45	3	Anneks/Uthus
Storgata 45	3	Barbison
Storgata 47	3	Røkken
Storgata 47	3	Anneks/Uthus
Storgata 48	3	Huskestua
Storgata 48	2	Uthus
Storgata 50	3	Gundersbo
Storgata 51	3	Veslebo
Storgata 51	3	Uthus
Storgata 52	3	Trudvang
Storgata 53	3	
Storgata 55	3	Uthus
Storgata 55	3	Breviken
Storgata 57	3	Nummestad
Storgata 61a	3	Uthus
Storgata 61a	3	Solbakken
Storgata 61b	3	Sjøbu/Feriebolig
Storgata 67	3	Sjøbu
Storgata 67	3	Pjåken
Storgata 67	3	Uthus
Storgata 67	3	Anneks/Uthus
Storgata 9	3	Udnes
Storgata 9	2	Uthus
Strandgata 10	2	Sjøsand
Strandgata 10	2	Uthus

Andre enkeltminner i Son

Strandgata 11	3	Anneks/Uthus
Strandgata 11	3	Strandheim
Strandgata 12	2	Uthus
Strandgata 12	2	Wabakken/Stortinget
Strandgata 15a	2	Dørnbergerhuset
Strandgata 17	2	Tusculum
Strandgata 17	2	Uthus
Strandgata 19	2	Frostad
Strandgata 2	2	Sjøgløtt
Strandgata 3	2	Nordmo
Strandgata 4	2	Uthus
Strandgata 4	2	Strandbo
Strandgata 4	2	Sjøbod/uthus
Strandgata 5a	2	Sjøbod/Uthus
Strandgata 6	2	Karens hus
Strandgata 7	2	Sjølyst
Strandgata 8	2	Bolig
Strandgata 8	2	Uthus
Strandgata 9	2	Diogenes/Snekkerhuset
Strømbråtenveien 2a	3	Nedre Husjordet

Navn/objekt	Verdi	Adresse/lokasjon/område
Gælja	1	Kolåsskjæret
Brannhydrant	3	Kleiva
Trafo	3	Feierbakken
Vannpost	3	Storgata

DET SENTRALE VESTBY

Grøstadparken med minnestøtte og Grøstad gård i bakgrunnen (NIKU 2013)

Sentrale Vestby

Vestby sentrum har vokst fram rundt gårdene Grøstad, Randem og Nordby. Stasjonsbyen Vestby utviklet seg til et handels- og administrasjonssted etter at Smålsbanen ble bygget i 1879. Det er noe eldre bebyggelse ved stasjonen. Stasjonsbyen har nyere boligbebyggelse nord, og vest for sentrum.

Den Fredrikshaldske Kongevei har gått gjennom Vestby sentrum, og vei- far opparbeidet før 1650 har til en viss grad strukturert det videre sam- ferdsmønsteret gjennom Vestby. Smaalensbanen og jernbanestasjonen i Vestby ble først og fremst etablert med tanke på å frakte jordbruksprodukter til markedet omkring. Vestby er fortettet over tid etter dette, men i stor grad som en selvgrodd tettstedsdannelse og med mer planmessig boligfortetting i om- rådene rundt. Langs Vestbyveien og Garderveien (tidl. E6), som er den sentrale veiforbindelsen i nord-sør retning har det over de siste årene utviklet seg en nær- ringskorridor med vekt på logistikk og arealkrevende handelsvirksomhet. Dette har i stor grad bidratt til å transformere det tidligere jordbrukslandskapet som i dag framstår som et potensielt fortettingsområde for videre utvikling av Vestby.

Områderegulering av Vestby sentrum

Vestby kommune har 9.12.2016 vedtatt områderegulering for Vestby sentrum. I planen er deler av den eldste bebyggelsen regulert til bevaring, samt annen nyere bebyggelse, som rådhuset og deler av Vestby Mølle.

I dette kapitlet presenteres et utvalg av registreringene som er gjort i det sentrale Vestby. Hvilke bygninger som vurderes som bevaringsverdige vises i kartet på neste side, og i to tabeller til sist. Bygningene er delt inn etter om de befinner seg innenfor eller utenfor planavgrensningen for områderegulering for Vestby sentrum. Det går fram av tabellene hvilken verneverdi bygningene har fått. Vurderingene er gjort etter en avveining mellom vern og vekst i sentrum.

Registreringer:

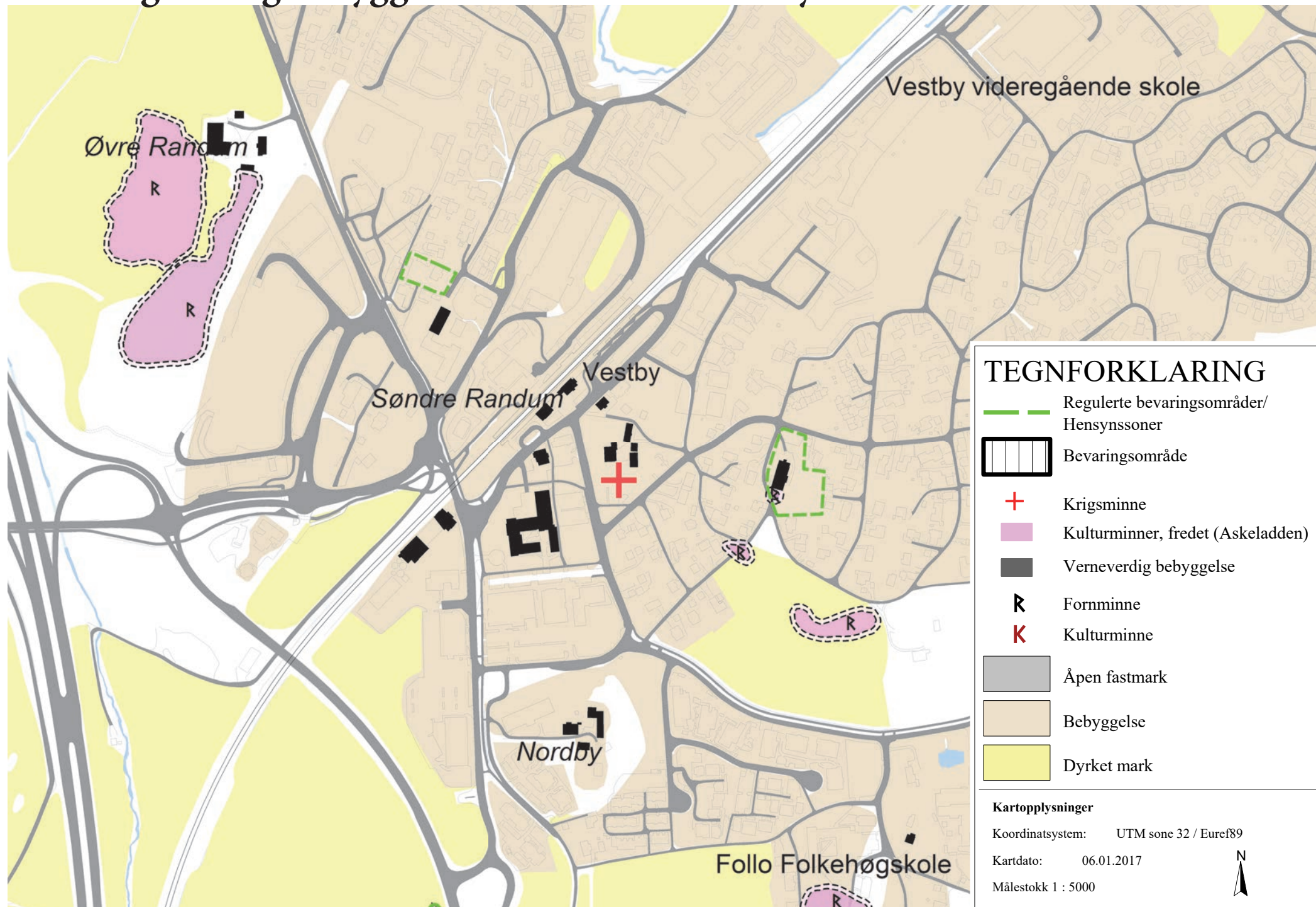
Registreringene i Vestby er gjort av representant fra Vestby historielag, administrasjonen og NIKU. SEFRAK-registreringer i de mest sentrale delene av Vestby er gjennomgått og en liste med verdivurdering av hvert enkelt bygg finnes på slutten av dette kapittelet. Oversikten inneholder også andre bygninger som ikke er registrert i sefrak tidligere.

Verdivurdering:

Som kulturlandskap/kulturmiljø framstår det sentrale Vestby i liten grad som et enhetlig område, men stedet har kulturhistoriske anlegg og bygninger som kan utgjøre ressurser for en videre utvikling og bidra til å gi området identitet og historisk forankring.

Det er hovedsakelig den gjenværende bebyggelsen og landskapet tilknyttet gårdene, "gamlebyen" ved stasjonen samt en rik arkeologi som utgjør de viktigste kulturhistoriske elementene. Bebyggelsen på og rundt Vestby stasjon med Grøstad gård og Thorvaldsengården er viktig for opplevelsen av Vestby og bør bevares. Festiviteten, rådhuset og gamle Vestby skole er karakteristiske for området.

Bevaringsverdig bebyggelse i det sentrale Vestby

Verneverdig bebyggelse i Vestby sentrum regulert til bevaring

Vestby stasjon

Vestby stasjon ca. 1887-1889 (Norsk jernbanemuseum, Jernbaneverket)

Vestby stasjon (ROM eiendom)

Stasjonsbygningene er viktige fordi de er tidstypiske og foreller historien om utviklingen av området.

Vestby stasjon og godshus (pakkhuset) ble bygget i 1878 i forbindelse med utbyggingen av Smålensbanen. Arkitekt var P. A. Blix, jernbanens egen arkitekt. Jernbanen skar seg gjennom høydedraget der Kongeveien gikk. Rundt stasjonen vokste det så fram mølle, sagbruk, bank og kjøpmannsgårder.

«Pakkhuset» med sin ekspedisjonsrampe har betydning som del av Vestbys næringslivshistorie. Rampen fungerte også som informasjonssentral og uformell, sosial møteplass (Karlstad m.fl. 2013). Pakkhuset har blitt restaurert for å kunne åpnes for publikum som butikk for gjenbruk og redesign.

«Pakkhuset» med rampe (Arne Fr. Holth)

Thorvaldsengården

Thorvaldsengården er Vestby sentrums første forretningsbygg reist i 1902 i sveitserstil. Bygget ble restaurert i 1990 og har hatt kontinuerlig forretningsdrift siden 1902.

Thorvaldsengården (kilde: Henning Karlstad)

Vestby kommune kjøpte bygget i 2015 og det planlegges brukt som lokaler for Vestby kulturskole. Bygget framstår som noe isolert beliggende langs Kroerveien, men er en verdifull bygning som bidrar til å gi sentrum identitet.

Thorvaldsengården, Kroerveien 1 (NIKU 2013)

Grøstad gård

Grøstad gård ligger midt i sentrum og består av hovedbygning, uthus, stabbur og tidligere smie/snekkerverksted som er omgjort til kårbolig.

Grøstad gård, Grøstadveien 2-4 (NIKU) 2013

Deler av bebyggelsen kan spores tilbake til rundt 1760 og utgjør et godt bevart gårdsanlegg med bygningshistorisk tidsdybde. Deler av grunnen ble ekspropriert i 1870 for bygging av jernbanen. Grøstad gård er et sentralt orienteringspunkt i Vestby sentrum som har vokst ut fra gårdens grunn rundt dagens tun.

Øvre Randum

Øvre Randum, Foto: Widerøe/MiA Museene i Akershus (1954)

Øvre Randum er en av de tidligste gårdene rundt Vestby sentrum og tilhører kulturlandskapet rundt Vestby kirke. Tunet har en helhetlig og gjennomført utforming med bebyggelse fra tidlig på 1900-tallet. Anlegget skiller seg ut som en av de mest staselige gårdstunene i kommunen og regionen.

Vestby gamle skole

Vestby gamle skole, Støttumveien 2

Vestby gamle skole (Vestby folkeskole), ble bygget i 1922. Skolen ble tilbygget med fløyer i tiden 1957-1958. Hovedformen på skolebygget fra 1922 og de eksteriørmessige detaljene er spesielt godt bevart.

Fløyene forteller en historie om den utviklingen som har skjedd, men den eldste skolebygningen anses som viktigst.

Vestby rådhus

Vestby rådhus, Foto: Widerøe/MiA Museene i Akershus (1967)

Vestby rådhus ble bygget i 1957 etter tegninger av den anerkjente arkitekten Bjart Mohr. Rådhuset har arkitektoniske kvaliteter som representerer en tidlig fase i etterkrigstida. Mohr tegnet også rådhusene i Ås, Oppegård og Lørenskog, noe som setter rådhuset i Vestby inn i en større sammenheng i Akershus, og gir det regional verdi. Det senere tilbygget er godt tilpasset den opprinnelige bygningen.

Vestby rådhus, Rådhusgata 1

Festiviteten (Teten)

Festiviteten er et forsamlingshus ble oppført i 1919 (Eiret, 1979) og innviet på nyttårsaften (Kjenn din kommune, 1961). Bygningen ble gitt som gave til bygda av brukseier Carl Olsen på Grøstad og er tegnet av Harald Sundby. Han hadde religiøse interesser og forlangte å få plassere det kirkelignende tårnet på taket. Brukseieren fikk imidlertid tinglyst et forbud mot ”religiøse vekkelser og politisk agitasjon” (Linnestad m.fl., 1981).

Festiviteten, Fjellbakkveien 5

Festiviteten ligger på en høyde i Vestby sentrum og er et godt synlig landemerke i bygda. Den vurderes å være et godt eksempel på hvordan et forsamlingshus kunne utformes i foreningslivets gullalder. Den er lokalhistorisk av stor betydning for Vestbyfolk, som flere generasjoners møtested. «Teten» har klassiske trekk med halvvalmet tak og med dekorative detaljer i hjørnene og ved terrassen/inngangspartiet. Bygningen er i dag regulert til spesialområde bevaring i reguleringsplanen for Grøstadfeltet. Eier er Vestby kommune.

Vestby mølle & kornsilo

Vestby mølle & kornsilo, Mølleveien 14, 16, 18. (Even Øines)

Vestby mølle & kornsilo, «Mølla», har spilt en stor rolle for utviklingen av Vestby. Mølle og lagerbygning stod ferdige i 1921. I lagerbygningen var det i tilknytning til mølla et etablert firma som het Vestby Korn & Mel. Firmaet produserte tørrforblandinger for salg til kjøpmenn i distriktet og grossister i Oslo og Moss. I kjelleren på mølla var det etter den tids målestokk et meget avansert tørkeanlegg for korn, som var meget sjeldent her til lands. I 1941 brant den første mølla og ny ble omgående reist i murstein (Vestby landbrukslag 1893-1993, 1993) Rekken av bygninger tilknyttet kornsiloen langs jernbanen viser til Vestbys betydning som sentrum for jordbruksbygdene omkring.

Bygningene representerer et langt tidsspenn. Den eldste delen av Mølla (den gule bygningen nærmest Garderveien) og den hvite murbygningen med gavlen mot jernbanen (bygget på begynnelsen av 1900-tallet) vurderes som viktige historiske bygninger.

Kroerveien 3A

Kroerveien 3A ligger vis a vis stasjonen og er et positivt element i bebyggelsen rundt stasjonen. Bygningen har et typisk 1920-tallsuttrykk som er viktig å bevare for opplevelsen av "gamlebyen" i Vestby. Tidligere var det postkontor i bygningen.

Kroerveien 3A og bygningsmiljøet ved stasjonen

Nordby gård

Nordby gård, Nordbyveien 2 (NIKU 2013)

Nordby gård utgjør søndre del av sentrum og består i dag av hovedbygning, uthus/bryggerhus, stabbur og låve med bygningshistorie tilbake til rundt 1820.

Vestby sentrum er delvis utbygget på Nordby gårds grunn og gårdens opplevelsesverdi preges i dag av omkringliggende bolig- og sentrumsbebyggelse. Tunet framstår likevel som godt bevart med bygninger og vegetasjon beliggende på en høyde sør for sentrum.

Smestad

Smedgården arbeiderbolig og smie, oppført rundt 1900. Bebyggelsen danner en tunformasjon og er i dag delvis preget av manglende vedlikehold.

Arbeiderboligen i Smedgården i Gamle Støttumvei 2 (NIKU 2013)

Jacobsengården ”Fremstad”

Bebyggelsen på Fremstad er oppført rundt 1900 og utgjør sammen med Smestad et samlet kulturmiljø med plass i Vestby sentrums historie som næringsbebyggelse. Jacobsengården har vært skole og forretningsbygg. En veranda mot Vestbyveien har kommet til i senere tid.

Jacobsengården i Vestbyveien 5 (NIKU 2013)

Annen registrert bebyggelse i Vestby sentrum

”Meieriet”

Ved siden av Thorvaldsengården lå ”Meieriet”. Thorvaldsen drev meieriet fra 1907 til 1923. Vestby Melkelag tok over driftsansvaret fram til 1932. Etter Thorvaldsens død i 1937 kjøpte bøndene meieriet og drev det som eget «Vestby Meieri» til det ble nedlagt i 1963. Meieriet var et sentralt møtested for bøndene som daglig leverte melk. Det var her melkebøndene fikk dagens prat og oppdatering på bygdesladder og landbruksnytt.

Meieriet, Sentrumsveien 1

Fra: Vestby som var – Vestby historielag (1981)

Søndre Randum

Søndre Randum består i dag av hovedbygning, driftsbygning og stabbur/uthus samt en kårbolig. Bebyggelsen og tunet ligger noe inneklemt mellom veianlegg og Vestby storsenter og framstår som løsrevet fra sitt tidligere kulturmiljø plassert i den nye sentrumsbebyggelsen og veistrukturen.

«Mørkbutikken»

Vestbyveien 1 Oppført av Gotfred Mørk i 1902. «Mørkbutikken» var tidligere kolonialbutikk med medisinsalg fra Hølen apotek. Tidligere hadde bygningen flotte sveitserstildekorasjoner i gavlene, men disse er forsvunnet i senere moderniseringer.

«Mørkbutikken», Vestbyveien 1

Utvalgte bygninger/miljøer utenfor sentrums-området

Krom gård

Krom gård kan spores tilbake til 1500-tallet, og tunet på Krom består i dag av hovedbygning (fra 1700-tallet) og stabbur (fra tidlig 1900-tallet, hentet fra Kløfta) samt ombygd fjøs og låve med deler fra slutten av 1800-tallet. Krom ligger som en konge på haugen øst for Vestby sentrum med jordbruksareal omkring og husmannsplassen Kromstua øst for gården. Til sammen utgjør dette et samlet kulturmiljø som det er få igjen av sentralt i Vestby.

Samlet kulturmiljø med gårdsbebyggelsen, samt husmannsplassen øverst til høyre i bildet.

(Illustrasjon NIKU 2013)

Nordre Sundby, Garderveien 90 (NIKU 2013)

Noen av hovedbygningene på gårdene rundt Vestby er godt bevarte og er representative for Vestbys gårdsbebyggelse fra tidlig 1800-tall. Eksempel på dette finnes blant annet på Deli og Nordre Sundby.

Bolig (NIKU 2013)

Hønsesus (NIKU 2013)

Bryggerhus (NIKU 2013)

Søndre Sundby (Garderveien 77-79) drives i dag som barnehage og har ingen formelle bevaringshensyn. Bolig, hønsesus og bryggerhus er alle oppført ca. 1900.

Wesselstua, Johnsrudveien 13

Wesselstua ble oppført på 1700-tallet som husmannsplass tilhørende Østre Johnsrud og ligger i dag som en integrert del av boligbebyggelsen på Pepperstad skog. Navnet er knyttet til kapellan Jonas Wessel som bodde her og fødte sine sønner Johan Herman Wessel, Caspar Wessel og Ole Kristoffer Wessel i denne perioden. Familien flyttet til Vestby prestegård i 1746. Wesselstua er fredet av Riksantikvaren og leies i dag ut av Vestby kommune til lag og foreninger og private arrangementer. Gatenavnene på boligfeltet Pepperstad skog har sin opprinnelse i Johan Herman Wessels diktning.

Tiltak/forslag til forvaltning:

- Kulturminneplanen og områderegulering for Vestby sentrum må legges til grunn for bruk og vern av bevaringsverdige kulturminner i framtidige detaljreguleringer i Vestby sentrum.
- Viktige kulturminner utenfor områderegulering Vestby sentrum forutsettes inntatt som bevaringsverdige bygg i eventuelle framtidige detaljreguleringer.

Vestby sentrum, Foto: Schröder/MiA Museene i Akershus (1959)

Bygninger regulert til bevaring innenfor områderegulering for Vestby sentrum

Gnr.	Bnr.	Bygning/eiendom i det sentrale Vestby	Verdi
9	2	Vestby stasjon; stasjonsbygg og pakkhus	1
9	5	Thorvaldsengården	1
9	21	Grøstad gård	2
9	56	Vestby rådhus	2
11	12	Vestby mølle & kornsilo – nr. 14 og nr. 18	2
8	1	Øvre Randum	2
8	5	Vestby gamle skole	3
9	22	Kroerveien 3A	3
11	1	Nordby gård	3

Verneverdier utenfor områderegulering for Vestby sentrum

Gnr.	Bnr.	Bygning/eiendom utenfor det sentrale Vestby	Gjeldende vern	Verdi
6	329	Wesselstua (Johnsrud Østre)	Vedtaksfredet/ bevaring i RP	F
9	25	Festiviteten	Bevaring RP	1
12	1	Krom	Hensynssone H570_5 kplan	2
3	1	Deli	Ingen	3
6	802	Klokkergården	Ingen	3
2	6	Sundby søndre	Ingen	3
1	1	Sundby nordre	Ingen	3
31	5	Hjolshytta, Sørлие	Bevaring RP	3
12	123	Kromstua	Ingen	3
8	8	Smestad/Smegården	Bevaring RP	3
7	9	Villa Kvelle	Ingen	3
7	1	Kleiver	Ingen	3
9	15	Anorlund	Ingen	3
47	1	Libråten	Ingen	3

Forklaring til tabell:

Vedtaksfredet: Riksantikvaren har fredet bygningen jf. bygningsfredningslova 1920

Bevaring i RP: avsatt til spesialområde bevaring jf. plan- og bygningsloven 1985

Hensynssone kplan: omfattet av hensynssone bevaring av kulturmiljø i Vestby kommuneplan

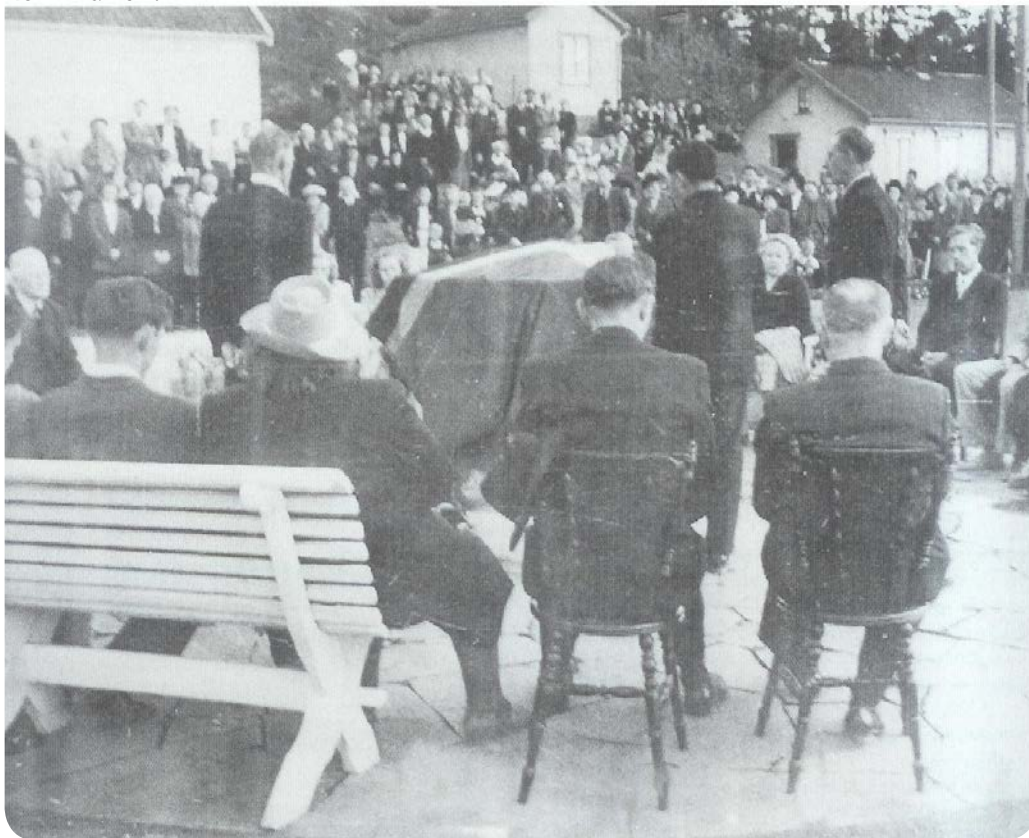
KRIGSMINNER

Milorghytta (NIKU 2013)

Krigsminner

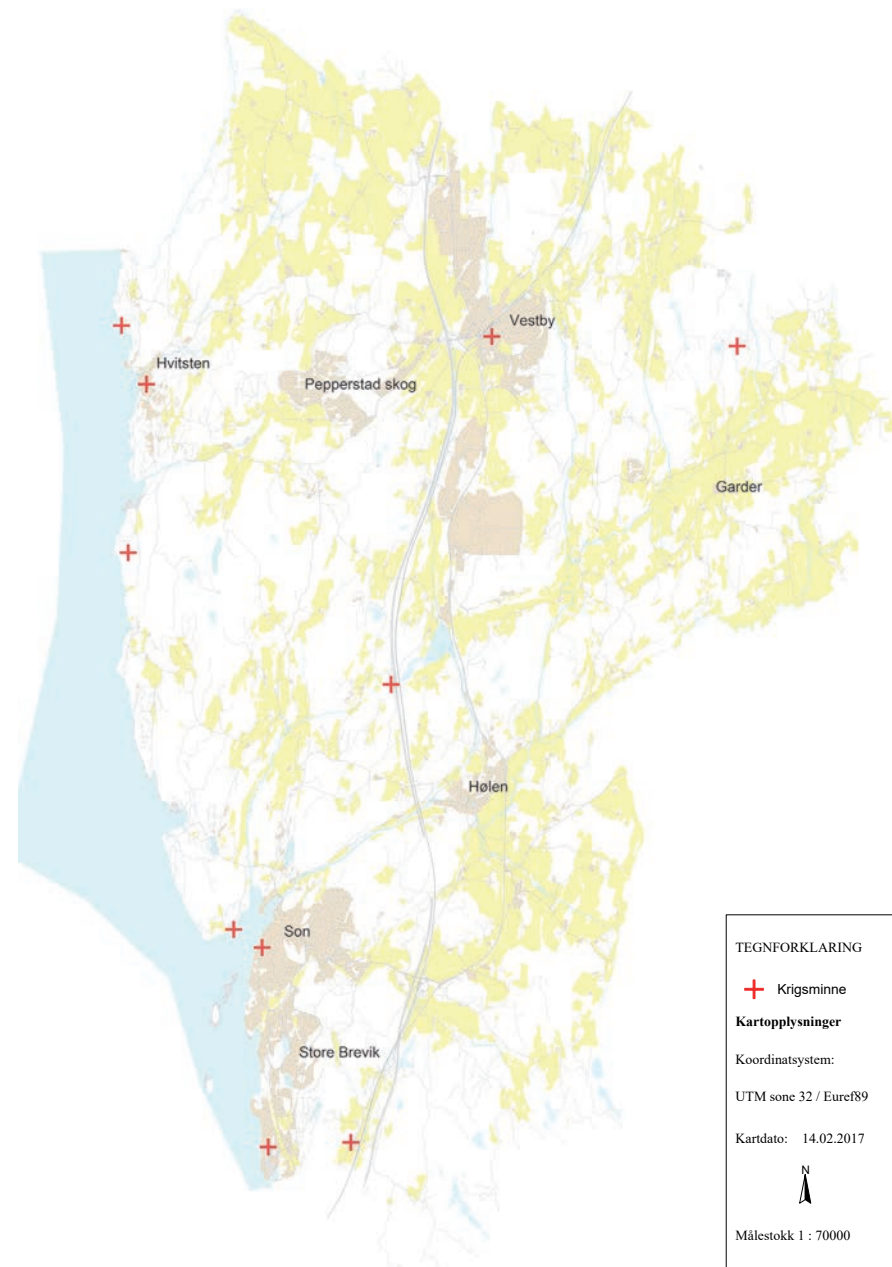
Krigsminner er fysiske minner etter krig og okkupasjon, som f.eks. bygg, anlegg, landskap eller andre fysiske spor knyttet til hendelser i kommunen under krigen.

Son var et av de første stedene tyskerne satte sine ben under invasjonen av Norge. Tidlig på morgenen den 9. april 1940, ble omkring 300 tyske soldater og offiserer satt i land på torget i Son etter at den tyske flåten hadde blitt slått tilbake ved Oscarsborg. Totalt var det ca. 1000 soldater som kom til Son den dagen. Det var lite ødeleggelser i Vestby kommune bortsett fra den store sabotasjeaksjonen i Son med sprengning av oljetankene i 1945. 17 personer fra kommunen ble ofre for krigen, og disse minnes i forskjellige minneparker/minnesmerker i kommunen.

Fra Minneparken i Son, 1947

Oversiktskart over krigsminner i Vestby kommune

2. verdenskrig i Vestby kommune

Krigsminnene i vår kommune er særlig knyttet til den 2. verdenskrig som preget Vestby og Son kommuner i sterk grad. Det er særlig krigsseilerne fra dagens Vestby kommune, sammenslått i 1964 med Son, som gjennom en sterk innsats under krigen, ga sine liv for vår frihet og selvstendighet. Sjøfarts-tradisjonene i Hvitsten, Hølen og Son gjorde at mange hadde sitt levebrød om bord fartøy på alle hav. Mange av det Hvitstens baserte rederiet Fred. Olsen sine skip, seilte for Nortraship i farlig konvoifart og tapene var store.

I alt falt 17 personer fra Vestby under 2. verdenskrig, derav 12 sjøfolk. Tall som forteller om at sjøen med sine konvoier, miner og ubåter tok mange liv i vår kommune. Likeledes omkom en Vestbygutt under angrepet nyttårsaften på Victoria Terrasse. Han var 14 år. To militære, en i Polititroppene og en i Kgl. Norske Marine falt, den ene overfallsdagen 9. april 1940 ved senkningen av panserskipet Norge og den andre under frigjøringen av Finnmark i 1945. Og en motstandsmann ble skutt under ildkamp med tyske tropper i Hvitstens gater. En annen motstandsmann som falt var Vestbys sogneprest. Han døde under straffeekseris på Grini. Tap som preget alle bygdelag og småsteder i hele dagens Vestby.

Det var ikke bare tap som preget bygda. En kan trygt si at ved siden av sjøfarten var bygdas ”gutta på skauen” sterkt representert i motstandsorganisasjonen Milorg. Vestby var område 111.3. Mange av bygdas fremste menn deltok i dette farefulle arbeidet som hadde hovedkvarter i en hytte ved Kjørstadmyra i Garder. Hytta ble kalt ”Labbarundta” fordi den var vanskelig å finne, men var benevnt i Milorg som ”Iverstad”. Iver var kodenavnet til kjøpmann Oscar Svae som sørget for materialer til hytta. Med våpenslipp på myra Seuta i Bærøskauen, sabotasjeaksjoner, angivere og andre krigsrelaterte gjørmål, var det en travel tid for Milorg 111.3 Vestby. De var organisert med en tropp i Såner/Hølen, i Son, i Vestby og i Hobøl som også hørte inn under 111.3. Karene skjøttet sine sivile jobber om dagen og trente og utførte oppdrag i helgen og om natten. Ikke et ord til noen, ikke engang familien. Et vanskelig, slitsomt og hardt liv! Troppene hadde lokale våpenlagre i huler, på låver og i fjøs. Og ble endelig tatt i bruk ved at frigjøringsansvaret 8. mai 1945 ble gitt til nettopp Hjemmestyrkene i 111.3, som de gjennomførte med meget god disiplin!

En hemmelig sender i Hvitsten området ble røpet og telegrafisten skutt i åpen ildkamp i Hvitstens gater. I Son hadde BP et drivstofflager for tyske Kriegsmarine, med olje for bla. ubåter. Store tanker med 25 og 30 m i diameter rommet mye olje! Disse ble forsøkt bombet fra engelske fly med brannbomber. De bommet både på tankene og heldigvis, også på Son! Men Milorg 111.3 fikk sabotører fra avsnittet i Ski til å utføre jobben etter at det hele var planlagt på Milorghytta i Garder. Med kjentfolk fra Son som ledet sabotørene på plass gikk tankene i lufta og brant i 10 dager med tap av 7000 tonn marineolje (ca. 8,5 millioner liter!) og 400 tonn solarolje gikk tapt for tyskerne. Alle sabotørene kom seg unna.

- Vestby forsvarsforening v/Kjell T. Olsen

Registreringer

Vestby Forsvarsforening gjennomførte i 2013 registrering/verdivurdering/fotografering av kjente krigs- og forsvarsrelaterte kulturminner i Vestby på oppdrag fra Vestby kommune. I tillegg har lyskasterstillingen på Rammelabben blitt inkludert. I alt ble det registrert ni kulturminneobjekter. Disse ni er:

Krigsminne	Verdi
Milorghytta i område 111.3, Kjærstadskauen, Garder.	1
Laksa/Tankodden, Son. Ringmurer og rester av kaianlegg	1
Grøstadparken, Vestby. Minnesmerke over falne fra Vestby	1
Minnesmerke over Leif Aasen, Leif Aasens vei, Hvitsten.	1
Minneparken, Son. Minnesmerke over falne fra Son.	1
Stjernås orografstasjon, Emmerstad.	1
Brudekleiva, Hølen. Milorg våpengjemme for Hølenstroppen	2
Røedshula, Smørbekk, Søndre Røed. Milorg våpengjemme for Sonstroppen	3
Lyskasterstillingen på Rammelabben, Nedre Ramme	3

Kapittelet inneholder også et tiende objekt; Luftvern batteri på Søndre Brevik. Da de eneste fysiske sporene som er igjen etter dette er noen få skuddstein, har ikke kulturminnet vært gjenstand for samme verdivurdering som resten. Som historieforteller og opphav til kallenavnet «Kanontoppen» har det likevel blitt vurdert som riktig å inkludere krigsminnet i planen.

Samlet verdivurdering:

Minnesmerkene i Hvitsten, Son og Vestby forteller om krigens pris og er viktige symboler og utgangspunkt for historiefortelling. Stedene minner oss på at krigen krevde sine ofre og er av svært stor verdi.

Milorghytta og våpengjemmene er viktige kulturminner som forteller om den lokale motstandskampen og om hvordan «gutta på skauen» organiserte seg/opererte. Milorghytta har autentisk innvendig panel og inventar, og dette, i tillegg til dens beliggenhet ganske usynlig i skogen, gjør den til en stor ressurs i formidlings- og undervisningssammenheng. Hytta er vurdert å ha svært stor verdi, våpengjemmet i Brudekleiva stor verdi, og våpengjemmet på Smørbekk, Søndre Røed er vurdert å ha middels verdi.

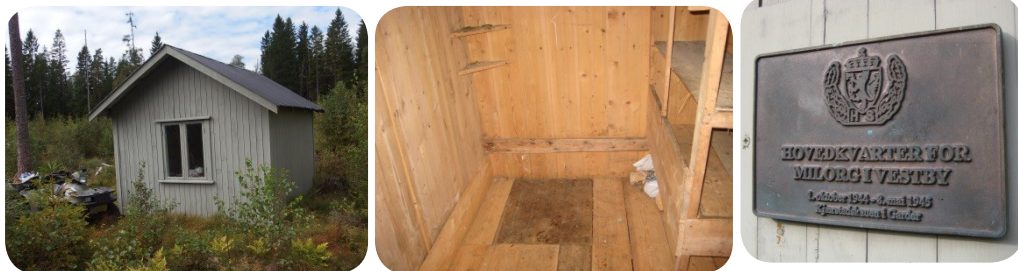
Tankodden på Laksa er et friområde med historiske ruiner etter sabotasjeaksjonen i 1944. Tankodden er vurdert å ha svært stor verdi på grunn av betydningen aksjonen hadde for krigshistorien. Tankene var det siste tyske hovedlageret for ubåtølje i Norge, og hadde derfor stor effekt på muligheten til å ubåter i drift i Nordsjøen og Skagerrak. Fundamentene fra tankene og maskingeværstillingene som er synlige på Laksa er viktige å bevare for ettertiden.

Lyskasterstillingen på Rammelabben, Nedre Ramme er også viktig å ta vare på og har blitt vurdert å ha middels verdi. Krigsminner inkluderer også spor etter okkupasjonsmakten og disse er en del av vår felles kulturarv. Måten vi behandler krigens kulturminner på kan også vise oss hvordan holdningen til disse kulturminnene forandres over tid. Krigen angår ikke bare dem som opplevde den, nye generasjoner har arvet og må forholde seg til fortellingene fra denne viktige perioden i vår historie. Gjennom bevaring kan formidling og historiefortelling for kommende generasjoner skje.

Registrerte krigsminner

1. Milorghytta, Kjærstadskauen

Hytte oppført i hemmelighet i 1944 som oppholdssted og hovedkvarter for Milorgområde 111.3 Vestby. Områdesjefen i 111.3, Kaptein Reidar Fladmark, bodde i denne hytta fast fra okt. 1944 til mai 1945. Ofte sammen med to andre. Etter russia i Ski ble hytta også brukt av avsnitt 11.1, og en periode bodde 70 mann i leir rundt myra. Enkel hytte med køyesenger, ett vindu og fluktlem i gulvet som leder ned i en dypgrøft. Alt inventar og innvendig panel er opprinnelig. Ytterpanel og tak er skiftet ut.

Milorghytta på Kjærstadskauen (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

2. Laksa/Tankodden, Son

Tankanlegg brukt under krigen av den tyske marine for ubåter og mindre krigsfartøyer. Her finnes kaianlegg og rester etter tankanlegg som ble sprengt av Milorg 18.08.44. Dette var den største sabotasjeaksjonen iverksatt av Milorg på Østlandet. Brukes i dag delvis som campinganlegg.

Rester etter tankanlegget på Laksa/Tankodden (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

3. Grøstadparken, Vestby

Minnebauta over de 12 falne fra Vestby i årene 1940-45 plassert i Grøstadparken ved Grøstad gård. Minnesmerket er utført av kunstneren Arne Durban. I parken er også reist et minnesmerke over orlogskaptein Trond Andre Bolle som falt i Afghanistan i 2010. Minnesmerket er utført av kunstneren Erik Thome. Likeledes finnes i parken Nico Widerbergs monument over terrorofre på Utøya 22.6.2011, reist for Karar Mustafa Qasim fra Vestby.

Minnebautaen i Grøstadparken (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

4. Minneparken, Son

Minnepark i Storgata med minnestøtte over de 5 fra Son som falt i krigsårene. Støtten ble oppført i 1947 og er tegnet av Jens Braanen fra Son og utført av Johan Johansen og Tore Fridholm i iddefjordgranitt.

Minneparken og støtten i Son ((Kjell T. Olsen, VFF 2013)

5. Minnesmerke Leif Aasen, Hvitsten

Minneplakett festet i fjellveggen ved kampstedet i Leif Aasens vei 3 der motstandsmann og telegrafist Leif Olsen Aasen ble skutt i 1944.

Minneplakett over Leif Aasen i Leif Aasens vei 3 (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

6. Stjernås orografstasjon, Emmerstad

Orografstasjonen på toppen av Stjernåsen var avstandsmåler og peilestasjon for Oscarsborg festning som blant annet ga melding om tyske flåtestyrker 9. april 1940. Stasjonen er delvis murt/utsprengt i fjellet og har I-jern som takbæring under ½ m betongdekke. Vestby forsvarsforening har i 2016

utført omfattende vedlikeholdsarbeider på stasjonen. Minneplater over stasjonens sjef 9. april 1940, fenrik Harald Reitan, senere illegal virksom som troppsjef i Milorg 013, arrestert av tyskerne 26.1.1943 og henrettet på Trandum 26.5.1944, er nedfelt i fjellet ved stasjonen.

Orografstasjonen på Stjernåsen (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

7. Brudekleiva, Hølen

Hølen i Brudekleiva er en naturlig formasjon i fjellet som ble brukt av Hølenstroppen (Milorg 111.3) som våpenlager i 1940-45 for våpen ankommet via flyslipp over Seutmyra fra England. Hølen er tilgjengelig via sti fra veggen og skiltet av Vestby Forsvarsforening (VFF).

Hølen i Brudekleiva sett ovenfra og med inngang fra siden (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

8. Våpengjemme, Smørbekk, Søndre Rød

Hølen (Bergsprekk på ca. 50 meter) i fjellet ble brukt av Sonstroppen (Milorg 111.3) som våpenlager under krigen. Hølen er delvis erodert i dag. Skiltet av VFF.

Våpenlager ved Søndre Rød (Kjell T. Olsen, VFF 2013)

9. Lyskasterstillingen på Rammelabben, Nedre Ramme

Den fine kystlinjen og den gode utsikten og kontrollen med Oslofjorden ble viktig for tyskerne og det ble derfor etablert en lyskasterstilling på Rammelabben på Nedre Ramme. Det er en rund mur på toppen av knausen hvor det dreibare lysarrangementet sto på. I tillegg er det en mur for beskyttelse fra eventuelle angrep fra land. Tyskerne skal ha brukt stein fra bronsealderøysene i nærheten. Det er også rester etter en bunker bygget i rullestein ved foten av fjellknausen.

Lyskasterstilling, Nedre Ramme

Lyset skulle hindre fiendtlige skip å passere uoppdaget på fjorden til Oslo. Eierne av tomta og husene der den gangen var Edvard Munch. Det stod to hus ved siden av. En brakke til overnatting av de ca. seks i mannskapet og et lite hus til en stor mercedesmotor som drev strømgeneratoren til lyskasteren.

Lyskasterstilling og fritidshus, Rammeveien 70

Stillingen består av løpergraver, oppstilling for lyskaster, aggregat og lagerhus. Mannskapet var bare lett utstyrt med våpen, det var ingen tyngre kanoner. Lyskasteren ble stående på plass helt til midt på 1990-tallet da Horten marinemuseum hentet hele anlegget. Det er i 2016 gitt tillatelse til oppføring av en statue på lyskasterstillingen.

10. Luftvern batteri på Søndre Brevik, ”Kanontoppen”

Fra Kanontoppen etter krigen (foto: ukjent, kilde: Kjell T. Olsen, VFF 2016)

Rester av skuddstein i Vardeveien. (Kjell T. Olsen, VFF 2016)

Som for objekt 9. Luftvern batteriet var sterkt bestykket, blant annet med de fryktede 88 mm kanoner med sentral-sikte og avstandsmåler. Etterhvert ble disse kanonene plassert langs toppen på Ringsåsen som da av de lokale fikk navnet ”Kanontoppen”.

Ildgivningen var meget skremmende for de som bodde rundt, ikke minst barna. Merker etter disse stillingene kan fremdeles synes i terrenget i det som i dag er et utbygd boligområde på Søndre Brevik i Son.

Tiltak/forslag til forvaltning:

- Kommunen bør vurdere å sette av midler til vedlikehold av Stjernåsen
- Det lages et minnesmerke over Arthur Rosenberg som settes opp i Minneparken i Son. Rosenberg ble ikke tatt med da avgjørelsen om hvem som skulle stå på minnesmerket ble tatt i 1946/47
- Regulering av Maritangen friområde der krigsminnet ivaretas
- Krigsminnene vurderes som turmål i forbindelse med prosjektet «kulturminnestier» (i samarbeid med Kommunedelplan for friluftsliv)

KULTURLANDSKAP

Kulturlandskap, Vestby prestegård

Viktige kulturlandskap

Norge har underskrevet Den internasjonale landskapskonvensjonen som trådte i kraft 1.3.2004 og har med det forpliktet seg til å fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap.

Kulturlandskap defineres som landskap påvirket av menneskelig aktivitet. I vid forstand kan en si at kulturlandskapet omfavner alt, natur og kultur. Også bylandskapet er et kulturlandskap. I kommunedelplan for kulturminner brukes begrepet stort sett om jordbrukslandskapet og om landskapet rundt kirkestedene våre.

Kommunedelplan for kulturminner viderefører følgende områder med hensynssone i Vestby kommuneplan (2014-2026) kulturlandskap: Erikstadbygda, Vestby kirkested samt Revhaug, og Garder. Kommunedelplan for kulturminner har i tillegg vurdert følgende kulturlandskap som viktige områder: Såner kirke med omgivelser, Galbybygda, Emmerstad – Krokstrand, Kjøvangen – Sonsåsen, Såna og Ødemørk. Alle områdene er tema i Akershus fylkeskommunes rapport Kulturlandskap i Follo (2008). Det nedenstående, som registreringer, vurderinger og tekst, i all hovedsak hentet fra rapporten. Delene om Garder, Såner og Vestby kirkested, samt Erikstadbygda var også tema i NIKUs rapport.

Fra Emmerstad, Foto: Wenche I. Bro (2015)

Garder, Haug Søndre (NIKU 2013)

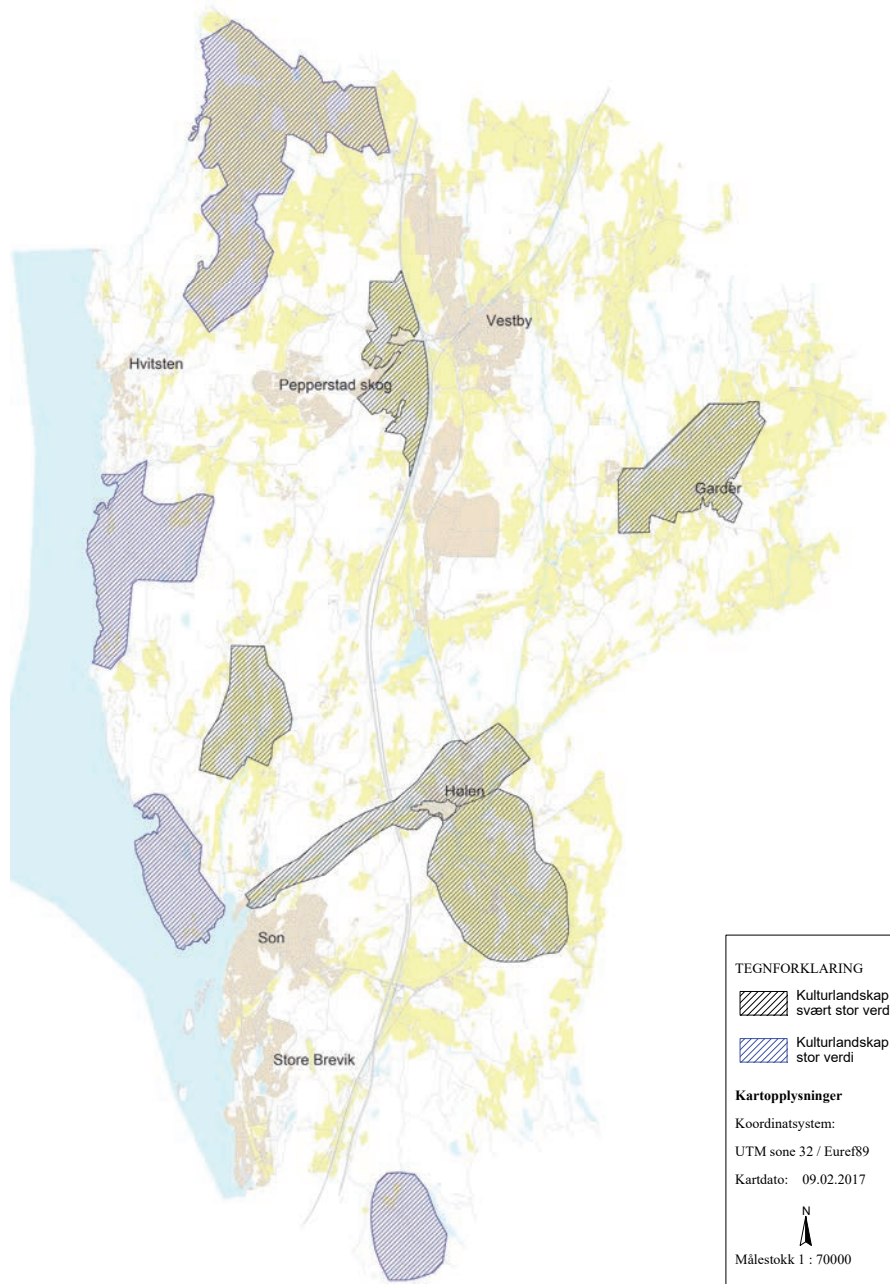
Registreringer

De verdifulle kulturlandskapene er delt inn i to; kulturlandskap med nasjonal og eller regional verdi og annet verdifullt kulturlandskap. Rapporten omtaler også områder med viktige automatisk freda kulturminner (arkeologiske funn) og potensial for slike, men disse tas ikke inn i kulturminneplanen på nåværende tidspunkt. I fylkeskommunens rapport er ladestedene omtalt som nasjonalt og regionalt viktige kulturlandskap. I kulturminneplanen er disse bevaringsområdene omtalt for seg, og kommer derfor ikke inn under vurderingene av viktige kulturlandskap i dette kapittelet.

Verdivurdering

Følgende kriterier for verdivurdering er lagt til grunn i fylkeskommunens rapport: tidsdybde (flere tidsepoker representert), mangfold (variasjon), helhet (grad av sammenheng), autentisitet (opprinnelighet og ekthet), representativitet (tidstypisk), sammenheng (flere elementer sammen/opplevelse i sin naturlige sammenheng), sjeldenhet, spesielle hendelser/historiske personer (spesiell plass i folks bevissthet), kontinuitet (viser ofte en kulturhistorisk utvikling).

Oversiktskart over kulturlandskap med svært stor og stor verdi

Rapporten tar for seg:

- Jordbrukets kulturlandskap: kulturhistoriske spor i landskapet er lett lesbare. Dette gjelder både det åpne og vide landskapet, og det mer varierte og småskala jordbrukslandskapet. Bygningstilstand og dokumentasjon på bosetningshistorien (hovedbruk, småbruk, husmannsplasser, de tidligste boplassene) og andre jordbruksrelaterte spor i landskapet (beitehager, rydningsrøys, steingjerder, åkerholmer, mv) er viktige for verdivurdering og utvelgelse av verdifulle kulturlandskapsområder
- Kirkesteder i jordbrukslandskapet: kirkestedene har stor betydning for forståelsen av kulturlandskapet og stedshistorien. Kirkestedene er, og har vært, viktige sentra i bygdene hvor det er knyttet mye tradisjon og kulturhistorie til, og hvor ferdsel og bosetting ofte har sin forklaring. I forbindelse med middelalderkirkestedene er det svært viktig å ivareta omgivelser rundt slik at de bevares i sin landskapsmessige sammenheng.

Foto: Christian Hvidsten

Rapporten deler inn kulturlandskapene i regional og / nasjonalt viktig og lokalt viktig. For å benytte samme kategorisering gjennom hele kommunedelplan for kulturminner, har de områdene som er vurdert å være regionalt og / nasjonalt viktige fått verdi som Svært stor og de som er vurdert å ha lokal verdi har fått verdi som Stor. Verdivurderingene i kulturminneplanen samsvarer med de vurderinger gjort i ovennevnte rapport:

Landskap med svært stor verdi er:

De områdene som vurderes å ha høyest kulturlandskapsverdi, dvs. at mange av de gitte verdikriteriene kan knyttes til området, eller der noen av kriteriene utmerker seg særskilt ved å være sterkt representert. Et område kan inneha svært stor verdi ved å være fredet/regulert til bevaring gjennom uttalelse fra Riksantikvaren eller fylkeskommunen. Hvorvidt et landskap har svært stor verdi av henger av i hvilken rekkevidde kulturlandskapet har betydning. Disse kulturlandskapenes innhold og særpreg gir samlet en svært verdifull dokumentasjon på regionens og for noen områder, nasjonens historie og utvikling.

Landskap med stor verdi er:

De områdene som er vurdert å ha kulturlandskapsverdi, dvs. at ett eller flere av de gitte verdikriteriene kan knyttes til området, men hvor ingen av dem utmerker seg eller er spesielt sterkt representert. Landskapene er vurdert å ha en egenverdi som medfører at de utmerker seg i forhold til det øvrige kulturlandskapet. Dette vi ofte være kulturlandskap som formidler lokal kulturhistorie, jordbrukslandskap med godt bevart/karakteristisk bygningsmiljø og bosettingsmønster (fravær av bakkeplanering, spredt boligbygging m.m.), gamle ferdselsårer og utbyggingsmønster/kulturmiljø utviklet i tilknytning til disse.

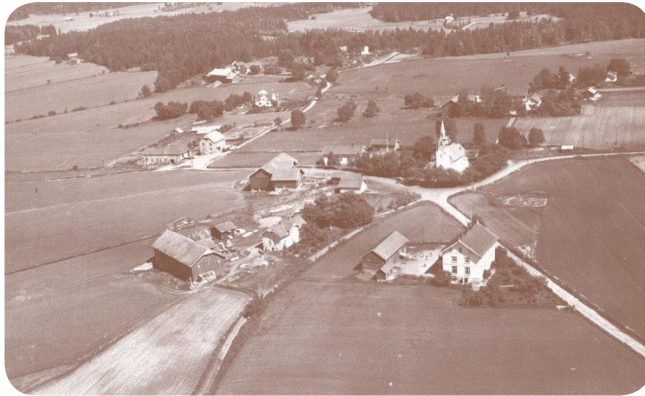

Foto: Wenche I. Bro (2015)

Kulturlandskapsområder i Vestby kommune med svært stor verdi

Garder

Garder kirkested er fra omkring 1400. Dagens langkirke ble oppført 1881 på grunnmur av granittkvadre og med utvendig hvitmalt staffpanel etter tegninger av byggmester Andreas Keitel som hadde oppført Oppegård kirke 5 år tidligere. Kirken ble oppusset i 1939 og er listeført av Riksantikvaren.

Garder 1954 med tidligere veistruktur (fra Martinsen 1976)

Garder kirke, Brandstadveien 570 (NIKU 2013)

Kulturlandskapet i Garder er et helhetlig, variert og innholdsrikt jordbrukslandskap bestående av åkre, gårdsbebyggelse og skog. Garder oppleves som et godt bevart, agrart kulturmiljø, med god lesbarhet og stor tidsdybde. Til tross for at jordvegen er tilrettelagt for moderne maskindrift, finnes fortsatt mange av de naturgitte forutsetningene for kulturlandskapets kvaliteter med bekkedrag og åkerholmer som artikulerende elementer i landskapet.

Haug nordre, eksempel på Garders karakteristiske kulturlandskap Topperveien 140-42 (NIKU 21013)

Gårdsbebyggelsen ligger i hovedsak på åsrygger. Husene er vanligvis samlet rundt et åpent, rektangulært firkanttun, slik tradisjonen har vært i Akershus siden 1700-tallet. Her er mange godt bevarte gårdstun med eldre bebyggelse. Gårdene er overveiende frittliggende langs Garders høydedrag med tilhørende jordbruksareal som er i drift samt skog omkring. Dette gjør Garder visuelt lesbart og forståelig som jordbruksområde med få andre elementer som griper inn i dette bildet. Gårdstun, dyrket mark og veier som forbinder gårdene utgjør et samlet kulturmiljø.

Hovum (Garderveien 626-632) og Garder (Garderveien 621-651) med kirken i midten (NIKU 2013)
Gården Garder ble ryddet i folkevandrings- eller vikingtiden mellom år 400 og 800 og senere delt mellom østre og vestre i middelalderen. Våningshusene er fra tidlig 1800-tall på både østre og vestre, mens driftsbygninger og stabbur er fra rundt 1900. Boligene er delvis endret og ombygget på 1900-tallet. Søndre Garder, som ligger langs Brandstadveien sørvest for kirken, er et godt eksempel på hvordan gårdstun, dyrket mark og skog til sammen utgjør Garders karakteristiske kulturlandskap.

Søndre Garder i Brandstadveien 531-33 med bebyggelse fra etter 1900 (NIKU 2013)

Haug søndre, Topperveien 86 (NIKU 2013)

Andre sentrale gårdsbruk i Garder:

Tannum gård kan spores tilbake til 5-600-tallet og har til sammen 430 mål dyrket jord og 1300 mål produktiv skog. Dagens våningshus ble oppført i 1821 med tilbygg oppført i 1947. Uthus fra 1851. Stall og låve fra 1910. Fjøs fra 1932 samt stabbur og bryggerhus.

Kjærstad-gårdene, som ligger nord for kirken og Garder/Hovum, utgjør deler av det sentrale Garder. Hovedbygningene på både vestre og nordre Kjærstad er oppført rundt 1870 og spesielt er hovedbygningen på vestre Kjærstad godt bevart og vedlikeholdt som et klassisk sveitserhus fra denne perioden.

Garders kulturlandskap er vurdert å være av nasjonal verdi i registreringen gjort av Akershus fylkeskommune. En egen vurdering ble gjort av Vestby kommune som skiller seg noe fra denne registreringen, men ble godkjent av fylkeskommunen i 2007. Garder utgjør i dag hjertet av Vestbys jordbrukslandskap og framstår samlet som det største og best bevarte kulturmiljøet i Vestby med tanke på hvordan gårdsbebyggelse, dyrket mark og veiforbindelser utgjør tydelige lesbare elementer i landskapet og er viktige historiefortellere med stor tidsdybde. Kulturmiljøet i Garder er av nasjonal verdi.

Bygninger i Garder som er gjennomgått og verdivurdert

Registreringene i Garder er gjort av representant fra Vestby historielag og NIKU. En stor del av SEFRAK-registeret for Garder er gjennomgått. Bygningene som utgjør gårdsbebyggelsen i Garder bærer i stor grad preg av at det har vært aktiv gårdsdrift i området og at bygninger er ombygd og påbygd i tråd med endrede krav til drift eller bokvalitet. Dette gjør at enkeltbygninger i all hovedsak er vurdert å ha middels verdi selv om enkelte bygg har deler fra 17- og 1800-tallet.

Gnr	Bnr	Verdi	Type/navn
100	108	1	Garder kirke
85	2	3	Rustad midtre
85	2	3	Rustad midtre
85	7	3	Rustad Østre
85	7	3	Rustad Østre
85	7	3	Rustad Østre
85	1	3	Rustad nordre/Flesa
85	1	3	Rustad nordre/Flesa
86	3	3	Tuft
86	3	3	Tuft
86	3	3	Tuft
86	9	3	Tuftebråten/Tuft søndre
86	9	3	Tuftebråten/Tuft søndre
86	9	3	Tuftebråten/Tuft søndre
86	9	3	Tuftebråten/Tuft søndre
86	6	3	Engene
86	10	3	Tuft Øvre
87	2	3	Kjærstad vestre
87	2	2	Kjærstad vestre
87	1	3	Kjærstad nordre
87	1	3	Kjærstad nordre

87	3	3	Bjerkeskau/Bjørkeskog
88	2	3	Kjærstad østre/Klokkerkjærstad/Slåbråtan
89	5	3	Haug nordre
89	5	3	Haug nordre
87	1	3	Kjærstad nordre
90	1	3	Topper vestre, bryggerhus
90	1	3	Topper vestre, våningshus
90	1	3	Topper vestre, stabbur
90	1	3	Topper vestre, vedskjul
89	1	3	Haug søndre, stabbur
90	2	3	Topper østre, våningshus
91	1	3	Tannum, våningshus
91	1	3	Tannum, stabbur
92	1	3	Halle østre, våningshus
92	1	3	Halle østre, driftsbygning
92	1	3	Halle østre, vedskjul
92	1	3	Halle, våningshus
92	1	3	Halle, vognskjul
92	1	3	Hallehytta
99	9	3	Grønli, våningshus
99	2	3	Hovum østre, våningshus
95	3	3	Tomb store, våningshus
95	3	3	Tomb store, driftsbygning
95	3	3	Tomb, bryggerhus?
95	2	3	Tomb søndre, våningshus
95	2	3	Tomb søndre, driftsbygning
96	1	3	Pung, potetkjeller
96	1	3	Pung, bryggerhus
96	1	3	Pung, våningshus

Såner kirkested med omgivelser

96	1	3	Pung, stabbur
96	1	3	Pung, låve
96	1	3	Pung, driftsbygning
95	1	3	Tomb nordre, våningshus
95	1	3	Tomb nordre, bryggerhus
98	1	3	Gon, stabbur
98	1	3	Gon, bryggerhus
98	1	3	Gon, potetkjeller
100	3	3	Garder østre, våningshus
100	14	3	Garder vestre, driftsbygning
100	14	3	Garder vestre, stabbur
100	14	3	Garder vestre, våningshus
100	3	3	Garder østre, stabbur
100	12	2	Garderbråten, driftsbygning
101	2	3	Bjørkelangen/Bjerkeland, våningshus
100	13	3	Garderhagen, våningshus
100	6	3	Oksa øvre, våningshus
101	1	3	Prestrud, stabbur
101	1	3	Prestrud, skjul
101	1	3	Prestrud, våningshus
102	1	3	Drømmerud, skjul/potetkjeller
102	1	3	Drømmerud, bryggerhus
102	1	3	Drømmerud, våningshus
103	1	3	Svinskaug nordre, våningshus
104	4	3	Rogsti søndre, bryggerhus
104	4	3	Rogsti søndre, uthus
104	3	3	Rogstibråten, våningshus

Såner er et middelalderkirkested der kirka har eksponert beliggenhet. Fra gammelt av var stedet et kommunikasjonsknutepunkt med oldtidsveger som løper ut i flere retninger fra vegmøtet ved kirkestedet. Den Fredrikhaldske kongevegen fra Oslo-Halden krysser området i oldtidsvegen. Bygdevegen fra Hølen langs Såna til Son er datert 1650-1800. Bygdevegen mellom Hølen og Såner kirke er et strekk av middelalder/oldtidsvegen som har flere forgreininger. Gårdene Vines, Østerud, Skøyen og Ek utgjør de sentrale gårdene rundt kirkestedet Såner.

Såner kirke i Vålerveien 24 (www.kirkenorge.no)

Det har stått tre kirker på stedet før den eksisterende kirken ble oppført i 2000. Av gamle kilder kan en tidfeste at den første kirken ble bygget før året 1347, men byggemåte og utseende er ikke kjent. På 1700-tallet ble kirken utvidet, men på grunn av at den var i dårlig stand ble det besluttet at den skulle rives (Eriksen 2015). Ny kirke ble innviet 12. mars 1880 og denne ble stående helt til den tragiske brannen i 1995. Dagens kirke ble innviet den 3. desember 2000 og er et resultat av en arkitektkonkurranse, som ble vunnet av Arkitektgruppen Lille Frøen.

Vestby prestegård med omgivelser

Vestby kirke, Kirkeveien 21 ([www.kirkenorge.no/Trond Laksaa](http://www.kirkenorge.no/Trond%20Laksaa))

Kirkestedet Vestby skriver seg tilbake til 1200-tallet da den første Mariakirken ble reist i Vestby. Den gamle steinkirken ble revet og dagens kirke (tegnet av H. Nissen og H. Munthe) oppført i 1885 som en langkirke i teglstein i nygotisk stil. Kirken er listeført av Riksantikvaren.

Kulturlandskapet i området kjennetegnes av forholdet mellom de mange forhistoriske gravhaugene og middelalderkirkestedet. Prestegården, kirken og Revhaug gård utgjør en del av det sentrale kulturlandskapet rundt Vestby på vestsiden av E6. Flere av gårdene i området har rester av 1700-tallets tunstrukturer intakt, og en god del kulturmark er holdt i hevd ved beite. Flere generasjoner veiger krysser området. Den Fredrikhaldske kongevegen krysser jordbrukslandskapet ved stasjonsbyen. Den nye, firefelts motorvegen (E6) med toplankryss representerer et stort inngrep i landskapet. Det samme må sies om høyspentmastene er satt opp langs vestsiden av E6.

Hovedbygning på Vestby prestegård, Kirkeveien 15 (Akershusbasen/Akershusmuseet)

Sidebygning og stabbur på Vestby prestegård, Kirkeveien 17 og 15 (Akershusbasen/Akershusmuseet)

Vestby prestegård består av våningshus, stabbur og sidebygning oppført henholdsvis på 1800-tallet og 1700-tallet og muligens med eldre bygningsdeler. Nordover fra prestegården går et middelalderveifar mot Nordli gård. Gårdsbygningene og veifaret er fredet.

Sekfrakregistrerte bygninger i kulturlandskapet ved Vestby kirke som er gjennomgått på nytt og verdivurdert

Gjennomgang av Sefrak-registreringer

Registreringene i Vestby er gjort av representant fra Vestby historielag og NIKU. Revhaug omfattes av hensynssone bevaring av kulturmiljø i Vestby kommuneplan.

Adresse	Verdi	Type/navn
Kirkeveien 15	F	Bolig – Prestegården
Kirkeveien 15	F	Stabbur – Prestegården
Kirkeveien 17	F	Forpakterbolig – Prestegården
Kirkeveien 21	1	Vestby kirke
Rødsveien 1	2	Revhaug, bolig
Rødsveien 1	2	Revhaug, driftsbygning

Erikstadbygda

Erikstadbygda er et sammenhengende, variert jordbrukslandskap med Stamnesbekken og den gamle bygdevegen som sentrale elementer. Veggen mellom Vestby og Såner middelalderkirkesteder er eldre enn 1650.

Lengst nord i området er det gamle vegfaret stedvis godt bevart. Ravinelandskapet er relativt lite berørt av bakkeplanering og bekkelukking. Sørligste del av området flater ut og munner ut i Sonskilen. Erikstadbygda er et velholdt og aktivt jordbrukslandskap med blant annet gårdene Erikstad, Mørk, Kinne og Kolås som sentrale.

Kulturlandskap i Erikstadbygda med gårdene Mørk nordre, Kinne og Erikstad (1959, Akershusbasen)

Erikstadbygda har beholdt mange av de kvalitetene som er gått tapt i jordbruksområder over store deler av fylket.

Hølenselva (Foto: Forslund 2015)

Såna eller Hølenselva renner tvers gjennom Hølen og munner ut i Sonskilen. Under hollendertiden på 15 og 1600-tallet ble tømmer og plank fraktet på lektere fra Hølen og ned til Son. Vannføringen i Såna var forholdsvis liten, men likevel stor nok til å drive både møller og sager. I 1688 var det hele åtte oppgangssager i Hølen, og så sent som i 1836 var fremdeles syv av dem i drift. Såna er en viktig historieforteller om både Son og Hølen i tillegg til å være et populært rekreasjonsområde.

Felles tiltak/forslag til forvaltning for kulturlandskap av svært stor verdi:

- Verne om kulturlandskapet ved å unngå å legge ut nye arealer til bebyggelse i områdene som i kulturminneplanens temakart er markert kulturlandskap med svært stor verdi.
- Området som avgrenser det svært viktig kulturlandskapet rundt Såner kirkested tas inn i kommuneplanen ved neste rullering.

Kulturlandskapsområder i Vestby kommune med stor verdi

Galbybygda

Galbybygda er et sammenhengende jordbrukslandskap med historiske linjer langt tilbake i tid, her er beitemark holdt i hevd og gårdstun med eldre tunstruktur. Oldtidsveg fra raet med forgreininger mot Knalstad og gårdene Hvitsten og Smedsrud. På Hvitsten gård blir beitemark holdt i hevd. Smedsrud har gårdstun med 1700-talls hovedbygning og kulturlandskap holdt god i hevd.

Galbybygda (NIKU 2013)

Området preges av vide jorder, hovedsakelig omgitt av skog.

Emmerstad – Krokstrand

Pålebrygge, Emmerstad.

Emmerstad er en av flere plasser under Hauger gård. Emmerstad ble allerede av Nilsson i 1595 betegnet som en utmerket havn, og var en viktig trelasthavn på 1700-tallet. I dag er havna og tømmervelta borte. Området omfattes blant annet av tre Brånanplasser, Mølen og Emmerstad som fortsatt er i drift som gårdsbruk. Her finner vi siste rest av småskala kystkulturlandskap i regionen og flere strand-sittersteder/fiskerbruk. På 1500-tallet var det flere sager i bekken ned til Emmerstadbukta, kun ruiner av disse kan ses i dag. Et middelaldervrak er også funnet i Emmerstadbukta, datert til perioden 1515-1655.

På Torp-gårdene er det jordbrukslandskap med eldre gårdsbebyggelse, bl.a. 1700-talls midtkammerbygning fint ivaretatt. Forbindelseslinjer fra Torp-gårdene går ned til fjorden, tidligere kjerreveg, i dag kun en sti, går gjennom skogen fra Vestre Torp til Kroken. I Haugertjern foregikk isutvinning og man hadde transportrenner ned til stranda.

Nederste isrenne, sett nedenfra.
Ca. 120 cm på det dypeste.

Øverste isrenne, sett nedenfra.
Ca. 75 cm dyp på det dypeste.

På Kroken finner vi strandsittersteder med den eldre bebyggelsen Ingierløkka og Bølnes. Flere av plassene her var bevertningssteder da transporten gikk på fjorden.

Kjøvangen – Vardåsen

Området er rikt på eldre og nyere kulturminner. Kystlandskapet her har vært sentralt fra langt tilbake i tid.

Fra Kjøvangen, foto: Inger Johanne Strand (2011)

I området finner vi husmannsplasser/strandsitterplasser med eldre bebyggelse. Kjøvangen var trelasthavn på 1700-tallet og er først nevnt i 1664 som et område med strandsittere. Stamnestjern ble demmet opp til istjern på slutten av 1800-tallet. Isrenna gikk ned til sjøen i Kjøvangen, som var utskipingssted. Kjøvangen hadde rutebåtbygge/dampskipsbygge. Området preges i dag av fritidsbebyggelse.

Ødemørkstua, foto: Inger Johanne Strand, (2011)

Utmarksplassen Ødemørk (Mørk) ligger på grensa mot Mossemara og eies av Vestby kommune. Gården ble sannsynligvis rydda etter folkevandringstida, dvs. i vikingtid. Eiendommen tjener i dag som tur- og friluftsområde for hele kommunen og som dokumentasjonssenter for tidligere skogdrift. Bygningsmassen på gårdstunet består i dag av den gamle 1 ½ etasjes hovedbygningen, et stabbur og et uthus, samt grunnmuren etter driftsbygningen. Kulturlandskapet holdes i hevd ved beiting. Det er til nå ikke funnet noen automatisk fredete kulturminner innenfor området Ødemørk.

Fra Ishavet, foto: Inger Johanne Strand, (2011)

Naturreservatet «Ishavet» er ei stor myr like øst for området. En del av myra ligger i Moss kommune. Kontrastene fra kulturlandskapet rundt gårdstunet til denne uberørte naturperlen er stor. Myra regnes som et av «villmarksområdene» i Vestby kommune, selv om området både har stier og turløyper like ved.

Felles tiltak/forslag til forvaltning for kulturlandskap av stor verdi:

- Verne om kulturlandskapet ved å unngå å legge ut nye arealer til bebyggelse i områdene som i kulturminneplanens temakart er markert som kulturlandskap med stor verdi
- Området som avgrenser de viktige kulturlandskapene Galbybygda, Emmerstad - Krokstrand, Kjøvangen - Vardåsen og Ødemørk tas inn i kommuneplanen ved neste rullering

Forslag til bestemmelser som kan tas inn i Vestby kommuneplan ved neste rullering

Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel jf. PBL §11-9

Kap. 1 - Felles

§1.1 Søkknad

Alle søknader om tiltak skal forelegges Akershus fylkeskommune til uttalelse før kommunen fatter vedtak.

Kap. 2 - Miljøkvalitet, estetikk, natur, landskap og grønnstruktur, herunder om midlertidige og flyttbare konstruksjoner og anlegg (jf. PBL §11-9, 6).

§2.1 Landskap

Hovedtrekkene i kulturlandskap i Kommunedelplan for kulturminner som er vurdert til å ha stor og svært stor verdi, skal bevares.

Tiltak som forringer verdiene og hindrer bevaring av historiske trekk i landskap og bebyggelse, som for eksempel endring av terrengform, tunformasjoner og historiske veifar er ikke tillatt.

Bruer, bekkedrag og åkerholmer, samt eldre kulturmarkstyper som havnehager, eikelunder, artsrike kanter, spredte grove edelløvtrær, hagemark og hagemarkskog med steingjerder og rydningsrøyser, skal bevares. Karakteristisk vegetasjon rundt kirkestedene skal opprettholdes.

§2.2 Estetikk

Innenfor bevaringsområdene Son, Hølen og Hvitsten, og eiendommer med bevaringsverdig bebyggelse for øvrig, slik de er definert i Kommunedelplan for kulturminner, skal bygningenes og strøkets karakteristiske preg videreføres. Dette gjelder også elementer som gater, veier, belegg, gjerder, skilt, støyskjermer, pryd- og nyttehager og større edelløvtrær med brysthøydiameter over 20 cm.

Alle nye tiltak skal gis en plassering og utforming som samsvarer med de eksisterende bygningenes og områdets karakteristiske trekk som utforming, volum, materialbruk, fargesetting og plassering på tomt. Planering og større områder med belegningsstein og asfalt skal unngås.

Tiltak på eiendommer definert som bevaringsverdige i kulturminneplanen skal være i tråd med kommunens byggeskikkveileder *Ladestedene Son, Hvitsten og Hølen*. Dette gjelder også eiendommer utenfor ladestedene.

Tilbakeføring av bygninger og anlegg kan tillates dersom dette gjøres med utgangspunkt i historisk dokumentasjon og er i tråd med byggeskikkveilederen.

Kap. 3 - Hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø (jf. PBL §11-9,7).

§3.1 Vesentlig om bevaringsverdige bygninger og bevaringsområder definert i Kommunedelplan for kulturminner

- a) Innenfor hensynssonene for Svært viktige strøk i bevaringsområdene Hvitsten, Hølen og Son og bevaringsverdig bebyggelse med verneverdi 1 (svært stor)

Alle bygg med utvendige bygningsdetaljer skal bevares og tillates ikke revet. I disse områdene tillates ikke noen utvendige tiltak uten at de inngår i en ny detaljreguleringsplan. Vanlig skjøtsel og vedlikehold, samt nødvendig restaureringsarbeid for å hindre tap av kulturminnet, krever ikke regulering.

- b) Bevaringsverdig bebyggelse med verneverdi 2 (stor) og 3 (middels) innenfor bevaringsområdene Hvitsten, Hølen og Son

Ingen typer nybygg, tilbygg eller påbygg over 12 m² BRA tillates før eiendommen inngår i ny reguleringsplan. Mindre tiltak under 12 m² BRA etter PBL §20-5 som er i samsvar med gjeldende reguleringsplan tillates.

- c) Bevaringsverdig bebyggelse utenfor bevaringsområdene

Verneverdi 2 (stor)

Bebyggelsen, inkludert uthus, skjul, garasjer og andre mindre bygg på eiendommen, skal bevares.

Verneverdi 3 (middels)

Bebyggelsen, inkludert uthus, skjul, garasjer og andre mindre bygg på eiendommen skal søkes bevart. Nybygg, tilbygg og påbygg kan tillates.

§3.2 Andre enkeltminner

Krigsminner og andre kulturminner vist på Kommunedelplan for kulturminners tilhørende plankart skal bevares. Tiltak som sikrer aktiv bruk og formidling tilpasset kulturminnet kan tillates. Skjøtsel for tilbakeføring og opprettholdelse av naturlandskapet, samt for å forhindre gjengroing, kan tillates.

Tiltak som må vurderes årlig gjennom handlingsprogram og resultatområdenes arbeidsprogram

Tiltak	Finansiering*	Ansvar	Samarbeidspartnere
FORVALTNING			
Forankre kommunedelplan for kulturminner i kommuneplanen for Vestby – videreføre kulturminneplanens bevaringsområder som hensynsoner og fastsette bestemmelser om kulturminnevern.		Kommuneplanlegger	Plan
Revidere reguleringsplanene for bevaringsområdene Son, Hølen og Hvitsten	Konsulentbistand vurderes som tiltak i handlingsprogram for en raskere og sikrere framdrift enn kommunestyrets vedtak om «prioriterte planoppgaver»	Plan	Konsulent
Tilrettelegge og innarbeide nye saksbehandlingsrutiner hos plan og byggesak		PBG	
Supplere kartdatabasene våre med ytterligere informasjon om kulturminnene i planen		Plan	Geodata
Etablere prosjektet «Kulturminnestier», samkjøre med Kommunedelplan for friluftsliv		Plan	Kultur, frivillige organisasjoner, KOM/TEK
Oppfølging av vedtak (PLM 17/11) om avvikling av Maritangen som campingplass, samt utarbeide reguleringsplan for friområde på Laksa.		Byggesak/plan	
VERDISKAPING			
Arrangere kurs om tilskuddsordninger for eiere av kulturminner		Plan/Akershus fylkeskommune	Kultur, byggesak
Vurdere kommunal støtteordning	Vurderes som tiltak i handlingsprogrammet	Kultur	
BEVARING			
Arbeide for en avtale som sikrer framtidig eierforhold/istandsetting/vedlikehold av Hølenviadukten	Mulige økonomiske konsekvenser må vurderes konkret når et forslag til avtale foreligger	Plan	Bane NOR, Akershus fylkeskommune, Statens vegvesen, Miljødirektoratet

Tiltak	Finansiering*	Ansvar	Samarbeidspartnere
Gjøre Brannsikringsplan for Son kjent/drive veiledning og vurdere behov for slik plan i de andre bevaringsområdene	Vurderes som tiltak i handlingsprogrammet	Bygg	
Distribuere kommunens byggeskikkveileder til innbyggere i bevaringsområdene på nytt/inngå en avtale med eiendomsmeglere om distribusjon av veilederen i forbindelse med salg av eiendom i bevaringsområdene		Plan	
Skjøtsel av anlegget på Stjernåsen	Vurderes som tiltak i budsjett	Eiendom	KOM/TEK, frivillige organisasjoner
Minnesmerke over Arthur Rosenberg, Son	Vurderes som tiltak i handlingsprogrammet (ca. 10-20.000 kr)	Kultur	Forsvarsforeningen
Ved rullering bør følgende registreringer gjøres:		Plan, Kultur	Landbrukskontoret, frivillige organisasjoner
- Nyere tids kulturminner fra 1900 og til i dag			
- Viktige gårdstun i Vestby			
- Arkeologiske kulturminner			
- Kulturminner i skog og utmark, samt kvalitetssikring av allerede eksisterende registreringer			
- Kulturminner som har tilknytning til kunstnere som har bodd i kommunen			
- Kulturminner knyttet til maritim historie			
- Samferdselshistorie			
- Eldre hyttebebyggelse			
- Landbrukets kulturminner			
Legge vedtatte kulturminner inn i kulturminnesok.no/finne måte å overføre våre data		Geodata	Plan

Tiltak	Finansiering*	Ansvar	Samarbeidspartnere
Ramme natur- og kulturpark		Privat	
Hauger natur- og kulturpark		Privat	

*Finansiering: De aktiviteter som går på videre arbeid med registrering osv. av kulturminner fram til rullering, kan i noe grad finansieres av midler kommunen har fått av AFK og RA.

Referanser

Akershus fylkeskommune, *Kulturlandskap i Follo* (2004-2008). Rapport utarbeidet av Utmarksavdelingen for Akershus og Østfold.

Aschjem m.fl. (red.), *Levende bygd gjennom 100 år, 1893-1993* (1993). Vestby landbrukslag.

Berg, *Kulturminner i Vestby. Registrerte kulturminner og lokale innspill som grunnlag for kokmmunedelplan for kulturminner* (2014). NIKU rapport 186/213.

Eiret, *Lokalhistorie for Vestby* (1979). Vestby skolestyrekontor, veiledningstjenesten.

Eiret m.fl, *Vestby som var* (1981). Vestby historielag.

Eriksen, *Såner kirkested, 4 tidsaldre - 4 kirker*. (2015). <http://vestby.kirken.no/gammel/kirkene-vaare/saaner-kirke>

Frydenberg Flaatten, *Edvard Munch, Høysommer i Hvitsten. Hans kunstnerliv på Nedre Ramme 1910-1940*. (2016). Vestby kommune.

Karlstad, *Uformelle, sosiale møtesteder i Vestby* (2013). Utgitt i forbindelse med Kulturminnedagene 2013.

Ludvigsen m.fl, *Kjenn din kommune: Vestby kommune* (1961). Arbeidernes opplysningsforbund.

Martinsen, *Vestby bygdebok 1974-1976: gård og grend gjennom tidene* (1976). Vestby kommune.

Taugbøl, *Kulturminneatlas Follo: ferdesel og vegfar* (1995). Follorådet.

Ressurser på nett

Vedlikehold og endring av fredete hus

Vestby kommunes byggeskikkveileder

Kulturminner i Vestby - facebookside

Fortidsminneforeningen

Akershus fylkeskommune

Energisparing i verneverdige hus

Ressurssenteret for eldre landbruksbygninger

Nettstedet gamle trehus

Digitalt museum

Nasjonalbiblioteket

Kulturminnesøk

Veiledninger og registreringsskjema - Riksantikvaren

Vedlegg

Lovverk i kulturminneforvaltningen

Plan og bygningsloven er kommunens viktigste verktøy for å kunne ivareta kulturminner og kulturmiljøer. Sammen med plan og bygningsloven er kulturminneloven og naturmangfoldloven de to lovene som brukes for å sikre kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskapet. Planlegging skal bidra til å utvikle et samfunn som tar vare på viktige felles verdier og grunnleggende levevilkår for ulike grupper innenfor rammene av en bærekraftig utvikling.

Plan- og bygningsloven (Lov av 27. juni 2008 nr. 71 lov om planlegging og byggesaksbehandling) omfatter mange former for planlegging og er et viktig verktøy for å bestemme hvilke bygge- og anleggstiltak og hvilken virksomhet som er tillatt på de forskjellige arealene. Plan- og bygningsloven kan også brukes til å beskytte kulturminner og kulturmiljøer.

Kulturminneloven (Lov av 9. juni 1978 nr. 50 lov om kulturminner) har til formål å verne kulturminner og kulturmiljøer både som del av vår kulturarv og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Kulturminneloven skal sikre varig vern av et representativt utvalg kulturminner og kulturmiljøer.

Loven gir et forbud mot inngrep i fredede kulturminner, men åpner samtidig opp for at det kan gis dispensasjon i enkelte tilfeller. En fredning har ikke til hensikt å hindre bruk av kulturminnene. Det kan gis dispensasjon fra fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke reduserer verneverdien vesentlig eller går på tvers av fredningsformålet.

Naturmangfoldloven (Lov av 19. juni 2009 nr. 100 lov om forvaltning av naturens mangfold) har som formål at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden. Kulturlandskap og natur med kulturhistoriske verdier kan fredes og bevares gjennom loven.

Støtteordninger

Norsk Kulturminnefond: Bevilger penger til antikvarisk istandsetting. Med alle saker bør det følge med en uttalelse fra fylkeskommunen. Det er krav om min. 50 % annen finansiering. Egenandelen kan ikke bestå av eget arbeid, men utgifter til materialer og håndverker. Fondet har søknadsfrist 1.november.

Norsk kulturarv: Har prosjekter som "Rydd ett kulturminne" med mål å aktivisere barn og unge med å rydde eller sette i stand kulturminner. "Ta i et tak" er et prosjekt hvor det er mulig å søke om mindre beløp som støtte til reparasjoner av tak eller grunnmur. www.kulturarv.no

Spesielle miljøtiltak i landbruket - SMIL: "Formålet er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, samt redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som forventes gjennom vanlig jordbruksdrift." En av kategoriene det kan søkes penger til er ivaretagelse av kulturmiljøer, inkludert fredede og verneverdige bygninger. Søknad om disse midlene rettes til landbrukskontoret i kommunen, som også sørger for tildeling, kontroll og utbetaling av penger.

Akershus fylkeskommune: gir midler til antikvariske merkostnader. Bevilges etter søknad og vurdering av fylkeskommunen. De har også tilskudd til:

- Skilting og merking
- Tilskudd til kulturarenaer
- Utviklingsmidler til folkehelse
- Tilskudd til friluftstiltak
- Tilskudd til verneverdige bygninger, anlegg og miljøer
- Tilskudd til tettstedsutvikling

Stiftelsen UNI: bevilger penger til "vern av bygninger, fartøy, anlegg og lignende". Eksempler på slike kan være restaurering og istandsetting av kulturminneverdier. Søknader behandles fortløpende.

Sparebankstiftelsen DnB NOR: gir støtte til allmenntilgjengelige prosjekter, derunder ”prosjekter som lærer barn og unge viktigheten av å ta vare på kulturminner, som skaper undring og interesse og bidrar til å bevare håndverkstradisjoner”.

Gjensidigestiftelsen: støtter lag og foreninger innen helse og trygghet og har blant annet gitt midler til kulturstier.

Riksantikvaren: gir støtte til tiltak som f.eks. istandsetting, sikring og skjøtsel. Målet med tilskuddene er å hindre tap av kulturminner, kulturmiljø og landskap og ta vare på kulturminner som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. Søknad stiles direkte dit i brevform. Fylkeskommunen har ansvaret for statlige midler fra Riksantikvaren til tiltak på hus som er fredet.

Landbruksdirektoratet: gir støtte gjennom ordningen Regionalt miljøprogram i landbruket. Miljøprogrammene skal fremme særskilte miljømål, blant annet ivaretagelse av kulturlandskap og kulturminner. Alle landbruksforetak kan søke tilskudd for å gjøre miljøtiltak på egen gård eller leiejord. Hvert fylke har eget miljøprogram med et utvalg miljøtiltak du kan få tilskudd for å utføre. Tiltakene blir bestemt ut i fra hva Fylkesmannen ser på som de største miljøutfordringer i sitt fylke.

Ord og begrepsforklaringer

Alfabetisk liste med forklaring av sentrale ord som ofte brukes i kulturminneforvaltningen.

Arkeologisk kulturminne

Arkeologiske kulturminner er fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn.

Autentisitet

Autentisitet brukes om et objekts grad av ekthet og/eller opprinnelighet. Autentisitet må alltid sees i forhold til noe, for eksempel tidsperiode, stilart, materialbruk eller byggemåte.

Automatisk fredet kulturminne

Et automatisk fredet kulturminne er et kulturminne som er fredet direkte etter lov, uten særskilt vedtak.

Disse kulturminnene er automatisk fredet:

- Faste kulturminner fra før 1537 (reformasjonen). Altså kulturminner fra ”oldtiden”(tiden fra steinalder tom jernalder/vikingtid) og norsk middelalder.
- Samiske faste kulturminner eldre enn 100 år
- Faste og løse kulturminner på Svalbard fra før 1946. I tillegg er det bestemmelser for enkelte typer kulturminner (se svalbardmiljøloven)
- Skipsfunn eldre enn 100 år er vernet etter egne regler i kulturminneloven.

Bergkunst

Bergkunst er bilder og symboler som er hugget, slipt eller malt på berg. Bergkunst finner vi i Norge som helleristninger, slipte bergbilder, hulemalerier eller hellelmalier.

Bevaringsverdig kulturminne

se Verneverdig kulturminne

Dispensasjon

En dispensasjon betyr fritak fra i et enkelt tilfelle å følge en lov, et vedtak eller en forskrift.

- Dispensasjon fra automatisk fredning, dvs. at det tillates inngrep i eller ved det automatisk fredete kulturminnet
- Dispensasjon fra vedtaksfredning, dvs. at det gjøres unntak fra fredningen for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i kulturminnet
- Dispensasjon fra vern gjennom plan- og bygningsloven, dvs. at kommunene gjør unntak fra planbestemmelser om vern

Fast kulturminne

Betegnelsen brukes om jord- eller stedfaste kulturminner. Arkeologiske funn inngår som deler av et fast kulturminne så lenge de befinner seg i jorda eller under vann.

Forskriftsfredet kulturminne eller kulturmiljø

Betegnelsen brukes om vedtaksfredete bygninger eller anlegg, i statlig eie på fredningstidspunktet, og som er fredet ved forskrift. Fredning av kulturmiljøer skjer alltid ved forskrift.

Fredet kulturmiljø

Et fredet kulturmiljø er et kulturmiljø som myndighetene tillegger så stor verdi at det må bevares for ettertiden. En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/endringer må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes ved fredning av kulturmiljøer, er kulturminneloven og svalbardmiljøloven.

Fredet kulturminne

Et fredet kulturminne er et kulturminne som myndighetene tillegger så stor verdi at det må bevares for ettertiden. Et fredet kulturminne er automatisk fredet eller vedtaksfredet.

En fredning er den strengeste form for vern. Fredning innebærer at inngrep/ endringer må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes i dag ved fredning av kulturminner, er kulturminneloven og svalbardmiljøloven.

Frigivning

Automatisk fredete kulturminner kan frigis av Riksantikvaren. Dette gjøres hvis et fornminne ikke vurderes som viktig/unikt, og særlig hvis hensynet til viktige samfunnsinteresser tilsier at det bør fjernes. Slike interesser kan være utbygging av boligfelt, viktige institusjoner eller infrastruktur. Fornminner frigis vanligvis gjennom reguleringsplan, og etter høring i fylkeskommunen. Som forutsetning må tiltakshaveren som regel betale for utgravning av fornminnet

Hensynssone

En hensynssone er et avgrenset område i en reguleringsplan eller kommuneplan der det skal tas spesielle hensyn, angitt i egne retningslinjer eller bestemmelser. Plan- og bygningslovens § 11-8, c gir mulighet til å avsette slike områder med tanke på bl.a. bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø. Erstatte tidligere spesialområde bevaring.

Immateriell kulturarv

Immateriell kulturarv betyr praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter. For kulturminneforvaltningen er den immaterielle kulturarven knyttet til det vi ikke kan ta på ved et kulturminne. Dette gjelder for eksempel tro, tradisjoner, sagn og hendelser.

Innsigelse

Riksantikvaren, fylkeskommunene, Sametinget og en rekke andre myndigheter kan fremme innsigelse, det vil si en protest eller innvending mot forslag til arealplaner etter plan- og bygningsloven. Så lenge det foreligger en innsigelse, kan kommunen ikke vedta planen endelig.

Istandsetting

Istandsetting er et reparasjonsarbeid for å bringe en bygning, del av en bygning, eller annet objekt opp på et ordinært vedlikeholds nivå slik at bare løpende vedlikehold vil være nødvendig senere. En antikvarisk istandsetting innebærer at reparasjonen baseres på bruk av materialer og teknikker tilpasset bygningens eller anleggets egenart.

Konservering

Konservering av et kulturminne betyr at man sikrer det så godt som mulig mot ødeleggelse. Disse ødeleggelsene kan være forårsaket av naturlig nedbrytning eller av menneskelig inngrep. For bygninger brukes vanligvis ordet istandsetting.

Kulturarv

Kulturarv brukes som samlebetegnelse for materiell og immateriell kultur. Betegnelsen kulturarv blir særlig brukt i samarbeidet mellom kulturminneforvaltningen, arkivverket og museumssektoren, sammen med kommunene og lokale lag og foreninger.

Kulturlandskap

Kulturlandskap er alt landskap som er påvirket av mennesker. Betegnelsen brukes når det fokuseres på den menneskelige påvirkningen av landskapet, og særlig ofte om jordbrukslandskap.

Kulturmiljø

Et kulturmiljø er et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø. Kulturmiljøer kan for eksempel være et byområde, ei setergrend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og boliger.

Kulturminne

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne. Kulturminner kan for eksempel være bygninger, hager, gravhauger, helleristninger, båter eller veifar. Disse kan være fra tidligere tider eller fra vår egen tid. Det skilles mellom løse og faste kulturminner.

Landskap

Landskap er en samlebetegnelse på våre utendørs omgivelser, både det naturgitte og det menneskeskapt. Landskapet er formet av samspillet mellom mennesket og naturen. Betegnelsen omfatter alle typer landskap, som for eksempel jordbrukslandskap, industrilandskap, kystlandskap, bylandskap og fjellandskap.

Listeført

Kirker fra før 1850 og en del utvalgt nyere kirker er listeført. Dette betyr at de finnes på en egen, statlig liste, og i kirkeloven og kirkerundskrivet er det egne regler for forvaltningen av kirkene på denne listen. Riksantikvaren skal inn i de fleste typer saker. Kirker som er fra før 1650 er i tillegg automatisk fredet.

Løst kulturminne/løsfunn

Betegnelsen brukes om kulturminner eldre enn 1537 hvor det mangler opplysninger om funnsted, funnomstendighetene og sammenhengene de ble funnet i. Eksempler kan være smykker, våpen, keramikk, redskap og lignende.

Meldeplikt

Kulturminneloven pålegger alle som finner ukjente forminner eller løsfunn å melde fra til fylkeskommunen, evt. politiet. Innlevering av løsfunn eller melding om ukjente forminner utløser ikke undersøkelsesplikt hvis ikke funnet er gjort under gravearbeid/bygging eller lignende.

Miljøovervåking

Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, som baserer seg på hypoteser om sammenhengen mellom årsak-virkning. Overvåkingen omfatter både påvirkning, effekter og miljøtilstand. Målet er å dokumentere miljøtilstanden og utviklingen av denne.

Naturlandskap

Naturlandskap brukes om landskap med liten grad av menneskeskapt påvirkning. Betegnelsen brukes også når en ønsker å rette fokus mot landskapets geologiske og biologiske innhold.

Reguleringsplan

Arealplan med et kart som viser nåtidig eller fremtidig bruk av et område og har egne bestemmelser, jf. plan- og bygningsloven kap. 12. Planen viser også hensynssoner. Reguleringsplaner utarbeides av kommunen eller av private selskaper eller enkeltpersoner og vedtas i kommunen.

Restaurering

Restaurering betyr å helt eller delvis tilbakeføre en bygning eller gjenstand til en tidligere tilstand. Ved restaurering må man velge hvilket tidspunkt kulturminnet skal tilbakeføres til. Det kan være slik det var da det ble laget eller oppført, slik det var på et senere tidspunkt eller en kombinasjon av ulike stadier.

SEFRAK-register

Inneholder bygninger som ble registrert i regi av SEFRAK (Sekretariatet for registrering av faste kulturminner) i årene 1975-1995. Registreringene omfatter i prinsippet alle bygninger bygget før 1900, men enkelte områder ble grensen satt noe lenger fram i tid, for eksempel i Finnmark alle bygninger før 1945. Det eneste kriteriet for registrering var antatt alder på bygningen.

Sikring

Sikring innebærer alle tiltak for å beskytte kulturminner og kulturmiljøer mot skade og tap. Sikring kan blant annet dekke istandsetting, vedlikehold og skjøtsel, dokumentasjon og juridiske tiltak. Sikring kan også skje ved arkeologisk utgravning for å ta vare på kulturminnets kunnskapsverdi.

Skipsfunn

Betegnelsen brukes om mer enn hundre år gamle båter, skipsskrog, tilbehør, last og alt annet som har vært om bord. Skipsfunn eldre enn 100 år er vernet etter egne regler i kulturminneloven.

Skjøtsel

Med skjøtsel menes regelmessige vedlikeholdstiltak, for eksempel pleie av vegetasjonen, for å ivareta et kulturminne og/eller et kulturmiljø. Vedlikehold av eventuelle skilt, stier og ramper inngår også i skjøtelsbegrepet.

Spesialområde bevaring

Begrep fra den tidligere plan- og bygningsloven, som ble opphevet i 2009. Et formål i reguleringsplan for områder og enkeltobjekter som skulle bevares. Det var ofte knyttet egne bestemmelser til dette formålet. Områder regulert til spesialområde bevaring etter den gamle loven beholder denne statusen inntil de evt. omreguleres. Spesialområde bevaring er nå erstattet med hensynssoner.

Undersøkelsesplikt

Kulturminneloven pålegger tiltakshavere som skal i gang med ”større private tiltak” å undersøke om det finnes ukjente fornminner i området. Dette gjøres ved at fylkeskommunen varsles. Fylkeskommunen avgjør om området skal undersøkes, for eksempel gjennom prøvestikk og prøvegravning. Kravet slår vanligvis inn ved utarbeidelse av privat reguleringsplan.

Universell utforming

Innen kulturminneforvaltningen innebærer universell utforming at kulturminnet gjøres tilgjengelig for flest mulig. Dette innebærer tilrettelegging for besøk og/eller formidling av kulturminnets kunnskaps- og opplevelsesverdi på annen måte.

Vedlikehold

Vedlikehold betyr rutinemessig arbeid for å hindre forfall på grunn av jevn og normal slitasje.

Vedtaksfredet kulturminne

Et vedtaksfredet kulturminne fredes i dag gjennom vedtak etter kulturminneloven eller svalbardmiljøloven. Vedtaksfredninger etter kulturminneloven kan omfatte alle typer kulturminner yngre enn 1537, stående byggverk yngre enn 1649, kulturmiljøer og fartøy. Vedtaksfredninger etter svalbardmiljøloven kan omfatte kulturminner yngre enn 1945.

Verdensarv

Verdensarven er kulturarv og/eller naturarv som er innskrevet på UNESCOs verdensarvliste. Verdensarvstedene utgjør en felles arv som er umistelig for hele menneskeheten, på tvers av landegrensene.

Verdiskaping

Verdiskaping i en bred sammenheng betegner hvordan kulturarven kan aktiviseres som ressurs i arbeidet med å skape både økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige verdier.

Verneverdig kulturminne

Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturminnefaglig vurdering og er identifisert som verneverdig. Betegnelsene verneverdig og bevaringsverdig betyr det samme og brukes om hverandre.

De mest verneverdige kulturminnene er av nasjonal verdi. Det er først og fremst disse som fredes etter kulturminneloven. Kulturminner kan også ha regional eller lokal verdi. Normalt vil det være kommunene som sikrer vern av slike kulturminner ved hjelp av plan- og bygningsloven.

En annen måte å markere verneverdi på, kan være listeføring. Eksempler på slike lister er Byantikvaren i Oslos Gule liste, Riksantikvarens fartøyliste og listen over bevaringsverdige norske kirker. De fleste verneverdige eller bevaringsverdige kulturminner er ikke formelt vernet etter kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Mange blir likevel tatt vare på fordi de oppfattes som verdifulle av eiere og brukere.

Kilde: Riksantikvaren, Akershus fylkeskommune